

MAHDOLLISUUKSIA TASA-ARVOON?

**Perhetaustan vaikutus toisen polven maahanmuuttajien
yhteiskunnallisen menestyksen mahdollisuuksiin Suomessa**

Pro gradu-tutkielma

Sauli Hyvärinen

Huhtikuu 2011

Turun yliopisto

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Sosiaalitieteiden laitos

Sosiaalipolitiikka

TURUN YLIOPISTO

Sosiaalitieteiden laitos/ Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

SAULI HYVÄRINEN: Mahdollisuuksia tasa-arvoon? Perhetaustan vaikutus toisen polven maahanmuuttajien menestyksen mahdollisuuksiin Suomessa

Pro gradu-tutkielma, 100 s.

Sosiaalipolitiikka

Huhtikuu 2011

Tutkielmassani olen selvittänyt kuinka suuri on perhetaustan vaikutus 1951–1980 Suomessa syntyneiden toisen sukupolven maahanmuuttajien saavuttamiin yhteiskunnallisiin asemiin Suomessa ja sitä miten tämä eroaa valtaväestöstä. Perhetaustan vaikutusten pohjalta olen selvittänyt toteutuuko mahdollisuuksien tasa-arvo Suomessa kaikille yhteiskunnan jäsenille riippumatta vanhempien syntyperästä.

Toisen polven maahanmuuttajien asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa on aiemmin tutkittu todella vähän. Kansainvälisesti toisen polven maahanmuuttajien ja valtaväestön välillä on havaittu eroa perhetaustan vaikutuksissa. Kuitenkin muutamat kotimaiset tutkimukset antavat viitteitä siitä, ettei Suomessa maahanmuuttotilastalla ole niinkään merkittävää itsenäistä vaikutusta.

Empiiristen analyysien aineistona käytin Tilastokeskuksen väestölaskentojen pitkittäistiedostoa 1970–2007. Tutkimuskysymyksiini hain vastausta ennen kaikkea monitasoisiin tilastomenetelmiin kuuluvan sisaruskorrelaatioanalyysin avulla. Sisaruskorrelaatiomenetelmällä arvioidaan perhetaustan kokonaisvaikutusta yhteiskunnalliseen menestykseen mittaamalla kuinka paljon saman perheen sisarusten yhteiskunnallisten asemien yhtenevyyttä aikuisuudessa. Yhteiskunnallisen aseman mittarina käytin koulutusta.

Tutkimukseni tulokset osoittavat, että Suomessa perhetaustan vaikutuksessa koulutustasoon ei ole suurta eroa maahanmuuttajien ja valtaväestön lasten välillä. Kun sosioekonomiset taustatekijät on kontrolloitu, perhetaustan vaikutus koulutustasoon on hieman pienempi toisen polven maahanmuuttajilla kuin valtaväestöllä. Maahanmuuttotilastalla on koulutuksen pituutta lievästi lyhentävä vaikutus. 1900-luvun lopulla syntyneiden toisen polven maahanmuuttajien koulutustaso on huonompi kuin vuosisadan puolivälissä syntyneiden. Tämä antaa mahdollisia viitteitä siitä, että toisen polven maahanmuuttajien asema on heikentymässä. Lisäksi toisen polven maahanmuuttajat näyttävät jakaantuvan hyvin ja huonosti menestyviin.

Empiiristen tulosten ja aiemman tutkimuksen perusteella totean, että toisen polven maahanmuuttajat eivät Suomessa ole olleet mahdollisuuksien tasa-arvon kannalta valtaväestöä heikommassa asemassa. Tosin ilman oikeanlaisia yhteiskunta- ja maahanmuuttopoliittisia toimia on vaarana, että tulevaisuudessa toisen polven maahanmuuttajien asema Suomessa heikkenee.

Asiasanat: kansainväliset muuttoliikkeet, kotoutuminen, maahanmuuttopolitiikka, mahdollisuuksien tasa-arvo, monitasoanalyysi, pitkittäisaineisto, sisaruskorrelaatiomenetelmä, sosiaalinen liikkuvuus, sosiaalinen periytyvyys, sosiaalipolitiikka, toisen polven maahanmuuttajat, väestölaskentojen pitkittäistiedosto, yhteiskuntapolitiikka, ylisukupolvinen integraatio

SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO	1
2	MAHDOLLISUUKSIEN TASA-ARVO	5
2.1	MAHDOLLISUUKSIEN TASA-ARVON ERILAISIA MÄÄRITELMIÄ.....	6
2.2	YKSILÖN VASTUU MAHDOLLISUUKSIEN TASA-ARVOSSA	10
2.3	MAHDOLLISUUKSIEN TASA-ARVON TOTEUTUMINEN SUOMESSA	14
3	SOSIAALINEN LIIKKUVUUS MAHDOLLISUUKSIEN TASA-ARVON MITTARINA	18
3.1	YHTEISKUNNALLISEN ASEMAN PERIYTYVYYS LUOKKA-ASEMINA JA KOULUTUKSELLISINA SAAVUTUKSINA	19
3.2	LIIKKUVUUSTUTKIMUKSEN PERINTEET JA VALLITSEVAT SUUNTAUKSET	23
3.3	SISARUSKORRELAATIOMENETELMÄ PERHETAUSTAN KOKONAISVAIKUTUSTEN ARVIOINNISSA	26
3.4	SOSIAALINEN LIIKKUVUUS SUOMESSA.....	29
4	MUUTTOLIIKKEET JA SOSIAALINEN LIIKKUVUUS	31
4.1	MAAHANMUUTTAJIEN YLISUKUPOLVINEN INTEGROITUMINEN KANSAINVÄLISEN TUTKIMUKSEN VALOSSA	32
4.1.1	<i>Inhimilliset, sosiaaliset ja taloudelliset resurssit uuteen yhteiskuntaan integroiduttaessa</i>	35
4.1.2	<i>Toisen polven maahanmuuttajien koulutuksellinen menestys</i>	40
4.2	MAAHANMUUTON HISTORIA SUOMESSA	44
4.3	SUOMEEN MUUTTANEIDEN JA HEIDÄN JÄLKELÄISTENSÄ YHTEISKUNNALLINEN ASEMA	50
4.3.1	<i>Maahanmuuttajien ensimmäinen sukupolvi Suomessa</i>	51
4.3.2	<i>Maahanmuuttajataustaiset suomalaisessa koulutusjärjestelmässä</i>	56
5	TUTKIMUSASETELMA	59
5.1	VÄESTÖLASKENNAT JA VÄESTÖLASKENTOJEN PITKITTÄISTIEDOSTO	63
5.2	SISARUSKORRELAATIO MONITASOISENA SOSIAALISEN YMPÄRISTÖN VAIKUTUSTEN TILASTOLLISENA MITTARINA	65
6	PERHETAUSTAN JA VANHEMPIEN SYNTYPERÄN VAIKUTUKSET KOULUTUSTASOON	70
7	MAHDOLLISUUKSIEN TASA-ARVON TOTEUTUMINEN TOISEN POLVEN MAAHANMUUTTAJILLA SUOMESSA	80
7.1	TUTKIMUKSEN TULOKSET TEOREETTISEN VIITEKEHYKSEN KAUTTA	80
7.2	MAAHANMUUTTAJIEN YLISUKUPOLVISEN INTEGRAATION HAASTEET TULEVAISUUDESSA	84
7.3	AIHEITA TULEVALLE TOISEN POLVEN MAAHANMUUTTAJIEN TUTKIMUKSELLE	87
	LÄHTEET	89

KUVIOT

Kuvio 1. Suomeen suuntautunut maahanmuutto vuosina 1945–2005	46
Kuvio 2. Väestölaskennan lähdeaineisto	64
Kuvio 3. Toisen polven maahanmuuttajien ja valtaväestön koulutusjakaumat syntymäkohorteittain.....	72
Kuvio 4. Koulutusajan keskiarvo vuosina koulutusluokittain koko väestöllä.....	74

TAULUKOT

Taulukko 1. Ulkomailla syntyneiden määrä ja prosenttiosuus Suomen väestöstä 1950–2005	47
Taulukko 2. Muun kuin suomen-, ruotsin- tai saamenkielisten määrä ja prosenttiosuus Suomen väestöstä 1950–2000	48
Taulukko 3. Suomen kansalaisuuden saaneita viisivuotisjaksoittain 1966-2005	49
Taulukko 4. Toisen polven maahanmuuttajien sisaruskorrelaatiot	76
Taulukko 5. Valtaväestön sisaruskorrelaatiot	76
Taulukko 6. Koulutuksen keston satunnaiskerroinanalyysin tulokset eri selittäville muuttajilla.....	78

1 JOHDANTO

”Maahanmuuttopolitiikka tänään ei ainoastaan määritä maahanmuuttajien suoriutumista yhteiskunnassa tässä hetkessä, vaan se määrittelee eriarvoisuudet myös huomenna.” (Borjas 1993, 133).

Voivatko maahanmuuttajat integroitua ja elää osana vastaanottavaa yhteiskuntaa vai synnyttävätkö muuttoliikkeet etnisten ryhmien välisiä jakolinjoja? Onko etnisyys 2000-luvun Suomessa yhteiskuntaluokan todellinen määrittäjä siinä missä työmarkkina-asema oli edellisen vuosituhaten lopulla? Maahanmuuttajien kotoutuminen, eli vastaanottavaan yhteiskuntaan sopeutuminen ja sen jäsenyyden saavuttaminen, on ollut Euroopan laajuisesti poliittisen keskustelun ”kuuma peruna” viime vuosikymmenet. Perinteisissä eurooppalaisissa maahanmuuttoa vastaanottavissa maissa, kuten Ranskassa ja Ruotsissa, keskustelun ytimeen ovat nousseet Euroopassa kasvaneet toisen sukupolven maahanmuuttajat ja heidän yhteiskunnallinen osallisuutensa – tai pikemmin osattomuutensa.

Ranskassa vuonna 2005 ja Ruotsissa vuonna 2008 maahanmuuttajakysymys kirjaimellisesti leimahti liekkeihin kun, pääasiassa vastaanottavissa maissa syntyneet nuoret maahanmuuttajat mellakoivat. Kaaoksen syttymiseen oli molemmissa tapauksissa moninaisia välittömiä syitä, mutta niin Ranskassa kuin Ruotsissakin taustalla piili toisen sukupolven maahanmuuttajien yhteiskunnallisen osattomuuden tunne. Maahanmuuttajien lapset olivat kasvaneet yhteiskunnassa, jonka täysivaltaisiksi jäseniksi he eivät tunteneet maahanmuuttajataustansa vuoksi päässeensä. Turhautuminen syntyi kokemuksesta, että heidän mahdollisuutensa kouluttautumiseen, työllistymiseen ja sosiaaliseen nousuun eivät vastanneet valtaväestön mahdollisuuksia.

Mikä on toisen polven maahanmuuttajien asema suomalaisessa yhteiskunnassa ja onko Suomessa mahdollisesti odotettavissa vastaavanlaista kuohuntaa kuin vaikkapa länsinaapurissa? Suomalainen hyvinvointiyhteiskunta perustuu mahdollisuuksien tasa-arvon ajatukselle, jonka mukaan jokaiselle yhteiskunnan jäsenelle tulisi taata yhtäläiset mahdollisuudet hyvinvoinnin ja paremman elintason tavoitteluun. Tässä pro gradu -tutkielmassani selvitän toteutuuko Suomessa mahdollisuuksien tasa-arvon ihanne toisen polven maahanmuuttajilla, joiden tulisi periaatteessa nauttia samoista edellytyksistä

kuin muidenkin yhteiskunnan täysivaltaisten jäsenten. Suomessa syntyneen ja kasvaneen toisen sukupolven tilanne on mahdollisuuksien tasa-arvon näkökulmasta hyvin erilainen kuin maahan aikuisiällä muuttaneen ensimmäisen sukupolven, johon vaikuttavat monet ulkopuoliset tekijät kuten ulkomailla hankittu koulutus.

Tutkimuksessani tarkastelen perhetaustan vaikutusta Suomessa 1951–1980 syntyneiden toisen polven maahanmuuttajien yhteiskunnalliseen menestykseen koulutuksen näkökulmasta. Vertaamalla maahanmuuttajien lasten kouluttautumista valtaväestön lasten koulutukseen selvitän maahanmuuttotaustan ylisukupolvisia vaikutuksia. Empiiristen analyysien aineistona käytän Tilastokeskuksen väestölaskentojen pitkäaikaista tiedostoa 1970–2007. Perhetaustan vaikutusten arviointiin käytän, monitasoisin tilastomenetelmiin kuuluvan satunnaiskerroinmenetelmän avulla laskettuja, sisaruskorrelaatiota. Siitä minkälainen vaikutus perhetaustalla on toisen polven maahanmuuttajien yhteiskunnalliseen menestykseen, voidaan päätellä toteutuuko Suomessa mahdollisuuksien tasa-arvo myös yli etnisten rajojen.

Suomeen kohdistuneet muuttoliikkeet ovat olleet moniin Länsi-Euroopan maihin verrattuna määrällisesti pienemmät ja taustaltaan hajanaisemmat. Maahanmuuttoa on Suomessa kuitenkin ollut niin kauan kuin Suomi on ollut käsitteellistettävissä erilliseksi hallinnollis-maantieteelliseksi paikaksi (Leitzinger 2008). Toisen polven maahanmuuttajien määrä tulee Suomessa lähivuosina kasvamaan merkittävästi, koska Suomeen on muuttanut viime vuosikymmeninä aiempaa huomattavasti enemmän ulkomaalaisia. Maahanmuuton ylisukupolvistuminen ja maahanmuuttajien lapset tulevat muuttamaan suomalaista yhteiskuntaa ja on erittäin tärkeää pyrkiä tieteellisellä tutkimuksella ennakoimaan tätä muutosta. Suomalainen maahanmuuttotutkimus on lähes kokonaan keskittynyt ensimmäistä maahanmuuttajasukupolvea koskeviin kysymyksiin ja monet tutkimukset ovat olleet laadullisia tapaustutkimuksia, eikä laajempia määrällisiä tutkimuksia ole tehty kovinkaan montaa, mikä vaikeuttaa tulosten yleistettävyyttä (Martikainen & Haikola 2010, 20). Tämä edelleen perustelee merkittävää tarvetta tälle, vankkaan tilastolliseen aineistoon ja kansainvälisesti vakiintuneeseen sosiaalisen liikkuvuuden tutkimuksen perinteeseen rakentuvalle, tutkimukselle. Tutkielmani on osa toisen polven maahanmuuttajien tutkimuksen

ensimmäistä aaltoa Suomessa. Perustutkimuksena se antaa suuntaviivoja ja luo pohjaa tulevalle tutkimukselle.

Maahanmuuton tutkimuksessa on usein kyseenalaistettu koko maahanmuuttotermin käyttö ja erityisen epäilyttävää sen käyttäminen on ylisukupolvisen maahanmuuton yhteydessä (esim. Martikainen & Haikola 2010). Eiväthän ”toisen polven maahanmuuttajat” ole koskaan muuttaneet Suomeen, kuten ensimmäisen polven maahanmuuttajat, vaan he ovat asuneet täällä syntymästään lähtien. Onko siis heidän näkemisensä ainoastaan kapean ja stereotypisoivan maahanmuuttajataustan läpi jopa haitallista?

Kaikesta huolimatta käytän tutkielmassani jo otsikosta lähtien käsitettä *toisen polven maahanmuuttaja*, koska tutkimuksen tavoitteena on juuri selvittää maahanmuuttotaustan merkitystä näiden ihmisten elämässä. Tarkoituksena ei ole aliarvioida tai ylikorostaa maahanmuuttotaustan merkitystä, vaan tarkastella sen vaikutusta ihmisten elämänselkään. Kategorisoiminen tietyn piirteen, tässä tapauksessa vanhempien syntyperän, perusteella mahdollistaa tämän yhdistävän tekijän vaikutusten tutkimisen. Oli tällä tekijällä sitten vaikutusta tai ei, on vanhempien syntyperä pieni osa yksittäisen ihmisen identiteettiä. Vaikka maahanmuuttajuudella ei tule leimata ihmisiä, yhteiskuntatieteissä on tärkeää myös nostaa se selkeäksi ja julkilausutuksi tutkimusaiheeksi, jotta kyetään tarkastelemaan lisääntyvän maahanmuuton ja monikulttuuristumisen vaikutuksia Suomessa ja näin tukemaan onnistunutta maahanmuutto- ja yhteiskuntapolitiikkaa, jolla on merkittävä vaikutus suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuuteen.

Maahanmuuttajia vastaanottavan yhteiskunnan rakenteilla on olennainen vaikutus maahanmuuttajien saavuttamiin yhteiskunnallisiin asemiin. Kunkin maahanmuuttajan yksilöllisiin ominaisuuksiin, kuten sukupuoleen ja koulutustasoon, pohjautuva yhteiskunnallinen asema määrittyy vastaanottavan yhteiskunnan kulttuurin, historian sekä poliittisen ja taloudellisen järjestelmän muodostamien rakenteiden kautta (Forsander 2007, 313). Näin ollen on erittäin tärkeää tarkastella maahanmuuttajien sosiaalista liikkuvuutta erityisessä suomalaisessa kontekstissa, eikä ainoastaan yleistää kansainvälisiä tutkimustuloksia Suomea koskeviksi. Suomalainen

maahanmuuttopolitiikka poikkeaa merkittävästi muista länsimaista ja Suomen ja monien muiden Länsi-Euroopan maiden välillä on maahanmuuton kokemuksessa merkittäviä eroja maahanmuuton historian, maahanmuuttajien määrän ja heidän lähtökohtiensa sekä lähtömaidensa suhteen (Walhbeck 2003, 47). Kaiken kaikkiaan suomalainen maahanmuuttopolitiikka tarvitsee tuekseen paljon enemmän tutkimustietoa kuin mitä tällä hetkellä on saatavilla.

Tutkielmani seuraavassa luvussa esittelen mahdollisuuksien tasa-arvon käsitteen teoreettista perustaa ja käytännön toteutumista Suomessa sekä erityisesti kohdennan käsitteen analysointia maahanmuuton kontekstiin. Kolmannessa luvussa käyn läpi sosiaalisen liikkuvuuden tutkimuksen perinteen niin Suomessa kuin kansainvälisesti sekä tarkastelen tutkimussuunnan vallitsevia trendejä. Edelleen luvussa kolme esittelen tässä tutkielmassa käytettävän sisaruskorrelaatiomenetelmän teoreettisen perustan. Menetelmän tilastomatematiikkaan palaan viidennessä luvussa. Neljännessä luvussa tarkastelen maahanmuuttajien ylisukupolvista integraatiota käsittelevää kansainvälistä tutkimusta. Lisäksi käyn läpi maahanmuuton historiaa Suomessa ja maahanmuuttajien sosioekonomista asemaa suomalaisten maahanmuuttotutkimusten perusteella. Viidennessä luvussa esittelen tutkimuskysymykseni, käytettävän aineiston ja tutkimusmenetelmät. Kuudennessa luvussa raportoin tutkimukseni empiiristen analyysien tulokset. Luvussa seitsemän tarkastelen tuloksia teoreettisen viitekehyksen kautta ja pohdin tutkimukseni tuloksia tulevaisuuden yhteiskunta- ja sosiaalipolitiikan sekä tulevien tutkimustarpeiden näkökulmasta.

2 MAHDOLLISUUKSIEN TASA-ARVO

Mahdollisuuksien tasa-arvolla tarkoitetaan tiivistetysti yhteiskuntapoliittista ihannetta, jonka mukaan yksilöiden sosioekonomisen aseman tulisi aikuisuudessa määräytyä heidän omien kykyjensä ja motivaation perusteella sen sijaan, että aseman määräisi heidän perhetaustansa taloudelliset, henkiset tai sosiaaliset resurssit. Mikäli kyvyt jakautuvat tasaisesti eri sosiaalisten ryhmien väillä, pitäisi eri sosiaalisiin ryhmiin syntyvillä lapsilla olla samanlainen todennäköisyys saavuttaa korkea asema yhteiskunnassa huolimatta vanhempien piirteistä, esimerkiksi maahanmuuttajataustasta.

Tasa-arvoisuutta yhteiskunnassa voidaan tarkastella joko toteutuneena tasa-arvona tai mahdollisuuksien tasa-arvona. Ensimmäinen viittaa lopputulosten tasa-arvoon ja siihen miten hyvinvointi jakautuu yhteiskunnan jäsenten kesken. Toteutunutta tasa-arvoa on tieteellisesti tutkittu esimerkiksi tulojakoa ja köyhyyttä tarkastelemalla. Mahdollisuuksien tasa-arvo sen sijaan kohdistuu tulevaisuuteen ja menestymisen mahdollisuuksien jakautumiseen yksilöiden kesken. (Lipset & Bendix 1959, 2-3; Breen & Jonsson 2005, 223–224.) Toteutunut tasa-arvo ja mahdollisuuksien tasa-arvo ovat yhteydessä toisiinsa, sillä yhteiskunnallinen epätasa-arvoisuus tietyinä hetkenä useimmiten myös heijastuu sukupolvien yli. Esimerkiksi suuret tuloerot tietyllä hetkellä vaikuttavat myös tulevien sukupolvien tasa-arvoisuuteen, kun hyväosaisilla on vähäosaisia paremmat mahdollisuudet tukea lastensa koulutusuraa.

Mahdollisuuksien tasa-arvo on toteutunutta tasa-arvoa laajempi käsite, sillä se viittaa yhtäaikaaisesti sekä menneeseen, nykyisyyteen että tulevaan asiantilaan. Tasa-arvoiset mahdollisuudet lienee helpoimmin käsitteellistettävissä ajattelemalla käänteisesti kastijärjestelmää ja täydellistä mahdollisuuksien epätasa-arvoa. Kastijärjestelmässä yksilön asema yhteiskunnassa määräytyy jo syntymähetkellä, sillä hän perii suoraan vanhempiensa aseman yhteiskunnallisessa hierarkiassa. Siirtyminen yhteiskunnallisesta asemasta toiseen voi kastiyhteiskunnassa joissain tapauksissa olla mahdollista, mutta vain niille harvoille joille alkuperäinen asema sen mahdollistaa. Päinvastoin mahdollisuuksien tasa-arvon vallitessa yksilön asema yhteiskunnassa määräytyy kilpailullisen prosessin lopputuloksena, johon kaikki yhteiskunnan jäsenet voivat yhtäläisin ehdoin osallistua. Jotta mahdollisuuksien tasa-arvo vallitsisi tietyn

ihmisjoukon kesken, jokaisella yhteisön jäsenellä tulee olla valinnanmahdollisuuksien joukko, joka on yhtäläinen kaikilla jäsenillä siinä suhteessa, miten se tarjoaa erilaisia tapoja tarpeiden tyydyttämiseen (Arneson 1989, 85).

2.1 Mahdollisuuksien tasa-arvon erilaisia määritelmiä

Yhteiskuntapolitiikan lähtökohtaisena moraalisenä tehtävänä voidaan pitää hyvinvoinnin maksimointia yhteisössä. Yhteiskuntafilosofiassa ajatusta siitä, että asiantilat arvioidaan niiden tuottaman hyvän perusteella, kutsutaan utilitarismiksi. Puhtaimmillaan utilitarismi ei kuitenkaan ota moraalista kantaa siihen, miten onnen, hyvinvoinnin, vaurauden ja muiden hyvien tulisi jakautua yhteisössä. Benthamin määritelmän mukaan oikeudenmukaisuus ja hyöty määrittyvät sen mukaan kuinka paljon onnellisuutta tietty teko tai tapahtuma tuottaa yhteisössä (Bentham 2000, 15). Siitä huolimatta, että tietynlaisiin hyvinvoinnin jakautumiin tähtääminen on monissa tapauksissa hyvä keino maksimoida hyvinvointi, voidaan utilitarismin näkökulmasta hyvinvoinnin jakautumisella sanoa olevan korkeintaan välillistä merkitystä. Tästä utilitarismia on kritisoitu egalitaristisin ja distributiivisin perustein.

Egalitarististen yhteiskuntafilosofisten näkemysten mukaan keskeisintä on hyvän tasa-arvoinen jakautuminen yhteisössä. Nämä ajatukset pohjautuvat idealle kaikkien ihmisten perustavanluonteisesta tasavertaisuudesta ja yhtäläisestä moraaliseen arvosta. On kuitenkin olemassa lukuisia erilaisia tapoja käsittää tasa-arvo tai tapa, jolla ihmisiä kohdellaan tasavertaisesti. Länsieurooppalaisen ja angloamerikkalaisen filosofian traditiossa yksi keskeinen lähde tälle ajattelutavalle on kristinuskon ajatus Jumalasta, joka rakastaa jokaista ihmistä yhtäläisesti. (Arneson 2002a.)

Tärkeimpiä utilitarismin distributiivisia kriitikoita on Rawls. Hän ei hyväksy, että esimerkiksi Benthamin tapaan kahden erillisen yksilön onnellisuutta tai hyvinvointia voitaisiin laskea yhteen, jolloin Rawlsin mielestä virheellisesti käsitellään yksilöiden muodostamaa ryhmää yhtenä aistivana ja tuntevana kokonaisuutena (Rawls 1973, 22–27). Kun yhteisön hyvinvointia käsitellään toisistaan erillisten yksilöiden kautta, nousee keskiöön hyvinvoinnin jakautuminen yksilöiden kesken.

Rawlsin oikeudenmukaisuusteorian lähtökohtana on ajatus ”tietämättömyden verhosta”, jonka takana yhteisön jäsenet sopivat yhteiskunnallisen valtapelin säännöistä, ennen ”pelikentälle astumista”. Kun yksilöt joutuvat ennalta valitsemaan etujen ja rasitteiden jakoperusteet tietämättä, missä asemassa he tulevat yhteisössä olemaan, he ajattelevat ikään kuin jokaisen mahdollisen yhteiskunnallisen aseman omanaan. ”Tietämättömyden verhon” takana yksilö haluaa varmistaa itselleen etuja siltä varalta, että hän päätyy itse tilanteeseen, jossa hänen mahdollisuutensa menestyä olisivat lähtökohtaisesti huonot. Toisaalta yhteisön jäsenet haluavat myös taata itselleen vapauden toteuttaa omia intressejään mahdollisimman hyvin. Koska tässä asetelmassa periaatteet on muodostettu ikään kuin ottamalla kaikkien osapuolten erikoisasemat ja yksilölliset intressit tasavertaisina huomioon, niitä pidetään reiluina, samoin kuin niiden noudattamista sen jälkeen, kun yhteiskunnalliset asemat on yhteisössä jaettu. (Rawls 1973, 90–95.)

Rawls katsoo, että tietämättömyden verhon takana olevat henkilöt päätyvät väistämättä seuraaviin oikeudenmukaisuusperiaatteisiin. Ensinnäkin he valitsevat ensimmäiseksi periaatteeksi oikeuden vapauteen. Jokaisella henkilöllä tulee olla oikeus niin laajoihin perusvapauksiin, kuin on mahdollista, niin ettei muiden kansalaisten samoja vapauksia loukata. Toinen periaate on kaksiosainen. Ensinnäkin yhteiskunnalliset ja taloudelliset eriarvoisuudet on järjestettävä siten, että yhteiskunnan heikoimmassa asemassa olevat hyötyvät niistä. Toiseksi eriarvoisuuden tulee liittyä sellaisiin yhteiskunnallisiin asemiin, jotka ovat kaikille yhteisön jäsenille avoimia. Mitä tahansa eroja suunniteltuun yhteiskuntaan sisällytetäänkin, tietämättömyden verhon takana toimivat rationaaliset päättäjät todennäköisesti suunnittelisivat yhteiskuntaansa myös mekanismeja, joilla huonoon positioon joutunut voisi asemaansa parantaa. Kaikilla olisi mahdollisuus käyttää hyväkseen eroja tuottavia instituutioita. Rawlsilainen ihanneyhteiskunta olisi avoin, ”mahdollisuuksien yhteiskunta”. Kukaan ei olisi tuomittu syntymässä saamansa yhteiskunnallisen aseman vangiksi. (Rawls 1973, 250.)

Rawlsilaista ajattelua kutsutaan hyvinvointiliberalistiksi. Siinä, toisin kuin yksilönvapausliberalissa, valtion rooli oikeudenmukaisuuden takaajana on merkittävä. Valtion tosiasiallisena tehtävänä on tasoittaa yksilöiden erilaiset lähtökohdat yhteiskuntasopimuksen mukaisiksi. (Knuutila 1998, 4.)

Mitkä ovat ne valinnanmahdollisuudet, jotka keskeisimmillään määrittävät yhteisön jäsenten mahdollisuudet menestyä? Rawls kutsuu primäärihyviksi niitä yhteiskunnallisia oikeuksia ja vapauksia, jotka määrittävät yhteisön jäsenten tasavertaiset mahdollisuudet. Utilitaristisen henkilöiden välisen vertailun ongelma on, miten organisoidussa yhteiskunnassa, jossa vallitsee erilaisia, vastakkaisia ja jopa yhteensopimattomia käsityksiä hyvästä, voidaan saavuttaa yhteisymmärrys tavoitteesta, eli hyvästä jota tavoitellaan. Rawlsin mukaan riittävää on, että ihmisten vaikuttimina ovat muutamia samat korkeimmat primäärihyvät ja heidän henkilökohtainen käsityksensä yhteisön toivottavasta kehityksestä vaatii muiden yhteisön jäsenten kanssa suurin piirtein samojen primäärihyvien - esimerkiksi samojen oikeuksien, vapauksien ja mahdollisuuksien - edistämistä. (Rawls 1973, 90–95.)

Primäärihyvät voidaan Rawlsin mukaan jakaa viiteen luokkaan:

1. Perusvapaudet, esimerkiksi ajatuksen vapaus, yhdistymisvapaus, oikeusturva ja poliittisen vapaudet;
2. Liikkumisvapaus ja vapaus valita elinkeino laajoista mahdollisuuksista;
3. Vastuullisten yhteiskunnallisten asemien tuottamat vallat ja etuoikeudet, erityisesti niiden, jotka ovat kiinnittyneitä merkittäviin poliittisiin ja taloudellisiin instituutioihin;
4. Tulot ja varallisuus; sekä
5. Itsearvostuksen sosiaaliset perustat.

Kun otetaan huomioon yllä mainittu oikeudenmukaisuuden periaatteiden prioriteettien järjestys, voidaan oikeudenmukainen yhteiskunta rawlsilaisittain määritellä seuraavasti: Hyvin organisoidussa yhteiskunnassa kaikilla kansalaisilla on samat perusvapaudet ja yhtäläiset sekä tasa-arvoiset mahdollisuudet. Edellä mainituiden primäärihyvien osalta kansalaisten välillä voi vallita hyväksyttäviä eroja vain luokissa 3, 4 ja 5. (Rawls 1973, 92.)

Absoluuttisen mahdollisuuksien tasa-arvon edellytykseksi ei riitä, että jokaisella yhteisön jäsenellä on samanlainen valittavien toimintatapojen joukko. Yksilöillä on

todellisuudessa erilainen tietämys tarjolla olevista mahdollisuuksista, erilainen kyky valita järkevästi niiden väliltä ja erilainen luonteenlujuus, joka antaa heille mahdollisuudet todella saavuttaa valittu tavoite. Arnesonin (1989 85–86.) mukaan tästä seuraa, että henkilöillä on tosiasiallisesti yhtäläiset mahdollisuudet jos (ja vain jos), joku seuraavista edellytyksistä täyttyy:

1. Vaihtoehdot ovat yhtäläiset ja henkilöillä on yhtenevät kyvyt valita näistä mahdollisuuksista;
2. Vaihtoehdot ovat epäyhteneväiset tarkasti siinä määrin, joka tasapainottaa henkilöiden erot valintakyvyssä; tai
3. Vaihtoehdot ovat yhtäläiset ja kaikki epäyhteneväisyydet henkilöiden valintakyvyssä johtuvat seikoista, joista on oikeutettua pitää henkilöä itseään vastuullisena.

Mahdollisuuksien tasa-arvo vallitsee, kun kaikilla henkilöillä on tosiasiallisesti yhtäläiset mahdollisuudet valita, miten he toimivat.

Mahdollisuuksien tasa-arvon ihanne on käytännössä kaikkien modernien poliittisten liikkeiden hyväksymä. Erimielisyyttä aiheuttaa se, millä keinoin mahdollisuuksien tasa-arvoa pitäisi tavoitella. Roemer (1998) jakaa mahdollisuuksien tasa-arvon kahteen määritelmään, joista ensimmäisessä mahdollisuuksien tasa-arvolla tarkoitetaan yhteiskunnallisen pelikentän tasoittamista ja toisessa syrjimättömyyden periaatteen noudattamista. Yhteiskunnallisen pelikentän tasaaminen tarkoittaa lähtökohtaisesti muita heikommassa asemassa olevien yksilöiden ja ryhmien positiivista erityiskohtelua siihen asti, että yhteiskunnallisen aseman määräävät vain henkilökohtaiset valinnat ja ponnistelu niiden saavuttamiseksi. Epätasa-arvoiset ja heikommassa asemassa olevia suosivat toimet oikeutetaan sillä, että ne tuottavat tasa-arvoisemman lopputuloksen kuin kaikkia yhtäläisesti kohtelevat toimenpiteet. Pelikentän täydellinen tasaaminen tarkoittaa, että niiden jotka ponnistelevat yhtäläisen määrän tulisi saavuttaa yhtäläiset asemat yhteiskunnassa huolimatta ulkoisista olosuhteista. Roemer esittää, että mahdollisuudet aidosti tasoittavassa yhteiskunnassa toimintamahdollisuudet tulee jakaa

niin, että ne maksimoivat lopputulokset jokaiselle henkilökohtaisen panostuksen asteelle. (Roemer 1998, 1 & 8–15.)

Toinen Roemerin esittelemistä mahdollisuuksien tasa-arvon määritelmistä on syrjimättömyysperiaatteen soveltaminen. Se tarkoittaa, että yksilöt voivat saavuttaa yhteiskunnallisia asemia vain niiden ominaisuuksien perusteella, mitä kyseisessä asemassa tarvitaan, eikä esimerkiksi sukupuolella, ulkonäöllä tai iällä ole lähtökohtaisesti vaikutusta aseman saavuttamisessa. Tällöin henkilökohtaiset ominaisuudet eivät sinällään ole merkityksellisiä vaan ainoastaan henkilökohtainen panos. (Roemer 1998, 85.)

Kumpikaan Roemerin esittelemä mahdollisuuksien tasa-arvon määritelmä ei puhtaassa merkityksessä toteudu missään yhteiskunnassa. Todellisuudessa mahdollisuuksien tasa-arvo on pyrkimys eri laajuuksissa yhdistää näitä kahta näkökohtaa. Mahdollisia yhdistelmiä on rajaton määrä, mutta Roemer esittää nyrkkisäännöksi, että pelikentän tasoittamisen periaatetta käytetään silloin kun on kyse sellaisten ominaisuuksien hankkimisesta, joita tarvitaan kilpailtaessa asemista. Kun asemista varsinaisesti kilpaillaan, sovelletaan syrjimättömyysperiaatetta. Käytännössä esimerkiksi koulutukseen pääsyssä voidaan antaa erityinen asema heikompiosaisille ryhmille, mutta työpaikkoja jaettaessa valitaan tehtävään sopivin. Tällainen mahdollisuuksien tasa-arvon tulkinta on Roemerin mukaan yleisesti hyväksytyin. (Roemer, 1998, 86.)

2.2 Yksilön vastuu mahdollisuuksien tasa-arvossa

Mahdollisuuksien tasa-arvon kannalta on tärkeää, mutta myös erittäin vaikea, erotella milloin yksilön valinnat ovat todella hänen omiaan ja milloin ne kumpuavat ulkopuolisista tekijöistä. Yksilön valintoja ohjaavat monet motiivit yksilöllisestä hyvinvoinnista kulttuuristen rooliodotusten toteuttamiseen. Perinteinen esimerkki on ”kesytetty kotiäiti”, joka omaksuu henkilökohtaisiksi preferensseikseen sellaiset, joissa hän hyväksyy oman vapautensa rajoittamisen pystyäkseen selviytymään yhteiskunnassa, jossa nainen ei voi elää eristävän avioliiton ulkopuolella. Kysymys kuuluu, pitäisikö tällöin yhteiskunnan nähdä yksilön preferenssit tämän omina, sillä hän

henkilökohtaisesti identifioituu niihin vai pyrkiä tarjoamaan resursseja, jotta yksilö voisi harkita preferenssinsä uudelleen. (Sen 1985, 188.)

Jos ajatellaan tilannetta, jossa resurssit on jaettu täysin tasa-arvoisesti, on helposti edelleen ajateltavissa, että henkilöiden tulisi olla itse vastuussa preferenssiensä muodostamisesta ja mahdollisesta uudelleenarvioinnista heidän resurssiosuuksiensa, henkilökohtaisten ominaisuuksiensa ja todennäköisten olosuhteiden mukaan. Väite, että yksilöt ovat vastuussa preferensseistään, on kaksimerkityksinen. Se voi tarkoittaa ensinnäkin, että yksilöiden preferenssit ovat kehittyneet sellaisiksi kuin ovat sellaisten vaikuttimien johdosta, jotka ovat täysin heidän hallinnassaan. Vaihtoehtoisesti sillä voidaan tarkoittaa, että tämän hetkiset preferenssit ovat nyt heidän kontrolloitavanaan, vaikka ne olisivat kehittyneet sellaisten vaikuttimien johdosta, joihin heillä ei ole kontrollia. Ei siis voida väittää, että henkilö on aina vastuussa preferensseistään. Esimerkiksi ruumiinvammoja on mahdoton kompensoida suuremmalla osuudella resursseista, eikä jalaton henkilö voi koskaan käyttää kaikkia resurssejaan siinä missä henkilö, jonka jalat ovat täysin toimintakykyiset. (Arneson 1989, 80.)

Ideaalitilanteessa ihmisten toimintaa ja valintoja ohjaavat rationaaliset preferenssit, eli ne preferenssit, jotka kullakin olisi, jos hän kävisi läpi perusteellisen harkinnan niistä täydellisillä tiedoilla, rauhallisessa mielentilassa, kun hän ajattelee selkeästi eikä tee päättelyvirheitä. Edellä mainittu täydellinen tieto on jaettavissa kahteen vaiheeseen. Ensimmäisessä vaiheessa henkilö pohtii täydellisillä tiedoilla siitä, mikä on valinnan kannalta merkityksellistä sillä oletuksella, että tämän ihanteellisen harkintaprosessin tuloksena henkilö voi kustannuksetta muuttaa todellisia preferenssejään. Toisessa vaiheessa henkilö ottaa huomioon tiedon ensinnäkin hänen vastahakoisuudestaan ottaa vastaan neuvoja valintojensa rationaalisuudesta, toiseksi muutoksen kustannuksista, joka voisi murtaa tämän vastustuksen ja kolmanneksi todennäköisyyden, että mikään mikä tässä muutoksessa käydään läpi, tulee oikeasti toteutumaan henkilön elämän aikana. (Arneson 1989, 82–83.)

Ihmisillä ei käytännössä koskaan ole täydellistä tietoa tekemiensä valintojen tuottamista seurauksista. Lisäksi he eivät usein toimi sen mukaan, mikä olisi objektiivisesti heille parasta, vaan valitsevat hetkellisen onnen pidempiaikaisen hyödyn kustannuksella

vaikkapa käyttäessään alkoholia. Yksilöiden toiminnan rajoitettu rationaalisuus tekee hyvinvoinnin tasa-arvoisesta jakautumisesta epäaidon ihanteen, koska yksilöt voivat saavuttaa hyvinvoinnin tason erilaisten yksilöllisten valintojen kautta, joista heitä itseään voidaan pitää yksin vastuullisina. Tällöin ei olisi perusteltua vaatia hyvinvoinnin tasavertaisuutta, kun hyvinvoinnin eriarvoisuus on tulosta vähemmän hyvinvointia tuottaneista vapaaehtoisista valinnoista.

Roemerin käsityksen mukaan mahdollisuuksien tasa-arvossa yksilöt ovat vastuussa ainoastaan henkilökohtaisten ponnisteluidensa määrästä, ei niiden tasosta. Esimerkiksi ”lahjakkaan” oppilaan, jonka tarvitsee tehdä vähemmän töitä saavuttaakseen saman arvosanan kuin ”lahjattoman”, joka on tehnyt paljon töitä, tulisi päätyä heikompaan yhteiskunnalliseen asemaan. Silti myös ulkopuoliset olosuhteet vaikuttavat yksilön ponnisteluiden määrään. Esimerkiksi jotkut oppilaat tekevät ankarasti töitä saavuttaakseen hyviä arvosanoja siksi, että heidän vanhempansa edellyttävät heidän tekevän niin ja he ovat omaksuneet täysin tämän vanhempiensa käsityksen. Roemerin tulkinnan mukaan tällöin heidän ei tulisi saavuttaa panoksensa mukaisia yhteiskunnallisia asemia, koska kova työnteko ei ole aito yksilön valinta. (Roemer 1998, 21.) Yleisesti hyväksytympi ajatus lienee, että työnteko tulisi palkita, oli se seurausta sitten yksilön omasta kunnianhimosta tai ulkoisten tekijöiden vaikutuksesta, koska kunnianhimon kehityksessä on todellisuudessa mahdotonta erottaa ulkopuolisten tekijöiden vaikutusta.

Dworkin (1981, 311–312) on nostanut esiin niin sanotun lahjakkaiden orjuutusongelman, joka syntyy silloin, kun henkilökohtainen lahjakkuus lasketaan tasa-arvoistettavien ominaisuuksien piiriin. Jos mahdollisuudet resursseihin on jaettu tasa-arvoisesti enemmän ja vähemmän lahjakkaiden kesken, jokaisella riippumatta synnynnäisen lahjakkuuden määrästä on yhtäläinen pääsy resursseihin, jotka ovat kertyneet eri yksilöiden eriarvoisista työpanoksista. Jokainen saisi saman osuuden lahjakkuuden hyödyistä. Edellytettäessä, että henkilökohtainen lahjakkuus kuuluu tasa-arvoistettavaan resursseihin, lahjakkaampi henkilö tulee olemaan oletettavasti ja epäoikeudenmukaisesti huonommassa asemassa hyvinvointiodotuksissaan, kuin lahjattomampi.

Roemerin tapaan Sen (1985, 200–203.) pitää yhteiskunnan merkittävimpänä tehtävänä yksilön valittavana olevien vaihtoehtojen maksimointia. Näistä vaihtoehtoista yksilö voi valita miten hän tavoittelee henkilökohtaista hyvinvointiaan. Hyvinvointi on Senin mukaan keskeisimmillään niiden toimintojen jakauma, joiden saavuttamiseen yksilöllä on riittävät kyvyt. Hän antaa esimerkiksi tilanteen, jossa kaksi henkilöä A ja B näkevät nälkää. A näkee nälkää siksi, että hän on hyvin köyhä, eikä hänellä ole keinoja hankkia ruokaa, kun taas B näkee nälkää vapaaehtoisesti, uskonnollisen vakaumuksensa vuoksi, joka on saanut hänet valitsemaan nääntymisen ja siitä aiheutuvat seuraukset. Vaikka on uskottavaa sanoa, että A:lla ja B:llä on yhtä paljon (tai vähän) hyvinvointia aliravitsemuksen, kurjuuden ynnä muun vuoksi, on tilanteiden välillä merkittävä ero. B olisi nimittäin voinut valita toisin, siinä missä A:lla ei ollut muita vaihtoehtoja. Hyvinvointia ei voi pelkistää ainoastaan yksittäisten hyvinvointimittareiden, kuten ravitsemuksen ja terveyden, summaksi vaan huomioon on otettava ennen kaikkea vapaus toimia toisin. Näin ollen Sen päätyy pitämään hyvinvoinnin tärkeimpänä elementtinä hyvinvoinnin vapautta eli sitä, että yksilöllä on mahdollisuus valita oman hyvinvointinsa toteuttamisen tavat mahdollisimman laajasta mahdollisuuksien joukosta - yksilöiden välillä on tasavertaiset mahdollisuudet valita miten he pyrkivät elämään itseään tyydyttävän elämän. Yhteiskunnan tehtäväksi jää mahdollisimman tasa-arvoisten mahdollisuuksien takaaminen.

Suomalaisessa yhteiskunnassa havainnollinen erityisesimerkki hyvinvoinnin vapaudesta on opiskelijoiden asema. Yhteiskunnan tuet nostavat opiskelijoiden tulotason juuri ja juuri köyhyysrajalle (Lavikainen & Nokso-Koivisto 2009, 16). Yleisesti pidetään oikeutettuna, että opiskelijoiden tulo- ja elintaso jää alhaiseksi ja joillain mittareilla opiskelijat ovat laskettaviksi köyhiksi, vaikka koulutuksesta hyötyy kouluttautuvan lisäksi koko yhteiskunta. Opiskelijoiden heikkoa elintasoa ei nähdä niinkään ongelmallisena, kuin jos muilla tulonmuodostuksen tavoilla päätyisi samaan tilanteeseen, koska nähdään, että yksittäisellä opiskelijalla olisi vapaus valita toisin ja saavuttaa parempi tulotaso esimerkiksi nopeamman kouluttautumislajin tai työmarkkinoille siirtymisen kautta.

Hyvinvoinnin vapaus on positiivista vapautta, eli vapautta tavoitella hyvinvointia samoin edellytyksin kuin muutkin (Sen 1985, 217). Klassisessa mielessä positiivisella

vapaudella tarkoitetaan vapautta johonkin toimintaan ja sen vastinparilla negatiivisella vapaudella vapautta jostakin toiminnan rajoitteesta. Negatiivinen vapaus on esteiden ja pidäkkeiden puuttumista, jolloin yksilö on vapaa siinä mitassa mitä toimintoja hänelle on tarjolla. Positiivinen vapaus on mahdollisuutta toimia sillä tavalla, että yksilö itse kontrolloi omaa elämäänsä ja pyrkii toteuttamaan perimmäisiä tavoitteitaan. (Carter 2007.) Hyvinvoinnin vapaus ei voi Senin mukaan toteutua ilman, että perustavanlaatuiset oikeudet, esimerkiksi riittävästä elintasosta, taataan (Sen 1985, 217). Hän ei tosin ota suoraan kantaa siihen, mille tasolle asti primaaritarpeet tulee tyydyttää, jotta voidaan puhua hyvinvoinnin vapaudesta.

Mahdollisuuksien tasa-arvon toteutumista käsittelevissä tutkimuksissa yleisesti ei käytetä seikkaperäisiä yksilötason kriteereitä siitä miten erotellaan yksilön henkilökohtainen vastuu ulkopuolisista vaikutuksista. Tutkimusintressi kohdistuu pikemminkin yhteiskunnalliseen avoimuuteen makrotasolla. Tällöin ihanteeksi asetetaan meritokratia, jossa yksilöiden menestys on riippuvainen heidän lahjakkuudestaan ja ahkeruudestaan (Härkönen 2010, 52). Monesti meritokratiaa ja mahdollisuuksien tasa-arvoa käytetään myös rinnakkain synonyymeinä. Mahdollisuuksien tasa-arvon ja yhteiskunnallisen avoimuuden tutkimuksen perinteitä käsittelen luvussa 3.

2.3 Mahdollisuuksien tasa-arvon toteutuminen Suomessa

Lähes kaikissa länsimaisissa yhteiskunnissa mahdollisuuksien tasa-arvo on yleisesti hyväksytty periaate. Toisistaan poikkeavilla yhteiskuntajärjestelmillä on kuitenkin käytännössä myös toisistaan poikkeavat näkemykset siitä, miten yhtäläiset mahdollisuudet määritellään sekä millä keinoin taataan. Pohjoismainen yhteiskuntamalli on tukeutunut mahdollisuuksien tasaamisessa valtiolliseen ohjaukseen, muun muassa tuloeroja kaventavan progressiivisen verotuksen ja maksuttoman koulutusjärjestelmän avulla. Sosiaalisen periytyvyyden onkin todettu olevan yleensä alhaisinta maissa, joissa on pienet tuloerot ja ilmainen ja kattava koulutusjärjestelmä. Pohjoismaissa vanhempien tulotaso selittää 15–20 prosenttia heidän lastensa tulotasosta, kun taas Yhdysvalloissa ja Britanniassa 40–60 prosenttia (Moisio 2006, 265). Suomessa mahdollisuuksien tasa-

arvon edistäminen on yhteiskuntapolitiikkaan syvälle juurtunut periaate ja ihannetta käytetään poliittisessa retoriikassa vasemmalta oikealle. Esimerkiksi Matti Vanhasen II hallituksen hallitusohjelman johdannossa todetaan, että ”Suvaitsevaisuus ja mahdollisuuksien tasa-arvo ovat oikeudenmukaisen yhteiskunnan perusta.” (Valtioneuvoston kanslia 2007).

Mahdollisuuksien tasa-arvoon tähtäviä poliittisia toimenpiteitä voidaan perustella eettisen oikeudenmukaisuuden lisäksi myös eriarvoisuuden negatiivisilla vaikutuksilla yhteiskunnassa. Yhteiskunnallinen eriarvoisuus heikentää sosiaalista koheesiota – yhteiskunnan eri osaryhmien yhteenkuuluvuuden tunnetta – kun hyvin toimeentulevien ja huonosti toimeentulevien elintasot ja –tavat eriytyvät toisistaan. Tämä taas aiheuttaa yhteiskunnallista epäjärjestystä ja turvattomuutta sekä rikollisuutta. Heikko yhteiskuntarauha tuottaa suuria kustannuksia, muun muassa koska tarve kontrollijärjestelmille lisääntyy. Mahdollisuuksien tasa-arvon edistämistä voidaan oikeudenmukaisuuden ja yhteiskunnallisten jännitteiden lieventämisen ja taloudellisen hyödyn lisäksi perustella sen tuottavuusvaikutusten perusteella. Mahdollisuuksien tasa-arvon toteutuessa yhteiskunnan lahjakkuusreservi tulee hyvin tehokkaasti hyödynnetyksi, mikä palvelee koko yhteiskuntaa. (Lipset & Bendix 1959, 2-3; Wilkinson & Pickett 2009, 173–175.)

Luvuissa 2.1 ja 2.2 olen esitellyt laajasti mahdollisuuksien tasa-arvon käsitteen teoreettisia lähestymistapoja. Yhteiskuntaa, jossa tasa-arvoiset mahdollisuudet eri määritelmässään puhtaassa mielessä toteutuisivat, ei todellisuudessa ole olemassa. Kaikissa yhteisöissä syntyy menestyksen ja menestymättömyyden polkuriippuvuuksia viimeistään siinä vaiheessa, kun ensimmäinen sukupolvi siirtää tietojaan ja taitojaan seuraavalle, eivätkä yhteiskunnalliset instituutiot, esimerkiksi koulutusjärjestelmä, voi todellisuudessa täysimääräisesti näitä eroja tasoittaa. Esimerkiksi peritty omaisuus ja sukuun liitetty arvostus, ovat tekijöitä, joiden juuret saattavat johtaa satojen vuosien taakse ja yhteiskunnallisilla instituutioilla on vain vähän mahdollisuuksia, tai edes tahtoa, tällaisten ylisukupolvista eriarvoisuutta luovien mekanismien purkamiseen. Täydellinen riippumattomuus vanhempien ja lasten yhteiskunnallisten asemien välillä vaatisi sellaisia pakkokeinoja, jotka ovat vakavassa ristiriidassa muiden vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen edustamien periaatteiden kanssa (Härkönen 2010, 52).

Useissa yhteyksissä osoitettu, että Suomessa ja muissa Pohjoismaissa tosiasiallinen mahdollisuuksien tasa-arvo on maailman kärkitasoa (ks. esim. Erola & Moisio 2005). Suomalaisen yhteiskuntapolitiikan traditiossa mahdollisuuksien tasa-arvolla on niin vahva asema, että voidaan sanoa, että Suomessa on rawlsilaisittain ”tietämättömyyden verhon takana” luotu yhteiskunta, jossa sen jäsenille tulisi julkisen vallan toimesta taata hyvinvoinnin vapaus – vapaus valita mahdollisimman laajasta mahdollisuuksien joukosta oman henkilökohtaisen hyvinvoinnintavoittelunsa suunta perhetaustasta ja vanhempien yhteiskunnallisesta asemasta huolimatta. Muun muassa sosiaali-, koulutus- ja terveystaloudellisten järjestelmien avulla on yhteiskuntaan luotu rakenteita, jotka mahdollistavat yksilön sosiaalisen nousun.

Tämän tutkimuksen kannalta olennainen kysymys edellä mainitussa mahdollisuuksien tasa-arvon asetelmassa on, ketkä kaikki katsotaan yhteiskunnan täysimääräisiksi jäseniksi, jotka saavat nauttia samoista oikeuksista ja ovat samojen velvoitteiden alaisia kuin muutkin yhteiskunnassa. Juridinen kansalaisuus on selkeä yhteiskunnan täysimääräisen jäsenyyden mitta ja siitä seuraavat esimerkiksi täydet poliittiset oikeudet. Yhteiskunnan jäsenyys on kuitenkin moniulotteinen niin yksilöstä itsestään kuin yhteiskunnasta juontuva kokonaisuus. Juridisesti yhteiskunnan täysimääräiset jäsenet eivät välttämättä subjektiivisesti määrittele kuuluvansa yhteiskuntaan, koska he esimerkiksi kokevat että se ei edusta heidän arvomaailmaansa ja elämäntapaansa. Yhteiskunnassa voi olla myös jäseniä, jotka kokevat itsensä täysimääräisesti sen jäseniksi, vaikka eivät juridisesti sitä ole. Maahan muuttaneet ulkomaalaiset ovat usein asemassa, että he asuvat yhteiskunnassa ja maassa pitkäänkin ilman, että saavuttavat sen pysyvää ja virallista jäsenyyttä. Suomeen muuttavien ulkomaalaisen saama ensimmäinen oleskelulupa on aina määräaikainen, joka myönnetään joko jatkuvana tai tilapäisenä. Pysyvän oleskeluluvan voi saada, kun on oleskellut Suomessa yhtäjaksoisesti neljä vuotta jatkuvalla oleskeluluvalla. Lisäksi hakijan on täytettävä ne erikseen ulkomaalaislaissa (56 §) säädetyt edellytykset, joiden perusteella jatkuva oleskelulupa voidaan myöntää.

Oleskeluluvan saaneen voidaan tietyin rajoituksin katsoa kuuluvan samojen yhteiskunnallisten oikeuksien ja velvoitteiden piiriin kuin kansalaistenkin. Maahanmuuttajien kohdalla mahdollisuuksien tasa-arvon periaatteiden toteutuminen on

tästä huolimatta monelta osin ongelmallista. Vaikka yhteiskunta pyrkii kotouttamistoimin parantamaan maahanmuuttajien mahdollisuuksien kenttää, ei ole tosiasiallisesti mahdollista tasoittaa kaikkia valtaväestön ja maahanmuuttajien sosioekonomisen menestyksen edellytysten eroavaisuuksia. Kaikille yhteinen peruskoulu ja ilmainen korkeakoulutus ovat yksiä keskeisimmistä mahdollisuuksia tasa-arvoistavista mekanismeista Suomessa. Ulkomailla hankittu peruskoulutus, huono kielitaito ja Suomessa vaadittavan kulttuurisen, inhimillisen ja sosiaalisen pääoman vähäisyys asettavat tänne vakituisesti muuttavat pysyvästi eriarvoiseen asemaan valtaväestöön nähden.

Suomessa syntyneiden toisen sukupolven maahanmuuttajien tulisi olla edellä mainitussa suhteessa hyvin erilaisessa asemassa kuin vanhempiensa. He kasvavat suomalaisessa yhteiskunnassa ja juurtuvat siihen ja sen periaatteisiin. Mahdollisuuksien tasa-arvon lähtökohtien mukaisesti toisen polven maahanmuuttajien tulisi olla samojen menestymisen mahdollisuuksia jakavien järjestelmien piirissä kuin valtaväestöön kuuluvienkin, eikä maahanmuuttotaustalla tulisi olla vaikutusta heidän mahdollisuuksiinsa menestyä yhteiskunnassa. Tämän periaatteen toteutumiseen tulen tässä pro gradu-tutkielmassa pureutumaan.

Mahdollisuuksien tasa-arvoa lähestytään empiirisissä tutkimuksissa tavallisesti vertaamalla vanhempien sosioekonomista asemaa heidän lastensa saavuttamiin asemiin, eli mittaamalla sosiaalisen liikkuvuuden astetta yhteiskunnassa. Tausta-ajatuksena on, että mitä enemmän vanhempien yhteiskunnallinen asema määrää heidän lastensa tulevaa asemaa yhteiskunnassa, eli mitä vähäisempää on sosiaalinen liikkuvuus yhteiskunnassa, sitä vähemmän omilla ponnisteluilla, lahjakkuuksilla ja valinnoilla on ollut merkitystä. Toisin sanoen sitä vähemmän mahdollisuuksien tasa-arvo toteutuu. Kaikissa sosiaalisen liikkuvuuden tutkimuksissa on havaittu, että sosioekonomisilla asemilla ja varallisuudella on jossain määrin taipumus siirtyä sukupolvelta toiselle. Tätä sosiaalisesti periytyvyydeksi kutsuttua ilmiötä selitetään sillä, että paremmissa asemissa olevat vanhemmat voivat siirtää varallisuutta, suhteita ja sosiaalista sekä henkistä pääomaa lapsilleen, jolloin lapset perivät joko suoraan vaurautta ja sosioekonomisen aseman tai saavat ainakin paremmat mahdollisuudet niistä kilpailtaessa. (Moisio, 2006, 265.) Kuten edellä on todettu, ei täydellinen mahdollisuuksien tasa-arvoa ole

todellisuudessa saavutettavissa. Siitä huolimatta se on asetettu yhdeksi yhteiskunnallisen oikeidenmukaisuuden merkittäväksi edellytykseksi ja on tärkeää tieteellisen tutkimuksen keinoin tarkastella, missä määrin tämä poliittisessa retoriikassa usein käytetty ihanne toteutuu käytännössä.

3 SOSIAALINEN LIKKUVUUS MAHDOLLISUUKSIEN TASA-ARVON MITTARINA

Mahdollisuuksien tasa-arvon toteutumista ja perhetaustan vaikutusten merkitystä yhteiskunnallisten asemien jakautumiseen tutkitaan useimmiten mittaamalla sosiaalisen liikkuvuuden astetta yhteiskunnassa. Sosiaalisen liikkuvuuden tutkimuksen perusajatus on, että on olemassa monilla tavoilla toisistaan erotettavia yhteiskunnallisia asemia, jotka voidaan määritellä esimerkiksi yhteiskuntaluokiksi. Yksilö tai perhe voi liikkua yhteiskunnallisten asemien välillä joko kykyjensä ja ansioidensa mukaan tai liike saattaa liittyä tekijöihin, jotka ovat heidän oman kontrollinsa ulottumattomissa, kuten geneettiseen perimään. Yleisesti jaettuna ideaalina on avoin mahdollisuuksien yhteiskunta, jossa yksilöiden aseman määräisivät ensisijaisesti heidän kykynsä ja motivaationsa tavoitella eri asemia. Sosiaalista liikkuvuutta pidetään yhteiskunnallisen avoimuuden mittarina ja korkean liikkuvuuden katsotaan kertovan mahdollisuuksien tasa-arvon korkeasta tasosta. Mikäli motivaatio ja kyvyt jakautuvat tasaisesti eri yhteiskunnallisten ryhmien välillä, pitäisi vanhempien ja lasten välisen aseman välisen korrelaation lähestyä nollaa (Erola 2010a, 318).

Arkielämässä työmarkkina-asemien muutoksiin kiinnitetään huomiota tavallisesti silloin, kun joku vaihtaa ammattia tai etenee urallaan. Sosiaalisen liikkuvuuden tutkimuksessa tällaisia muutoksia kutsutaan sukupolven sisäiseksi liikkuvuudeksi tai uraliikkuvuudeksi. Liikkuvuustutkimuksessa päähuomio kiinnittyy tämän sijaan sukupolvien väliseen liikkuvuuteen, eli siihen, miten vanhempien työmarkkina-asema ennakoii lasten työmarkkina-asemaa, esimerkiksi ennustaako akateemisissa ammateissa toimivien vanhempien ammatti lapsen aikuisiän akateemisista ammattia. (Erola & Moisio 2002, 186.) Yleisin lähestymistapa alan tutkimuksessa on vertailla vanhempien ja

heidän lastensa, perinteisesti isien ja poikien, tulotasoja tai asemaa luokkarakenteessa (esim. Erikson & Godthorpe 1992; Breen 2004).

3.1 Yhteiskunnallisen aseman periytyvyys luokka-asemina ja koulutuksellisinä saavutuksina

Sukupolvien välistä liikkuvuutta tarkasteltaessa tulee ottaa huomioon, että tiettyinä ajanjaksoina huomattava osa yhteiskunnassa havaitusta liikkuvuudesta on yhteiskunnallisten rakennemuutosten aiheuttamaa pakotettua liikkuvuutta (Hout 1983). Hyvä esimerkiksi tällaisesta muutoksesta yhteiskuntarakenteesta on maataloustyöntekijöiden nopea siirtyminen työläisammatteihin sotien jälkeisessä Suomessa (Karisto, Takala & Haapola 1999, 63–67). Avoimessa yhteiskunnassa esiintyy aina enemmän liikkuvuutta kuin mitä pakotettu liikkuvuus on. Liikettä yhteiskunnallisten asemien välillä, jota esiintyy pakotetun liikkuvuuden lisäksi, kutsutaan suhteelliseksi liikkuvuudeksi. Havaittu liikkuvuus on siis pakotetun ja suhteellisen liikkuvuuden yhteenlaskettu määrä eli käytännössä niiden lasten osuus, jotka päätyvät aikuisena heidän vanhempiensa asemasta poikkeavaan yhteiskunnalliseen asemaan. Sosiaalisen liikkuvuuden tutkimuksessa mielenkiinto kohdistuu erityisesti suhteelliseen liikkuvuuteen, jonka katsotaan kuvaavan sosiaalista periytyvyyttä yhteiskunnassa. Mitä enemmän yhteiskunnassa on havaittavissa suhteellista liikkuvuutta, sitä vähemmän yhteiskunnallinen asema periytyy sukupolvelta toiselle. (Moisio 2006, 270–271.)

Sosiaalitieteissä liikkuvuutta on perinteisesti tutkittu ristiintaulukoimalla aikuisväestön luokka-asetat heidän vanhempiensa aikuisajan luokka-asettien kanssa. Niin kutsuttuja liikkuvuustauluja analysoidaan sen jälkeen sekä tarkastelemalla absoluuttisia jakaumia että tilastollisesti arvioimalla suhteellisen liikkuvuuden muutosta. Nykyisin jälkimmäinen on vallitseva mahdollisuuksien tasa-arvon mittari. (Erola 2010a, 318.) Erikson ja Goldthorpe (1992) ovat esittäneet, että suhteelliseen liikkuvuuteen tulisi viitata termillä vaihtuvuus (fluidity). Vaihtuvuusluvut itsessään eivät anna juurikaan tietoa yhteiskunnan avoimuudesta, vaan ne tulevat käyttökelpoisiksi, esimerkiksi ajallisessa tai valtioiden välisessä vertailuasetelmassa (Beller 2009, 509).

Sosiaalisen liikkuvuuden tutkimuksissa yhteiskunnallisen aseman mittarina on useimmiten käytetty työmarkkina-asemaan perustuvaa yhteiskuntaluokkaa. Ammatit jaetaan tavallisesti kolmeen pääryhmään: työnantajiin, itsenäisiin työntekijöihin ja työntekijöihin. Tarpeen mukaan luokittelua tarkennetaan erottelemalla seitsemän tai jopa yksitoista eri luokka-asemaa. Tarkennuksen perusteena käytetään kolmea kriteeriä, joiden mukaan ammatit jaetaan eri ryhmiin:

1. asema työmarkkinoilla, jota tarkennetaan tiedoilla
2. asemasta tuotantoyksikössä ja
3. ammattisuhteista. (Erola & Moisio, 2002, 187.)

Ammatit ja myös yhteiskuntaluokat voidaan asettaa hierarkkiseen järjestykseen niiden nauttiman arvostuksen, haluttavuuden, niiden tuottaman tulotason sekä erityisesti työvoiman omistussuhteen mukaan. Sosiaalisen liikkuvuuden tutkimuksessa käytetyimmäksi luokka-asteikoksi on noussut Goldthorpen tutkimusryhmineen kehittämä EGP-asteikko (Erikson, Golthorpe, Portocarero-asteikko). Weberiläiseen luokan määrittelyyn, jossa yhteiskuntaluokat eroavat toisistaan markkinaresursseissa ja menestyksen mahdollisuuksissa, perustuva 11-kohtainen EGP-asteikko jakaa ammattiasemat työmarkkina-aseman mukaan. (Treiman & Ganzeboom 2000, 125.) Luokkia ei siis määritellä suhteessa tiettyyn työtehtävään tai -kokemukseen sinänsä, vaan ne määritellään suhteessa resursseihin, jotka seuraavat työstä.

Viime vuosikymmeninä yhteiskuntaluokkaa peruskategoriana käyttävää tutkimusta on usein kritisoitu esittämällä oletuksia luokan merkityksen vähenemisestä. Tosin tällainen kritiikki ei ole pystynyt osoittamaan yksiselitteistä tukea väitteelleen. Päinvastoin, Suomessa luokka toimii edelleen voimakkaana selittäjänä esimerkiksi kulutuskäyttäytymisen kohdalla, eikä se ole korvautunut postmoderneilla toiminnan muodoilla. (Erola & Moisio 2002, 187; Erola 2010b, 237.)

Ajatukset yhteiskuntaluokan merkityksen haihtumisesta saattavat juontaa juurensa liian yksinkertaistavasta luokan määrittelystä. Samalla kun perheen ja yksilön luokkakokemukset ovat seurausta osallistumisesta erilaisiin työvoimasuhteisiin, eivät ne rajoitu pelkästään työpaikalle. Luokkakokemukset pitävät sisällään myös esimerkiksi

kokemukset taloudellisesta turvallisuudesta tai turvattomuudesta ja taloudellisen tilanteen paranemisen mahdollisuuksista. Perheen yhdessä asuvat jäsenet jakavat samanlaiset resurssit ja tulevaisuuden mahdollisuudet ja tämä jaettu kokemus voidaan määritellä yhteiskuntaluokaksi. (Erikson & Goldthorpe 1992, 233.) Luokka tulisi käsittää laajemmin kuin ainoastaan väistämättömänä yksilöitä ja perheitä sitovana asemana. Ennemmin se tulisi ymmärtää ryhmänä perhetason taloudellisia, kulttuurisia ja muita yhteiskunnalliseen asemaan liittyviä resursseja, jotka muovaavat lasten liikkuvuusmahdollisuuksia ja jotka ovat seurausta vanhempien työmarkkina-aseamista sekä muista yhteiskunnalliseen asemaan liittyvistä kokemuksista.

Sosiaalisen liikkuvuuden ja sosiaalisen periytyvyyden tutkimuksissa on työmarkkina-aseman lisäksi perinteisesti yhteiskunnallisen menestyksen mittarina käytetty koulutustasoa. Samalla tavalla kuin työmarkkina-asemien, myös koulutustason tulisi mahdollisuuksien tasa-arvon ihanteiden mukaisesti määräytyä yksilön kykyjen ja ponnistelujen perusteella ilman, että perhetaustalla on siihen vaikutusta. Useat tutkimukset kuitenkin osoittavat, että perhetaustan vaikutukset – esimerkiksi vanhempien yhteiskunnallinen asema ja koulutustaso, perheen tarjoamat kulttuuriset pääomat ja sosiaaliset verkostot sekä vanhempien motivaatio lasten koulutuksen edistämiseen – ovat merkittävästi yhteydessä yksilöiden elämänsä aikana saavuttamaan koulutustasoon (ks. esim. Erikson & Jonsson 1996; Breen & Luijckx 2004; Kou & Hauser 1995). Koulutusjärjestelmän avoimuuden lisäämistä pidetään yhtenä keskeisimmistä keinoista yhteiskunnan avoimuuden ja sosiaalisen liikkuvuuden lisäämiseen. Mitä tasa-arvoisempaa on pääsy erityisesti korkea-asteen koulutukseen, sitä suuremmalla todennäköisyydellä vanhempien aseman vaikutus pienenee. (Erola 2010a, 318.)

Breen ja Luijckx (2004, 392–394) osoittavat, että koulutuksen vaikutus on erilainen eri maissa. Kansainvälisessä vertailussa koulutusjärjestelmällä on vahvin vaikutus Ruotsissa, jossa koulutuksellinen eriarvoisuus on vähäisintä. Maiden väliset erot selittyvät pääasiassa perheille koulutuksesta koituvista taloudellisista kustannuksista sekä iästä, jossa lasten on tehtävä ratkaisevat koulutukselliset valinnat. Perhetaustan vaikutukset ovat sitä suuremmat, mitä enemmän koulutus maksaa ja mitä aikaisemmassa vaiheessa kouluttautumislinjau koskevia valintoja on tehtävä.

Perhetaustan tekijät välittyvät koulutustasoon sekä sosialisointiin että koulutuksellisten valintojen kautta (Breen & Jonsson 2005, 227). Breen ja Goldthorpe (1997) kehittivät mallin, jonka avulla he pyrkivät selittämään, miksi koulutuksellisten saavutusten ja sosioekonomisen perhetaustan yhteys säilyi niin vakaana läpi 1900-luvun suurten yhteiskunnallisten muutosten. Yhteiskunnallisen aseman ylisukupolvisuuden keskeisimmän mekanismin he nimesivät ”suhteelliseksi riski-inhoksi” (relative risk aversion). Nuorten itsensä ja vanhempien lapsiinsa kohdistama keskeisin koulutuksellinen tavoite on saavuttaa sellainen koulutustaso, joka tuottaa vähintään yhtä korkean luokka-aseman kuin vanhemmilla. Koulutuksellisilla valinnoilla ei kovinkaan herkästi oteta riskiä tämän tavoitteen vaarantumisesta ja tavoitella ylisukupolvista loikkaa koulutustasossa, sillä epäonnistuessaan se sisältää myös yhteiskunnallisen aseman heikentymisen mahdollisuuden.

Innoituksen mallilleen Breen ja Goldthorpe saivat Shavitin ja Blossfeldin (1993) tutkimuksesta, jossa erilaisten makrotason hypoteesien pohjalta tarkasteltiin koulutuksellisen liikkuvuuden kansainvälistä kehitystä. Tarkastelu kattoi 13 maata. Näistä kuusi oli Länsi-Euroopan maita, kolme Itä-Euroopasta ja neljä Euroopan ulkopuolisia maita. Testattavia hypoteeseja oli kolme. Modernisaatiohypoteesi olettaa, että lähtöaseman vaikutus vähenee yleisesti yhteiskunnallisen modernisaation myötä. Uudelleenjakohypoteesin mukaan taas epätasa-arvoisuus kasvaa yleisen koulutustason noustessa, mutta tasoittuminen kompensoituu ainakin osittain myöhemmän sosiaalisen liikkuvuuden kautta. Sosialistinen transformaatiohypoteesi olettaa, että entisissä sosialistisissa maissa lähtöaseman vaikutuksen laskua seuraa sen nousu, kun uudet eliitit ajavat omia etujaan. Tutkimuksen tärkein tulos on, että millekään edellä mainituista hypoteeseista ei löydetty tukea. Shavit ja Blossfeld tutkimuksessa havaitsivat, että yli kansallisten rajojen lähtöasema vaikuttaa koulutuksellisiin siirtymiin ja tämä vaikutus säilyy yli ajan. Heidän mukaansa merkittävää tasa-arvoistumiskehitystä tapahtui ainoastaan Ruotsissa ja Hollannissa.

Shavitin ja Blossfeldin johtopäätökset on myöhemmissä tutkimuksissa haastettu ja on näytetty, että Ruotsin ja Hollannin lisäksi myös muissa Länsi-Euroopan maissa vanhempien koulutustason vaikutus lasten saavuttamiin asemiin on heikentynyt (esim. Lindbeck 1998; Shavit & Westerbeek 1998 & Vallet 2004). Tasa-arvoistumiskehitystä

on havaittu erityisesti niissä kohdissa koulutusuraa, joissa on tehtävä valintoja erilaisten koulutuslinjojen suhteen. Vaikka näyttää siltä, että länsimaissa trendi on ollut kohti lähtöaseman ja koulutustason välisen yhteyden heikentymistä, joissain maissa, esimerkiksi Irlannissa ja Yhdysvalloissa, on havaittu myös päinvastaista kehitystä. (Breen & Jonsson 2005, 226.)

Koulutus vaikuttaa yhteiskunnallisten lähtö- ja tuloasemien suhteeseen monin eri tavoin. Kun vanhempien asemalla ei ole suurta vaikutusta korkeilla koulutusasteilla ja korkeasti kouluttautuvien osuus väestöstä kasvaa, johtaa muutos yleisessä koulutustasossa perhetaustan ja saavutettavien asemien suhteen yleiseen heikkenemiseen. Monet tutkimukset näyttävät, että taustan vaikutuksessa koulutuksellisiin saavutuksiin on koulun ulkopuolisia lisätekijöitä, kuten asuinympäristö, jotka tehostavat yhteiskunnallisen lähtöaseman vaikutusta myöhempään saavutuksiin. On kuitenkin kiistanalaista, miten tämä vaikutusketju toimii eli johtuvatko yksilöiden koulutukselliset saavutukset tietynlaisten yksilöiden valikoitumisesta tietyille alueille ja kouluihin vai alueiden vaikutuksesta yksilöihin. (Breen & Jonsson 2005, 228 & 234.)

3.2 Liikkuvuustutkimuksen perinteet ja vallitsevat suuntaukset

Ganzeboom, Treiman ja Ultee (1991, 279–281) arvioivat 1900-luvun jälkipuoliskolla tehtyjä sosiaalisen liikkuvuuden tutkimuksia ja jakoivat ne kolmeen erilliseen sukupolveen. Toisen maailmansodan jälkeen syntyneen ensimmäisen tutkimussukupolven merkittävin saavutus oli kansallisten kyselytutkimusten toteuttaminen niin laajassa mittakaavassa, että niiden tulosten perusteella oli mahdollista ensimmäistä kertaa luonnehtia sosiaalisen liikkuvuuden malleja - tosin ainoastaan kansallisesti. Kuitenkin jo liikkuvuustutkimuksen ensimmäinen sukupolvi pyrki selvittämään, minkälaisia eroja yhteiskunnallisessa avoimuudessa on eri maiden välillä. Aikakauden havainto oli että liikkuvuuden asteet ja mallit ovat hyvin samankaltaisia teollistuneissa yhteiskunnissa (Lipset & Bendix, 1959). Tämä johtopäätös on myöhemmissä tutkimuksissa osoitettu virheelliseksi.

Liikkuvuustutkimuksen toisen sukupolven kiinnostus siirtyi sukupolvien välisen liikkuvuuden asteesta siihen, millä mekanismeilla yhteiskunnallinen asema siirtyy sukupolvelta toiselle. Uudet ja korkeampilaatuiset tutkimusaineistot sekä kehittyneet tilastolliset analyysimenetelmät mahdollistivat erilaisten liikkuvuuden väylien merkityksen arvioinnin. Blau & Duncan (1967) havaitsivat tutkimuksissaan, että Yhdysvalloissa koulutuksella on yhteiskunnallisen aseman sukupolvelta toiselle siirtymisessä keskeisin merkitys. Heidän tuloksensa synnyttivät vastaavanlaisia tutkimuksia monissa maissa ja myös niissä havaittiin koulutuksen korostunut vaikutus. (Ganzeboom ym. 1991, 282–286.)

Liikkuvuustutkimuksen kolmas sukupolvi teki paluun työmarkkina-asemaan perustuvan sosiaalisen liikkuvuuden asteen mittaamiseen. Käytössä olivat uudenlaiset tilastolliset analyysimenetelmät ja erityisesti log-lineaariset menetelmät olivat kolmannen sukupolven aikana keskeisessä asemassa. Kolmannen sukupolven aikana sosiaalisen liikkuvuuden tutkimus muuttui hienojakoisemmaksi korkealaatuisen tilastoaineiston, yhä kehittyneempien tilastollisten analyysimenetelmien ja aiempien mittausongelmien ratkaisemisen myötä. Tämä kehitys tapahtui tutkimuskysymysten jatkuvan kaventamisen kustannuksella, jolloin kiinnostus siirtyi yleisistä sosiaalisen liikkuvuuden vaikuttimista kapeasti fokuoituihin tarkasteluihin isien ja poikien työmarkkina-asemien suhteista. (Ganzeboom ym. 1991, 286–290.) Niinkuin liikkuvuustutkimuksen ensimmäinen sukupolvi, myös kolmas sukupolvi pyrki selvittämään maiden välisiä eroja yhteiskunnan avoimuudessa. Johtopäätös, johon Erikson ja Goldthorpe (1992, 388) kauden tärkeimmässä teoksessa päätyivät, oli ensimmäisen sukupolven lopputulemia hienojakoisempi. Havaitut liikkuvuusmallit vaihtelevat maiden kesken, koska työmarkkinoiden rakenteellinen muutos sukupolvien välillä ilmenee eri yhteiskunnissa eriasteisena. Piilevä liikkuvuusmahdollisuuksien rakenne – suhteellinen todennäköisyys liikkuvuuteen työmarkkina-asemien välillä – on silti hyvin samankaltainen kaikissa teollistuneissa yhteiskunnissa.

Eriksonin ja Goldthorpen (1992) tutkimus on yhä yksi viitatuimmista sosiaalisen liikkuvuuden tutkimuksen historiassa. He näyttivät, että liberaalistumis- tai modernisaatiohypoteesi, jonka mukaan vaihtuvuus lisääntyy teollistumisen myötä, ei kansainvälisessä vertailuasetemassa pidä paikkaansa. Erikson ja Goldthorpe havaitsivat,

että maiden välillä on hyvin vähän vaihtelua vaihtuvuuden asteessa ja muodoissa. Pienet havaitut eroavaisuudet maiden välillä johtuvat heidän mukaansa enemmän yksittäisistä historiallisista ja poliittisista tapahtumista kuin yleisistä tekijöistä kuten teollistumisen ajankohdasta. Heidän johtopäätöksensä oli, että resurssien ja vallan epätasa-arvoinen jakautuminen läpäisee yhteiskunnalliset rakenteet ja johtaa yleiseen ja muuttumattomaan mahdollisuuksien tasa-arvon tasoon. Tutkimuksellisista ansioista huolimatta Eriksonin ja Goldthorpen tuloksia on kritisoitu. Myöhemmässä tutkimuksessa on päädytty osin päinvastaisiin tuloksiin (ks. Treiman & Ganzeboom 2000, 125; Breen & Jonsson 2005, 290).

Vuosituhanneen vaihteeseen tultaessa sosiaalisen liikkuvuuden tutkimuksen trendi oli taas muuttumassa. Treiman & Ganzeboom (2000, 126–141) luokittelivat vielä uuden sosiaalisen liikkuvuuden tutkimuksen aikakauden: neljännen sukupolven. Tutkimuksen neljännessä sukupolvessa tutkimuskohteissa palataan varhaisille vaiheille tyypillisiin laajoihin tarkasteluihin. Tosin mukana on merkittävä, joko ajallisti tai kansainvälisesti, vertaileva painotus. Mielenkiinto kohdistuu erityisesti siihen, miten yksilön ympäristö kokonaisuutena vaikuttaa hänen sosiaaliseen liikkuvuuteensa. Aineistoja ja tilastollisia menetelmiä on kehitetty. Menetelmissä yhdistetään toisen sukupolven määrällisiä ja kolmannen laadullisia menetelmiä. Lisäksi uudet monitasoiset tutkimusmallit mahdollistavat sekä mikro- että makrotason vaikutusten yhtäaikaisen mittaamisen.

Uuden vuosituhanneen alun huomioiduimpia löytöjä sosiaalisen liikkuvuuden tutkimuksessa ovat olleet Breenin tutkimusryhmän (2004) havainnot, jotka ovat merkittävästi ristiriidassa Eriksonin ja Goldthorpen tutkimustulosten (1992) kanssa. Tarkastellessaan 1900-luvun loppuvuosikymmenten sosiaalisen liikkuvuuden kehitystä eri maissa ja vertaillaessaan eri maiden tietoja toisiinsa Breen havaitsi kollegoineen, että absoluuttiset liikkuvuusvirrat olivat tulleet yhdenmukaisemmiksi maiden välillä. 1990-luvulla variaatio luokkarakenteessa sekä ylös- ja alaspäin tapahtuvassa liikkuvuudessa oli, yli kansallisten rajojen, paljon vähäisempi kuin 1970-luvulla. Eriksonin ja Goldthorpen hylkäämä liberaalistumishypoteesi sai vahvistuksen Breenin tutkimuksista.

Tämä tutkimus asemoituu liikkuvuustutkimuksen neljänteen sukupolveen. Tutkimuksessani käytän vertailevaa asetelmaa maahanmuuttajien ja valtaväestön välillä

laajalla tilastollisella paneeliaineistolla, joka sisältää myös ajallisen pitkittäistarkastelun. Tutkielman empiirisen osion suoritan kehittyneillä monitasoanalyysimenetelmillä ja seuraavaksi esittelemälläni sisaruskorrelaatiomenetelmällä tarkastelen perhetaustan ja sosiaalisen ympäristön kokonaisvaikutusta yhteiskunnallisen aseman määrittymiseen.

3.3 Sisaruskorrelaatiomenetelmä perhetaustan kokonaisvaikutusten arvioinnissa

Viime vuosina sosiaalisen liikkuvuuden tutkimuksissa on nostettu esiin ristiriita, joka on vallinnut perinteisen liikkuvuustutkimuksen teorian ja käytännön välillä. Teoriassa luokka-aseamalla tarkoitetaan perhetason muuttujaa, kun yleisesti tutkimuksenteon käytännössä luokka-asemana on otettu huomioon ainoastaan isän asema. Ajatustapa juontaa juurensa sosiaalisen liikkuvuuden tutkimuksen alkuun 1900-luvun ensipuoliskolle. Tuolloin erityisesti angloamerikkalaisissa yhteiskunnissa perheen sosioekonominen asema määräytyi käytännössä ainoastaan isän työmarkkina-aseman mukaan, äitien tuottaessa työpanoksensa kotona. Uudelle vuosituhannelle siirryttäessä naisten työmarkkinaosallisuus on, erityisesti Pohjoismaissa, kuitenkin jo lähes saavuttanut miesten vastaavan, eikä perheen yhteiskunnallista asemaa voida pelkistää isän työmarkkina-aseman kautta.

Molempien vanhempien luokkapiirteillä on vaikutusta lasten lopullisiin luokka-asemiin. Vaikutus säilyy, olivatpa vanhempien työmarkkinasemat yhtäläiset tai toisistaan poikkeavat. Nyky-yhteiskuntaa tarkasteltaessa vanhanaikaiset, ainoastaan isät huomioivat, mittarit ovat auttamatta epäpäteviä. Molempien vanhempien yhteiskunnallisen aseman huomioivat menetelmät antavat luotettavamman kuvan todellisesta liikkuvuuden tasosta. Siitä huolimatta, että äidin vaikutus lasten saavuttamiin asemiin otettaisiin perinteisillä tutkimusmenetelmillä isän vaikutusten rinnalla huomioon, herkästi aliarvioidaan perhetaustan kokonaisvaikutus sosiaaliseen liikkuvuuteen. (Beller 2009, 512 & 524.)

Useissa tutkimuksissa on osoitettu, että yhteiskunnallisen aseman ylisukupolvisen periytyvyyden takaa löytyy useita selittäviä tekijöitä. Lapset hyötyvät vanhempiensa taloudellisista, inhimillisistä ja sosiaalisista pääomista ja nämä toimivat

yhteiskunnallisen aseman välittäjinä. Korkean statuksen perheissä vanhemmilla on usein lastensa suhteen korkea koulutuksellinen motivaatio ja he pyrkivät tietoisesti edesauttamaan lapsen koulutuksellista uraa. Lisäksi heillä on riittävästi siihen tarvittavia resursseja. Voidaan myös ajatella lasten tulevaisuutta edesauttavia vanhempien ominaisuuksia, jotka ovat läheisesti yhteydessä yhteiskunnalliseen asemaan, kuten kuuluminen poliittiseen eliittiin. Geneettinen perimä on myös tärkeää, sillä perityt älylliset ominaisuudet vaikuttavat oleellisesti lasten mahdolliseen menestykseen. Lisäksi sisarusket vaikuttavat toinen toisiinsa – he voivat olla toistensa opettajia, roolimalleja ja auttajia. Muun ohella asuin- ja kasvu ympäristöllä on havaittu olevan selkeä vaikutus lasten myöhemmin saavuttamiin sosioekonomisiin asemiin. Selittävien tekijöiden paljouden vuoksi, yhä uusien muuttajien lisääminen perinteiseen tarkasteluun ei ratkaise ongelmaa, sillä yksinkertaisesti ei ole mahdollista ottaa huomioon kaikkia sosiaaliseen liikkuvuuteen vaikuttavia tekijöitä. (Sieben, Huinink & De Graaf, 2001a, 401–402.)

Yllä mainittuun ongelmaan vastaamiseksi on viime vuosina enenemässä määrin liikkuvuustutkimuksessa käytetty Hauserin kollegoineen kehittämää sisaruskorrelaatiomenetelmää (Hauser & Mossel, 1985; Hauser & Wong, 1989). Sen avulla on mahdollista mitata perhetaustan kokonaisvaikutusta vertaamalla sisarusten saavuttamia yhteiskunnallisia asemia toisiinsa (esim. Björklund, Lindahl & Lindquist 2010; Erola, Härkönen & Jäntti 2009; Conley & Glauber, 2007; Sieben & De Graaf, 2001b; Sieben, ym., 2001a). Sisaruskorrelaatiomenetelmä tarjoaa summamittarin, joka ottaa huomioon perhetaustan vaikutusten kaikki osa-alueet, kuten yhteisen kasvu ympäristön, vanhemmilta välittyneet kulttuuriset ja sosiaaliset pääomat, geneettisten ominaisuuksien periytymisen ja sisarusten keskinäisen vaikutuksen (Sieben ym. 2001b, 445 & Björklund ym. 2010, 1). Tutkielmani empiirisessä osiossa sovellan sisaruskorrelaatiomenetelmää ja sen tilastomatemattista perustaa käsittelen luvussa 5.2.

Sisaruskorrelaatiomenetelmää on jo vuosikymmeniä, pääasiassa Yhdysvalloissa, käytetty ylisukupolvisen liikkuvuuden tarkasteluun. Sillä on muun muassa paikannettu perhetaustan ja koulutustason välisiä yhteyksiä – asetelma, joka on myös tässä tutkimuksessa tarkastelun alaisena. Yleisesti on havaittu, että Yhdysvalloissa sisarusten yhteinen perhetausta selittää noin 50 prosenttia koulutustason vaihtelusta (ks. esim.

Hauser & Wong 1989; Kou & Hauser 1995; Hauser & Mossel 1985). Työmarkkinoilta saaduista tuloista perhetaustan on osoitettu selittävän hieman alle puolet (ks. esim. Mazumder & Levine 2003; Solon, Corcoran, Gordon & Laren 1991; Hauser & Mossel 1985). Björklund vertaili kollegoineen veljesten välistä korrelaatiota tulotasossa Pohjoismaiden ja Yhdysvaltojen välillä ja he havaitsivat selkeitä eroja hypoteettisesti tasa-arvoisten ja epätasa-arvoisten yhteiskuntien välillä. Kun perhetausta Yhdysvalloissa selitti aiempien tutkimusten tapaan tuloista yli 40 prosenttia, vaihteli perhetaustan merkitys Pohjoismaissa noin 14:sta ja 26 prosentin välillä. (Björklund, Eriksson, Jäntti, Raaum & Österbacka 2000.) Tutkimuksissa on myös havaittu, että eri etnisten ryhmien välillä on eroja perhetaustan kokonaisvaikutuksessa (ks. esim. Heflin & Pattillo 2006; Kou & Hauser 1995).

Maahanmuuttotutkimuksessa sisaruskorrelaatiomenetelmää ei ole aiemmin käytetty. Luvussa 4 esittelen muuta maahanmuuttajien sosiaalista liikkuvuutta koskevaa tutkimusta. Maahanmuuttajakontekstin kannalta mielenkiintoinen havainto on yhdysvaltalaisissa sisaruskorrelaatiomenetelmää soveltaneissa tutkimuksissa ollut, että alhaisemman sosioekonomisen statuksen perheissä sisarusten sosioekonominen menestys muistuttaa toisiaan vähemmän kuin korkean sosioekonomisen aseman perheiden lapsilla (esim. Conley & Glauber, 2008; Conley 2004). Tutkimus, jonka mukaan Yhdysvalloissa afroamerikkalaiset lapset muistuttavat vähemmän sisaruksiaan kuin valkoiset, tukee tätä hypoteesia, sillä afroamerikkalaiset ovat keskimäärin huonompiosaisia kuin muut etniset ryhmät (Conley & Glauber, 2007). Ilmiön on arveltu johtuvan muun muassa siitä, että vähistä resursseista vanhemmat panostavat enemmän yhteen lapsesta, kun taas suuremmista resursseista riittää tasaisesti kaikille (Conley 2008, 601–602). Suomessa maahanmuuttajien sosioekonominen asema on keskimäärin alhaisempi kuin valtaväestöllä ja tämän perusteella on mahdollista olettaa, että yllä mainittu ilmiö toteutuisi myös Suomessa (esim. Forsander 2002 & 2007). Tulokset on kuitenkin saatu Yhdysvalloissa, jossa yhteiskuntarakenne on hyvin erilainen Suomeen verrattuna, eikä tulosten yksioikoinen yleistettävyyys ole lainkaan itsestään selvää.

Suomalaisissa tutkimuksissa sisaruskorrelaatiomallia on toistaiseksi käytetty hyvin vähän. Erola, Härkönen ja Jäntti (2009) tutkivat veljesten välisiä tulojen ja yhteiskuntaluokan yhteneväisyyksille viidellä 1932–62 syntyneellä suomalaisella

kohortilla. He havaitsivat, että perhetaustan selitysaste vaihteli oleellisesti sen mukaan mitattiinko yhteiskunnallista menestystä tuloilla, jolloin se oli noin 30 prosenttia, vai työmarkkinaperustaisella yhteiskuntaluokalla, jolloin perhetausta selittää noin 40 prosenttia vaihtelusta. Tutkimus oli kansainvälisesti ensimmäinen, jossa sisaruskorrelaatiomallissa käytettiin yhteiskuntaluokkaa selitettävänä muuttujana, koska se kategorisena muuttujana tekee mallintamisen tilastomatematisesti hyvin vaativaksi.

3.4 Sosiaalinen liikkuvuus Suomessa

Suomea pidetään, muiden Pohjoismaiden tapaan, kansainvälisesti poikkeuksellisen avoimena yhteiskuntana, jossa vanhempien sosioekonominen asema vaikuttaa verrattain vähän lasten saavuttamiin asemiin. Muun muassa universaalien koulutusjärjestelmän ja pienten tuloerojen vuoksi pohjoismainen hyvinvointivaltiomalli antaa kansainvälisesti vertaillen parhaat mahdollisuudet yhteiskunnallisen menestyksen tavoitteluun riippumatta perhetausta. Korkean sosiaalisen liikkuvuuden asteen perusteella yleisesti ajatellaan, että mahdollisuuksien tasa-arvo toteutuu kansainvälisesti parhaiten juuri Pohjoismaissa. (Moisio 2006, 265.)

Liikkuvuuden yleinen trendi on Suomessa, kuten muissakin länsimaissa, toisen maailmansodan jälkeen ollut kohti suurempaa yhteiskunnallista avoimuutta ja vanhempien ja lasten yhteiskunnallisten asemien riippuvuussuhteen heikkenemistä. Edes 1990-luvun lama ei ole juuri näyttänyt vaikuttavan liikkuvuuteen Suomessa, vaikka se huomattavasti lisäsi yhteiskunnallista eriarvoisuutta. Vuonna 1995 aikuisena eri yhteiskuntaluokkaan kuin mikä oli lapsuudenkodin luokka-asema, sijoittui 70 prosenttia miehistä ja 83 prosenttia naisista. Kansainvälisessä vertailussa vain Ruotsissa ja Unkarissa kokonaisliikkuvuus on Suomea suurempaa. (Erola & Moisio 2005, 23.) Hallitseva piirre Suomen sotien jälkeisessä sosiaalisessa liikkuvuudessa on ollut maataloussektorin pieneneminen ja työvoiman painopisteen siirtyminen muihin ammatteihin. Suuri osa 1900-luvun jälkimmäisen puoliskon liikkuvuudesta on ollut pakotettua, rakennemuutoksen aiheuttamaa liikkuvuutta (Moisio 2006, 271).

Pöntinen (1991) ennakoii empiiristen analyysien pohjalta, että suomalainen yhteiskunta tulee jossain määrin sulkeutumaan yhdeksänkymmentäluvun puoliväliin mennessä.

Liike maatalousammateista muihin ammattiryhmiin väheni merkittävästi, eikä ollut mitään syytä uskoa, että yhteiskunta tulisi muuttumaan siinä määrin tasa-arvoisemmaksi, että se korvaisi pakotetun liikkuvuuden supistumisen. Erola ja Moisio (2002, 196) kuitenkin havaitsivat, että kokonaisliikkuvuudessa ei Suomessa tapahtunut suuria muutoksia 1900-luvun lopulla., Laman synnyttämän pitkäaikaistyöttömyyden seurauksena alaspäin tapahtuva liikkuvuus lisääntyi, eikä siksi Suomessa, toisin kuin monissa muissa länsimaissa, liikkuvuus vuosituhannen lopulla jähmettynyt. He ennustivat, että 2000-luvulla liikkuvuus saattaa selkeästi hiipua, kun suomalaisille työmarkkinoille tulee ensimmäinen sukupolvi, jonka suurin virta ei kulje maataloudesta muihin ammattiryhmiin. Toisaalta laman aiheuttama tosiasiallisen epätasa-arvoisuuden lisääntyminen saattoi muuttaa ylisukupolvisia mahdollisuuksien tasa-arvon mekanismeja tavoilla, joita ei vielä ole tutkimuksellisesti pystytty havaitsemaan (Erola & Moisio 2005, 23).

Koulutuksella on keskeinen rooli yhteiskunnallisen aseman periytymisessä myös Suomessa. Se voi joko olla väylä kohti perhetaustaa parempaa asemaa tai koulutus voi toimia yhteiskunnallisen aseman välittäjänä vanhempien ja lasten välillä, jos koulutustaso on vahvasti sidoksissa perhetaustaan ja esimerkiksi taloudellisiin resursseihin. Erityisesti universaalilla peruskoulujärjestelmällä on ollut merkittävä vaikutus Pohjoismaisten yhteiskuntien, niin myös Suomen, verraten suureen liikkuvuuteen (Jonsson 1993, 103; Erola 2009, 324). Vanhempien yhteiskunnallinen asema määrää lasten asemaa aikuisuudessa aikaisempaa vähemmän ja koulutusjärjestelmällä on ollut merkittävä osuus tässä kehityksessä (Erola 2010, 322).

Moisio (2006, 278–279) tutki sosiaalista liikkuvuutta 2000-luvun Suomessa ja havaitsi, että suhteellinen sosiaalinen liikkuvuus on lisääntynyt nuoremmissa, 1990-luvulla työmarkkinoille tulleissa, ikäryhmissä. Koulutus ei enää samalla tavalla ennusta yhteiskunnallista asemaa, kuin kolmisenkymmentä vuotta sitten. Koulutuksen merkityksen vähenemisestä on seurannut se, ettei parantunut mahdollisuuksien tasa-arvo koulutuksessa ole kääntynyt täysmääräisesti yleiseksi mahdollisuuksien tasa-arvoksi. Lapsuudenkodista saatu sosiaalinen ja kulttuurinen pääoma, varallisuus ja suhteet asettavat samalla koulutustasolla työmarkkinoille tulevat eriarvoiseen asemaan ja vahvistavat sosiaalista periytyvyyttä. Viimeisimmän tutkimuksen mukaan näyttää

siltä, että yleistä koulutustasoa kohottamalla on mahdollisuuksien tasa-arvoa Suomessa enää vaikea tehokkaasti parantaa ja keskeisimmät tulevaisuuden haasteet näyttävät olevan työmarkkinoille pääsyssä ja nuorisotyöttömyydessä (Erola 2010a, 322–323).

Toisaalta vuosituhanen vaihteessa suomalaiseen koulutusjärjestelmään on tehty uudistuksia, jotka ovat herättäneet pelkoja eriarvoisuuden kasvamisesta, eikä edelleenkään Suomessa suinkaan eletä yhteiskunnassa, jossa lähtöasemalla ei olisi vaikutusta koulutuksellisiin saavutuksiin. Lapsuudenkodin luokka-asema vaikuttaa merkittävästi nuoren koulutusuran pituuteen ja hankitun koulutuksen tasoon sekä koulutuksen jälkeiseen työllistymiseen ja urakehitykseen. Ylimpien luokkien jälkeläisten todennäköisyys päätyä aikuisena ylimpiin luokkiin on suurempi kuin alimpien luokkien jälkeläisten todennäköisyys nousta sinne. (Naumanen 2010.)

4 MUUTTOLIIKKEET JA SOSIAALINEN LIIKKUVUUS

Etnisyyden merkitys yhteiskunnallisen aseman välittymisessä ei ole ollut ajankohtainen tutkimusaihe suomalaisissa sosiaalisen liikkuvuuden tarkasteluissa vielä kovinkaan kauaa. Muualla Euroopassa ja Yhdysvalloissa aihetta on tutkittu jo melko pitkään. Maahanmuuton lisääntyessä on myös Suomessa mahdollisuuksien tasa-arvon toteutumisessa otettava huomioon, maan sisäisen sosiaalisen liikkuvuuden lisäksi, maiden väliset muuttoliikkeet. Maahanmuuttajien jälkeläisten asemaa voidaan pitää niin sanottuna mahdollisuuksien tasa-arvon stressitestinä, joka osoittaa onko suomalaisessa yhteiskunnassa piileviä epätasa-arvoistavia mekanismeja.

Kansainväliset muuttoliikkeet ovat osittain muuttaneet muotoaan vuosien ja vuosikymmenten saatossa, mutta perusasetelma on pysynyt samanlaisena. Ihmiset muuttavat paikasta ja maasta toiseen tavoitellakseen parempaa elämää, oli syynä sitten uusi työpaikka, elämäkumppanin löytäminen tai pako sodan jaloista. Maahanmuutolla tarkoitetaan kansallisvaltioiden rajat ylittävää muuttoa ja maahanmuuttajalla henkilöä, joka on syntynyt toisessa valtiossa kuin missä hän tällä hetkellä pysyvästi asuu. Vastaavasti valtaväestöön kuuluvat ne, jotka asuvat pysyvästi synnyinmaassaan.

Laajasti määriteltynä maahanmuuttajien sosiaalinen liikkuvuus kattaa maahanmuuttajien ja heidän lastensa kulttuurisen sopeutumisen, heidän mukautumisensa asuinmaan sosiaalisiin normeihin ja asenteisiin, jotka voivat olla hyvin erilaisia heidän kotimaassaan sekä heidän inhimillisen pääomansa karttumisen esimerkiksi koulutuksen ja kielitaidon kautta (Borjas, 2006, 57). Suomessa ulkomailta muuttaneiden yhteiskunnallisesta ja kulttuurisesta sopeutumisesta käytetään yleisesti termiä kotoutuminen (esim. Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 2§). Maahanmuuttajien sosiaalinen liikkuvuus on tässä mielessä ylisukupolvista kotoutumista. Sosiaalisen liikkuvuuden astetta, erityisesti verrattuna valtaväestöön, voidaan pitää eräänlaisena kotoutumisen absoluuttisena mittarina, sillä se kertoo, jättääkö maahanmuutto jäljen ylisukupolvisen sosioekonomisen menestyksen mahdollisuuksiin. Erot maahanmuuttajien toisen sukupolven ja valtaväestön välillä voidaan olettaa johtuvan nimenomaan maahanmuuttotausta itsessään.

4.1 Maahanmuuttajien ylisukupolvinen integroituminen kansainvälisen tutkimuksen valossa

Maahanmuuttajien lopullinen vaikutus vastaanottavaan yhteiskuntaan ei riipu ainoastaan heidän omasta välittömästä taloudellisesta, poliittisesta ja sosiaalisesta menestyksestään vaan myös siitä, miten heidän jälkeläisensä onnistuvat näillä alueilla. Ensimmäinen maahanmuuttajasukupolvi on lähes aina valtaväestöön nähden heikommassa asemassa, sillä he eivät ole samalla tavalla sisäistäneet vastaanottavan yhteiskunnan ja vallitsevan kulttuurin mukaisia toimintamuotoja. Halutessaan tavoitella yhteiskunnallista ja taloudellista menestystä maahanmuuttajat kohtaavat tärkeän valinnan: heidän todennäköisesti täytyy häivyttää joitain kulttuurisia piirteitään ja tapojaan sekä omaksua uusia parantaakseen yhteiskunnallisia menestymismahdollisuuksiaan vastaanottavassa maassa. Yksityisessä elämänpiirissään yksilöt voivat säilyttää lähtömaansa kulttuuripiirteet, mutta menestyäkseen vastaanottavassa yhteiskunnassa on maahanmuuttajien opittava ja omaksuttava siellä vallitsevat toimintatavat – heidän on kerrytettävä vastaanottavassa yhteiskunnassa tarvittavaa inhimillistä pääomaa. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi kielitaitoa tai

ymmärrystä sosiaalisessa kanssakäymisessä vallitsevista tavoista. Kulttuurinen ja taloudellinen integraatio kulkevat käsi kädessä - lisää toista tarkoittaa myös lisää toista (Borjas 2003, 1).

Toisen sukupolven maahanmuuttajat ovat nousseet merkittäväksi tutkimuskohteeksi amerikkalaisessa ja eurooppalaisessa yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa 1990-luvun puolivälistä lähtien. Kiinnostuksen siirtyminen maahanmuuttajista heidän lapsiinsa liittyy toisen maailmansodan jälkeisten kansainvälisten muuttoliikkeiden sukupolvistumiseen, jolloin maahanmuuttajien ja heidän lastensa kokemusmaailmat vastaanottavasta yhteiskunnasta eriytyivät (Martikainen & Haikola 2010, 9). Aihetta tutkittaessa tarkastellaan tavallisesti vanhempien inhimillisiä, kulttuurisia, sosiaalisia ja taloudellisia resursseja suhteessa heidän lapsiinsa sekä näiden resurssien välittymistä sukupolvelta toiselle.

Maahanmuuton sukupolvistumista tutkittaessa on olennaista määritellä, mitä sukupolvella itse asiassa tarkoitetaan. Rumbaut (2008) on maahanmuuttajien lapsia koskevien, laajoihin tilastollisiin aineistoihin perustuvien tutkimusten perusteella luonut sukupolvimääritelmän, joka yhdistää syntymämaan, asuinmaan, vanhemmuuden, muuttoian ja elämänvaiheen. Ensimmäisen sukupolven hän jakaa muuttoian mukaan seitsemään ikäryhmään. Rumbaut'lle maahanmuuttajien toinen sukupolvi tarkoittaa ainoastaan kahdelle maahanmuuttajalle uudessa asuinmaassa syntyneitä lapsia. Hänen ryhmittelyssään maahanmuuttajan ja valtaväestöön kuuluvan henkilön saamat lapset kuuluvat sukupolveen 2 ½. Tässä yhteydessä on kuitenkin syytä huomata, että kaiken kaikkiaan maahanmuuttajien jälkeläisten kohdalla on kyseenalaista käyttää maahanmuutto-määritettä (toisen polven maahanmuuttajat), koska he eivät ole koskaan muuttaneet maasta toiseen. Sukupolvinäkökulmalla on kokonaisuudessaan rajoitteensa tilanteessa, jossa ihmiset asuvat elämänsä aikana eri maissa, koska se pelkistää liikkuvuuden kansallisvaltioiden rajoihin ja jättää huomiotta muun globaalin kanssakäymisen. Lisäksi sukupolven keskittyvällä tutkimuksella on taipumus ylikorostaa etnisyyden merkitystä, sillä maahanmuuttajien jälkeläiset sulautuvat

valtaväestöön, jolloin etnisyyden merkitys häviää¹. Sukupolvinäkökulma saattaa siis johtaa tarpeettomaan etniseen essentialismiin, jolloin se ei tee oikeutta yksilöiden ja ryhmien väliselle – sekä etnisten ryhmien sisäiselle – kirjolle. (Martikainen & Haikola 2010, 13–16.)

Kuten tutkielman alussa olen maininnut, olen kaikesta huolimatta päätenyt käyttämään käsitettä toisen polven maahanmuuttajat. Tutkimuksen tarkoituksena on nimenomaisesti selvittää maahanmuuttotaustan merkitystä näiden ihmisten elämässä. Vaikka maahanmuuttotaustalla ei tule leimata ihmisiä, on yhteiskuntatieteissä tärkeää myös nostaa se selkeäksi ja julkilausutuksi tutkimusaiheeksi, jotta kyetään tarkastelemaan lisääntyvän maahanmuuton ja monikulttuuristumisen vaikutuksia ja näin tukemaan onnistunutta yhteiskuntapolitiikkaa. Kansallisvaltioihin rajoittuvat käsitteet ovat välttämättömiä tutkielmassani, kuten usein tilastollisissa tutkimuksissa, koska näin on mahdollista synnyinmaan perusteella erotella maahanmuuttotaustaiset henkilöt valtaväestöstä. Lisäksi on syytä muistaa, että globalisaatiokehityksestä huolimatta valtiot ovat edelleen merkittäviä toimijoita muuttoliikkeiden sääntelyssä.

Käyttämieni termien valinta korostaa etnisyyden merkitystä, mutta se on perusteltua tutkimuskysymyksen ollessa juuri etnisyyden merkitys yhteiskunnallisen menestyksen mahdollisuuksissa. Tarkoituksena ei ole aliarvioida tai ylikorostaa maahanmuuttotaustan ja etnisyyden tärkeyttä, vaan mahdollisimman objektiivisesti² tarkastella niiden vaikutusta maahanmuuttotaustaisten henkilöiden elämässä. ”Maahanmuutto”, ”toinen sukupolvi” ja ”valtaväestö” ovat luokitteluun käytettäviä kuvaavia tekijöitä, joiden avulla voidaan selvittää asioiden tilaa. Eivät sisäisesti homogeenisiä ryhmiä. (Markkanen 2010, 136–137.) Yksilötason kokemus on aivan eri

¹ Tässä yhteydessä etnisyys viittaa ennen kaikkea valtaväestöstä poikkeaviin sukujuuriin (ks. esim. Heikkinen 2004).

² Tieteellisellä tutkimuksella tavoitellaan aina täydellistä objektiivisuutta, mutta todellisuudessa sitä on mahdotonta saavuttaa. Siksi tutkimuksessa on tärkeää tiedostaa tutkijan subjektiivinen vaikutus tutkimuksen muodostumiseen, etenemiseen ja valmistumiseen. (ks. esim. Habermas, 1976.)

asia kuin tilastollisen tutkimuksen tuottama todellisuus. Tämä ei kuitenkaan vähennä kummankaan tärkeyttä.

4.1.1 Inhimilliset, sosiaaliset ja taloudelliset resurssit uuteen yhteiskuntaan integroiduttaessa

Integraatiotutkimuksessa on korostettu inhimillisen pääoman merkitystä maahanmuuttajien yhteiskunnallisessa menestyksessä. Inhimillisen pääoman teorian mukaan erot saavutuksissa työmarkkinoilla voidaan selittää eroissa yksilöiden panostuksessa koulutukseen ja muihin tehokkuutta lisääviin resursseihin. Teorian mukaan siis yksilöt, jotka antavat työmarkkinoille yhtäläisen inhimillisen pääoman panoksen saavat sieltä yhtäläiset tulot. Kaikki inhimilliset pääomat eivät ole siirrettävissä maiden välillä ja maahanmuuttoon liittyy aina maaspesifin inhimillisen pääoman menettämistä. Useissa tutkimuksissa on havaittu, että vastaanottavan yhteiskunnan maaspesifi inhimillinen pääoma, kuten koulutus, on määräävä tekijä maahanmuuttajien menestyksessä vastaanottavan yhteiskunnan työmarkkinoilla (ks. esim. Chiswick 1991; Chiswick & Miller 1995; Dustman & van Soest 2002; Dustmann & Fabbri 2003).

Maaspesifi inhimillinen pääoma ei sellaisenaan toimi toisen maahanmuuttajasukupolven yhteiskunnallisen aseman selittäjänä. Nämä henkilöt ovat saaneet valtaväestöä vastaavan koulutuksen, oppineet yhteiskunnassa tarvittavan kielitaidon jo varhaislapsuudessaan ja sisäistäneet yhteiskunnan ja työmarkkinoiden toimintamekanismit. Tästä huolimatta esimerkiksi Ruotsissa on havaittu selkeitä eroja maahanmuuttajataustaisten ja ruotsalaistaustaisten työmarkkina-asemissa myös silloin kun maaspesifi inhimillinen pääoma, esim. koulutus ja kielitaito, on kontrolloitu (Nekby, Vilhelmsson & Özcan 2008, 169–170; Behtoui 2004, 650). Ainoastaan yliopistotason koulutuksen on havaittu tasaavan erot yhteiskunnallisessa asemassa (Nekby ym. 2008, 188). Edes valtaväestön kanssa yhteinen koulutus tai sujuva kielitaito ei siis tasoi maahanmuuttajien ja valtaväestön eroja, vaikka toinen maahanmuuttajasukupolvi kurookin valtaväestön ”etumatkaa” kiinni.

Monissa yhdysvaltalaisissa tutkimuksissa on havaittu, että keskimäärin maahanmuuttajien lapset suoriutuvat taloudellisesti paremmin kuin heidän vanhempansa (ks. esim. Chiswick 1977; Carliner 1980; Borjas 2006). Ensimmäisen maahanmuuttajasukupolven tulotasoon verrattuna toinen sukupolvi kuroo valtaväestöä kiinni 5–10 prosenttia. Tämä prosenttiosuus on pysynyt likimain vakiona koko 1900-luvun eri maahanmuuttoaalloissa. Kuitenkin eroja syntyy eri aikoina Yhdysvaltoihin muuttaneiden ensimmäisen polven maahanmuuttajien välillä niin, että mitä lähemmäs vuosituhannen vaihdetta tullaan, sitä suurempi on ensimmäisen polven ja valtaväestön välinen ero. Siten myös myöhemmin maahan saapuneiden maahanmuuttajien lasten tulevaisuuden ennuste on synkempi kuin aikaisempien, vaikka myös heidän kohdallaan seuraavat sukupolvet kurovat eroa valtaväestöön kiinni 5-10 prosentilla. (Borjas, 2003, 1.) Toinen maahanmuuttajasukupolvi suoriutuu keskimäärin sosioekonomisesti paremmin kuin heidän vanhempansa ja jälkeläisensä, eli paremmin kuin ensimmäinen ja kolmas sukupolvi. Tätä ilmiötä on selitetty sillä, että maahan muuttaneen ensimmäisen sukupolven jälkeläiset ovat erittäin motivoituneita yhteiskunnalliseen menestykseen: näyttämään, että he voivat menestyä siinä missä valtaväestökin. Tämä kunnianhimo katoaa seuraavalta sukupolvelta, kun maahanmuuttajaidentiteetti ”hälvenee” ja he sulautuvat valtaväestöön. (Borjas 2006, 59.) Hammarstedt ja Palme (2006) tarkastelivat tutkimuksessaan maahanmuuttajasukupolvien välistä tulotasoliikkuvuutta ja inhimillisen pääoman siirtymistä sukupolvelta toiselle Ruotsissa. He havaitsivat, että maahanmuuttajat Ruotsissa ottavat ylisukupolvisesti kiinni eroa valtaväestöön samassa tahdissa kuin Yhdysvalloissa.

Yhdysvaltoja koskevaa maahanmuuton tutkimusta tarkasteltaessa on syytä huomioida maahanmuuton historia, joka selkeästi erottaa yhdysvaltalaisen yhteiskunnan eurooppalaisista. Yhdysvalloissa lähes koko väestö, lukuunottamatta alkuperäiskansojen jälkeläisiä, on muuttanut maahan vain jotain sukupolvia sitten. Voidaan ajatella, että Yhdysvalloissa huomattava osa väestöstä on maahanmuuttaja jossain sukupolvessa.

Toisin kuin Yhdysvalloissa, Ruotsissa on eri maahanmuuttajaryhmien välillä suuria eroja sosiaalisen liikkuvuuden asteessa. Yhdysvalloissa Borjas (1993) löysi vahvaa keskimääräistä yhdentymistä erilaisten etnisten taustojen omaavien ryhmien välillä. Ruotsissa maahanmuuttajien jälkeläiset keskimäärin jopa ohittavat valtaväestön

tulotason, mutta eri maahanmuuttajaryhmien väliset erot ovat erittäin merkittävät. Kun muutoin maahanmuuttajien lapset kasvattavat vanhempiinsa verrattuna tulotasoaan, Turkista, Afrikasta ja Lähi-idästä tulleiden tulotaso päinvastoin laskee siirryttäessä toiseen sukupolveen. Lisäksi toisen polven maahanmuuttajista keskimäärin selkeästi eniten sosiaalietuuksia suhteessa valtaväestöön käyttivät ne, joiden tausta on Turkissa, Afrikassa tai Lähi-idässä. Hammarstedt ja Palme (2006) tulkitsevat, että erot eri ryhmien välillä johtuvat sekä perheiden ja maahanmuuttajaryhmien kyvystä siirtää inhimillistä pääomaa sukupolvelta toiselle, eikä etnisyydellä itsessään ole niin suurta vaikutusta kuin Borjas (1993) on Yhdysvaltoja koskevien tulostensa perusteella esittänyt. Ne ryhmät, jotka välittivät inhimillistä pääomaa tehokkaimmin, paransivat työmarkkina-asemaansa keskimäärin eniten toisessa ja sitä seuraavissa sukupolvissa. (Hammarstedt ja Palme 2006, 16–18 & 29.)

Maahanmuuttajien sosiaalista liikkuvuutta tarkasteltaessa on tärkeää huomioida liikkuvuustutkimuksessa havaittu ihmisten yleinen pyrkimys kohti keskiarvoa. Vaikka huonosti menestyvien vanhempien lapset ovat todennäköisesti huonosti menestyviä, he eivät kuitenkaan todennäköisesti ole yhtä huonosti menestyviä kuin vanhempansa, vaan heidän taloudellinen suoriutumisensa lähestyy populaation keskiarvoa. Sama ilmiö pätee käänteisesti hyvin menestyviin. Näin ollen perhetausta ei suinkaan ole ainoa vaikuttava tekijä taitojen siirtymisessä sukupolvelta toiselle, vaan mukana on myös monia muita tekijöitä, kuten onni, motivaatio, halu ja yksilölliset kyvyt. Ilmiö tukee metaforaa yhteiskunnasta etnisten ryhmien sulatusuunina, jossa erilaiset ryhmien väliset eroavaisuudet haihtuvat sukupolvien myötä. (Borjas 2006, 58.)

Behtoui (2004, 650–651) tarkasteli tutkimuksessaan eroja työmarkkinoilla ruotsalaisten toisen polven maahanmuuttajanuorten ja valtaväestön nuorten välillä. Hän havaitsi, että maahanmuuttajien lapsilla on valtaväestöä alhaisempi todennäköisyys tulla vakituisesti työllistetyksi, alhaisemmat tulot työmarkkinoilla ja pienempi todennäköisyys, että tulot ovat enemmän kuin nolla – riippumatta koulutustasosta, sukupuolesta, siviilisäädystä tai siitä, onko heillä lapsia tai asuvatko he suuressa kaupungissa. Tulokset ovat ristiriidassa inhimillisen pääoman teorian kanssa. Erot säilyvät, vaikka inhimillisen pääoman piirteet ovat yhtäläiset. Työssäkävien maahanmuuttajien ja valtaväestön lasten ero ei ole suuri, mikä viittaa siihen, että työmarkkinoille pääsemättömyys on palkkasyrjintää

keskeisempää selitettäessä toisen polven maahanmuuttajien heikkoa asemaa ruotsalaisilla työmarkkinoilla.

Mitkä tekijät sitten vaikuttavat maahanmuuttajataustaisten ja valtaväestötaustaisten yhteiskunnallisen aseman erojen pysyvyyteen, jos inhimillisen pääoman teoria ei niitä riittävästi kykene selittämään? Esimerkiksi syrjinnän on havaittu vaikuttavan merkittävästi maahanmuuttajien yhteiskunnalliseen asemaan Ruotsissa. Useat empiiriset tutkimukset ovat osoittaneet, että työllisyyden erot valtaväestön ja maahanmuuttajataustaisten välillä voidaan selittää erityisesti ei-länsimaalaistaustaisten työntekijöiden etnisyyteen perustuvalla syrjinnällä (ks. esim. Åslund & Rooth 2005; Rydgren 2004; Hedberg 2009; Behtoui 2004). Loury (2002 95–103) erottelee kaksi erilaista etnisen syrjinnän muotoa. Näistä ensimmäinen - syrjintä sopimuksessa (*discrimination in contract*) - tarkoittaa epätasa-arvoista kohtelua virallisissa kanssakäymisissä muuten tasavertaisten yksilöiden välillä, esimerkiksi rekrytoinnissa. Toinen syrjinnän muoto - syrjintä kontaktissa (*discrimination in contact*) - tarkoittaa epätasa-arvoista kohtelua työelämän ulkopuolisissa epävirallisissa suhteissa, jotka muodostetaan yksityisessä sosiaalisessa elämässä. Tätä on esimerkiksi ystävien ja naapureiden valikoituminen. Sosiaalisen liikkuvuuden mekanismit ovat erityisen herkkiä yksityiselämän suhteissa tapahtuvalle syrjinnälle, sillä yksilöt ovat juurtuneet monimutkaisiin sosiaalisten kontaktien verkostoihin. Yksilön sijainti verkostossa vaikuttaa merkittävästi tämän pääsyyn monien resurssien, esimerkiksi työpaikkojen, piiriin (Behtoui 2004, 634–635).

Suurin osa työllistymisestä tapahtuu epävirallisten reittien kuten henkilökohtaisten verkostojen, eikä julkisten työpaikkailmoitusten kautta (Granovetter 1995). Sosiaaliset verkostot ovat kuitenkin hyvin homogeenisiä niin yhteiskunnallisen aseman, etnisyyden, alueen kuin sukupuolenkin mukaan (Behtoui 2004, 638). Maahanmuuttajien ja valtaväestön sosiaaliset verkostot eivät kohtaa, eivätkä siten myöskään useimmiten valtaväestöperäisen työnantajan ja maahanmuuttajataustaisen työnhakijan. Lisäksi sosiaaliset verkostot ovat resurssi. Kuten muutkin resurssit yhteiskunnassa, ne ovat jakautuneet epätasaisesti niin, että hyödyllisimmät verkostot ovat vain harvojen käytössä, eikä yhteiskunnan huono-osaisilla, joihin maahanmuuttajat usein kuuluvat, ole pääsyä näiden verkostojen piiriin (Campbell, Marsden & Hurlbert 1986).

Myös asutuksellista segregaatiota, etnistä pääomaa ja etnisiä erillisalueita on käytetty selittämään sitä, miksi maahanmuuttajataustan vaikutukset näyttävät säilyvän sukupolvelta toiselle. Borjas (2006) on Yhdysvaltoja koskevissa tutkimuksissaan havainnut, että sukupolvi on sosiaalisen liikkuvuuden erojen kaventumisen ”puoliintumisaika”. Noin puolet etnisistä eroista suhteellisessa tulotasossa häviää yhden sukupolven aikana. Syyksi tälle Borjas näkee, että etninen ympäristö vaikuttaa sosiaaliseen liikkuvuuteen itsessään. Lasten menestys ei riipu ainoastaan vanhemmista, vaan myös etnisestä pääomasta ja lasten etnisen kasvuympäristön luonteesta. Etninen ympäristö on kuin liimaa, joka varmistaa, etteivät ryhmän keskivertopiirteet muutu sukupolvelta toiselle. Merkittävää on esimerkiksi etnisen ryhmän keskimääräinen koulutustaso, eikä vain vanhempien koulutustaso. Tämä voidaan suoraan yhdistää etnisten erillisalueiden vaikutukseen. Melko samanlaisen etnisen taustan omaavat ihmiset tapaavat kerääntyä asumaan pienelle maantieteelliselle alueelle. (Borjas 2006, 57 & 65–66.)

Maahanmuuttajaryhmien ja eri kansallisuuksien maahanmuuttoa edeltävällä yhteiskunnallisella asemalla ja koulutusstatuksella on myös merkittävä vaikutus toisen polven maahanmuuttajien menestykseen. Kasinitz (2008, 256–257) on tutkinut Itä-Euroopasta lähtöisin olevia juutalaisia ja heidän korkean sukupolvien välisen sosiaalisen liikkuvuutensa syitä Yhdysvalloissa. Ensimmäisen sukupolven muuttajat työskentelivät Yhdysvalloissa heikon statuksen ammateissa ja käyttivät eniten sosiaalipalveluita, mutta toinen sukupolvi on menestynyt erinomaisesti, erityisesti koulutuksellisessa. Ensimmäinen sukupolvi oli kuitenkin lähtöisin verrattain korkeista yhteiskunnallisista asemista lähtömaassaan ja heidän inhimillinen pääomansa on korkea. Toisen sukupolven menestystä selittää tämä piilotettu inhimillinen pääoma ja se, että vahemmat painostavat toista sukupolvea menestymään perheen menetetyn yhteiskunnallisen statuksen palauttamiseksi. Lisäksi he kokivat muihin maahanmuuttajaryhmiin nähden merkittävästi vähemmän syrjintää.

Ei ole varmaa, olisivatko edellä mainitut tekijät olleet riittäviä sosiaalisen nousun takaajia ilman paikallisia juutalaisyhteisöjä, joilla on omat etnisyyteen perustuvat kolmannen sektorin sosiaalipalveluiden järjestelmät. Itä-Euroopan juutalaisten tapauksessa sosiaalinen tuki välittyi formaalien instituutioiden, ei sosiaalisten

verkostojen, kautta. (Kasinitz 2008, 257 & 260) Etninen yhteisö ja asuminen etnisellä asuinalueella voi siis myös merkittävästi parantaa joidenkin maahanmuuttajaryhmien mahdollisuuksia sosiaaliseen nousuun. Tämä havainto on ristiriidassa Borjasin päätelmien kanssa, joiden mukaan ”maahanmuuttajilla, jotka päättävät ja uskaltavat hypätä taloudelliseen valtavirtaan, oppimalla kielen ja välttämällä maahanmuuttaja-alueiden tuomaa turvaa, on paremmat todennäköisyydet tulla täysin integroituneiksi amerikkalaiseen yhteiskunnalliseen elämään” (Borjas 2003, 2–3).

Useissa eurooppalaisissa tutkimuksissa on havaittu, että asuinalueen sosioekonomisella koostumuksella on merkittävä vaikutus niin maahanmuuttajataustaisten kuin valtaväestöön kuuluvien koulutukselliseen menestykseen, kun taas asuinalueen etnisellä koostumuksella ei niinkään ole vaikutusta siihen (mm. Grönqvist 2006; Fekjaer & Birkelund 2007; Drever 2004; Boado 2007). Tuloksia on yhteiskuntapolitiikaltaan erilaisista maista esim. Ruotsista, Norjasta, Saksasta ja Ranskasta. Niiden perusteella voidaan melko luotettavasti päätellä, että alueellisella sosioekonomisella jakautumisella on etnisen keskittymisen sijaan merkittävä vaikutus myös maahanmuuttajien sosiaaliseen liikkuvuuteen (Heath, Rothon & Kilpi 2008, 225). Tosin monissa maissa nämä ilmiöt kulkevat rintarinnan, sillä sosioekonomisesti heikossa asemassa olevat maahanmuuttajat keskittyvät alhaisen statuksen asuinalueille, joilla asuu myös huonossa asemassa olevaa valtaväestöä. Tämä taas aiheuttaa pahimmillaan ylisukupolvisen oravanpyörän, jossa toisen polven maahanmuuttajat leimautuvat asuinalueensa yleiseen alhaiseen yhteiskunnalliseen asemaan ja heidän sosiaalisen nousun mahdollisuutensa heikkenevät. Tällaisen kehityksen on muun muassa nähty vaikuttavan Ranskassa ja Ruotsissa ja aiheuttaneen levottomuuksia maahanmuuttajavaltaisilla asuinalueilla.

4.1.2 Toisen polven maahanmuuttajien koulutuksellinen menestys

Erityisesti universaaleiksi hyvinvointivaltioiksi luokiteltavissa länsimaissa, kuten Suomessa, koululaitoksen yhtenä tehtävänä on antaa jokaiselle kansalaiselle yhtäläiset mahdollisuudet menestyä huolimatta perheen yhteiskunnallisesta asemasta. Maahanmuuttajataustaisten kohdalla koulutuksen merkitys on erityisen suuri, koska se auttaa koko perhettä juurtumaan uuteen yhteiskuntaan ja mahdollistaa ihannetilanteessa

yhtäläiset toimintaedellytykset valtaväestön kanssa. Vähemmistötausta vaikuttaa tutkimusten perusteella koulutustasoon monin eri tavoin. Aiemmissä tutkimuksissa on eroteltu vähemmistötaustan koulutuksellinen primääri- ja sekundäärivaikutus. Primäärivaikutuksella tarkoitetaan menestystä peruskoulutuksessa, kun taas sekundäärivaikutus viittaa opinnoissa jatkamiseen ylemmillä koulutustasoilla (Heath ym. 2008, 217; Boudon 1974).

Useissa Euroopan maissa on havaittu, että toisen polven maahanmuuttajien menestys peruskoulutuksessa vaihtelee merkittävästi vanhempien lähtömaan mukaan. Ei-eurooppalaista taustaa olevat menestyvät keskimäärin selkeästi heikommin kuin valtaväestö (esim. Rangvid 2007; Hvistendahl & Roe 2004; Rothon 2007). Tähän pääsääntöön on joitain poikkeuksia, kuten kiinalais- ja intialaisperäiset vähemmistöt Britanniassa, jotka menestyvät valtaväestöä paremmin (Rothon 2007). Eurooppalaista syntyperää olevat vähemmistöt menestyvät myös keskimääräisesti jonkin verran valtaväestöä heikommin, joskin ero näiden välillä on melko pieni (Levels & Dronkens 2008).

Joko vanhempien koulutustasolla tai työmarkkina-asemalla mitattava sosioekonominen taustan on lukuisissa tutkimuksissa todettu todella selittävän merkittävän osan lasten koulutustasosta ja koulumenestyksestä. Tämän on havaittu pätevä myös toisen polven maahanmuuttajilla. Sosioekonominen tausta selittää vähintään puolet koulutuksellisista eroista maahanmuuttajataustaisten ja valtaväestön välillä Länsi-Euroopassa. Selitysasteissa on kuitenkin eroja taustaltaan eurooppalaisten ja ei-eurooppalaisten välillä. (Heath ym. 2008, 220–221.) Esimerkiksi Britanniassa sosioekonominen tausta selittää noin puolet koulutuksellisesta eriarvoisuudesta kehitysmaiksi luokiteltavista maista muuttaneiden lapsilla, mutta intialais- ja kiinalaistaustaisten henkilöiden etumatka valtaväestöön näiden kasvaa entisestään, kun perhetausta on kontrolloitu (Rothon 2007).

On kyseenalaista, onko maahanmuuttajataustaisilla sosioekonominen asema mitattavissa samalla tavalla kuin valtaväestöllä ja erityisesti, ovatko nämä taustan mittarit vertailukelpoisia eri ryhmien välillä. Vanhempien mahdollisesti lähtömaassa hankkima koulutus voi olla hyvin erilainen kuin koulutus nykyisessä asuinmaassa.

Tämä pätee erityisesti kehittyvistä maista muuttaneilla. Valtaväestöön kuuluva vanhempi, joka ei ole suorittanut toisen asteen opintoja loppuun, sijoittuu todennäköisesti sosioekonomisen aseman asteikon alapäähän, kun taas kehitysmaasta muuttanut vanhempi, joka on jättänyt toisen asteen opinnot kesken voi olla lähtömaassaan keskiarvon yläpuolella. Tällöin vanhempien suhteellinen yhteiskunnallinen asema on huomattavasti korkeampi lähtömaassa kuin vastaanottavassa yhteiskunnassa ja he myös identifioituvat korkeampaan sosioekonomiseen asemaan kuin mitä perinteiset mittarit antavat ymmärtää. Samasta ilmiöstä on kysymys myös aiemmin esittelemässäni Itä-Euroopasta Yhdysvaltoihin muuttaneiden juutalaisten tapauksessa (Kasinitz 2008). Eurooppalaisissa tutkimuksissa onkin havaittu, että vanhempien koulutustasolla on heikompi yhteys lasten koulutustasoon toisen polven maahanmuuttajilla kuin valtaväestön lapsilla. (Heath ym. 2008, 220–221.)

Vähemmistötaustan sekundääriefektin osalta eurooppalaiset tutkimukset osoittavat, että toisen polven maahanmuuttajilla on keskimäärin valtaväestöä korkeampi taipumus hakeutua jatko-opintoihin. Niin Ranskassa, Saksassa kuin Norjassa maahanmuuttajien jälkeläiset hakeutuvat valtaväestöä hanakammin kolmannen asteen koulutukseen, kun koulumenestys on kontrolloitu (Vallet & Caille 1999; Kristen & Kogan 2008; Fekjaer & Birkelund 2007). Ilmiön on nähty johtuvan muun muassa maahanmuuttajataustaisten korkeammasta kunnianhimosta sekä mahdollisesti heidän pyrkimyksestään välttää syrjinnältä työelämässä. Maahanmuuttajavanhempien motivaatio lastensa koulumenestyksen turvaamiseen on korkeampi kuin valtaväestön vanhemmilla. Tämä liittyy lapset perheen ylisukupolviseen paremman elämän tavoittelun projektiin. On esitetty, että lähtömaista muuttajat valikoituvat positiivisesti niin, että lähtevillä on keksimääräistä korkeampi motivaatio ja paremmat kyvyt menestyä. Lisäksi vanhemmat saattavat pohjata korkean motivaationsa lasten menestykseen nykyistä suhteellisesti korkeampaan yhteiskunnalliseen asemaan, joka heillä oli lähtömaassa. (Heath ym. 2008, 223–224.)

Länsi-Euroopassa naisten koulutusaste on noussut viimeisten vuosikymmenten aikana huimasti ja monissa maissa naiset ovat jo ohittanut miesten koulutustason. Toisen polven maahanmuuttajilla on havaittu viitteitä samankaltaisesta ilmiöstä, joskin heidän

osaltaan on otettava huomioon myös monien Euroopan ulkopuolisten lähtömaiden huimat sukupuolierot koulutuksessa (Heath ym. 2008, 217).

Maahanmuuttajataustaisten nuorten ja nuorten aikuisten opintojen jälkeisessä työllistymisessä on useissa Euroopan maissa havaittu selvää etnistä eriarvoisuutta erityisesti niillä, joiden vanhemmat ovat lähtöisin Euroopan unionin ulkopuolelta (Teräs, Lasonen & Sainio 2010, 101–105.) Lisäksi toisen polven maahanmuuttajien kesken on koulutuksessa ja työmarkkinoille pääsyssä havaittu yleistä polarisaatiokehitystä hyvin ja huonosti menestyviin. Esimerkiksi Hollannissa huomattava osa toisen sukupolven turkkilais- ja marokkolaistaustaisista sekä entisestä Jugoslaviasta peräisin olevista maahanmuuttajista menestyi hyvin, kun taas osa jää pahasti jälkeen koulumenestyksessä ja koulutuksen ulkopuolelle jääminen heikentää oleellisesti tulevaisuuden työllistymismahdollisuuksia (De Valk & Crul 2008; Heering & ter Bekke 2008).

Kaiken kaikkiaan kansainvälinen tutkimus osoittaa, että toisen polven maahanmuuttajat eivät saavuta valtaväestön kanssa tasa-arvoista koulutuksellista ja ammatillista asemaa, vaikkakin erot maahanmuuttajaryhmien välillä ovat suuria. Tulkinnat siitä, mistä tämä ilmiö johtuu, poikkeavat tutkijoiden kesken. On havaittu, että erilaiset perhetaustaan liittyvät tekijät selittävät suuren osan eroista maahanmuuttajien ja valtaväestön välillä. Tästä on päätelty erojen johtuvan erilaisten resurssien välittymisestä sukupolvelta toiselle.

Vaikka sosiaalisella elinympäristöllä on ihmisten elämän kannalta suuri merkitys, niin vieläkin keskeisempi merkitys on perheellä. Erityisesti maahanmuuttajilla perheen merkitys korostuu, sillä se muodostaa yksilön integraatioprosessille keskeiset ehdot ja olosuhteet. Perheiden integraatioprosesseihin vaikuttavat muun muassa perherakenne, perheenjäsenten ja erilaisten alasysteemien perhekohtaisesti ja kulttuurisesti määrittäneet roolit ja dynamiikka sekä lasten kasvatuksen ja kehityksen ihanteet. Perheen sisäisten tekijöiden lisäksi on huomioitava perheen ulkopuolisten tekijöiden, kuten vastaanottavan yhteiskunnan monikulttuurisuuden, kotouttamispolitiikan ja valtaväestön asenteiden, vaikutus perheeseen. (Alitolppa-Niitamo 2010, 45–47.) Näihin perhetason ja ylisukupolvisen integraatiotutkimuksen haasteisiin vastaamiseen

tutkimuksessani käyttämä sisaruskorrelaatiomenetelmä soveltuu erinomaisesti, sillä se ottaa huomioon sekä perheen sisäiset että ulkoiset vaikutukset. Menetelmää ei ole aiemmin käytetty maahanmuuttajien kohdalla.

Sosioekonomisen menestyksen mittarina käytän koulutusta, mikä on perusteltua ottaen huomioon suomalaisen yhteiskunnan ja suomalaisten työmarkkinoiden koulutuskeskeisyys sekä maahanmuuttajien tilanne työmarkkinoilla. Monissa kansainvälisissä tutkimuksissa on havaittu, että toisen polven maahanmuuttajilla on heikommat työllistymismahdollisuudet kuin valtaväestöllä ja tutkimuksissa on osoitettu, että syrjintä rekrytointiprosessi heikentää maahanmuuttajataustaisten menestymismahdollisuuksia (esim. Behtoui 2004). Työvoiman rekrytoijat toimivat työelämän portinvartijoina ja etnisiin vähemmistöihin kuuluvien työttömyys on suurempaa kuin heidän koulumenestyksensä perusteella voisi arvioida.

Tämän tutkielman kannalta olennaista on selvittää perhetaustan kokonaisvaikutus, jolloin koulutus toimii esimerkiksi työmarkkina-asemaa parempana yhteiskunnallisen menestyksen mittarina, sillä siihen ei työmarkkinoiden mahdollinen syrjintä vaikuta. Kuten edellä esitellyissä kansainvälisissä tutkimuksissa on havaittu, ennen kaikkea perhetausta vaikuttaa maahanmuuttajataustaisten henkilöiden koulutukselliseen menestykseen. Valtaväestön suhtautumisella on puolestaan enemmän merkitystä näiden henkilöiden onnistumiseen työmarkkinoilla.

4.2 Maahanmuuton historia Suomessa

Maahanmuuttoa on Suomessa, niin kuin lähes kaikissa yhteiskunnissa, ollut niin kauan kuin Suomi on ollut käsitteellistettävissä erilliseksi hallinnollis-maantieteelliseksi paikakseen. Usein Suomen ulkomaalaishistorian alkuna esitetään virheellisesti vuotta 1973, jolloin Suomeen saapui ensimmäinen kansainvälinen pakolaisryhmä (esim. Nieminen 2008). Todellisuudessa Suomessa oli hyvin merkittävä ulkomaalaisväestö jo itsenäisyyden alkuvuosina ja ulkomaalaisten määrä Suomessa ylitti itsenäisyyden alkuaikojen tason vasta vuonna 1991. Ulkomaalaisten merkitys Suomen historiassa on ollut suuri ja erityisesti teollistumisen aikakaudella Suomi oli riippuvainen ulkomaalaisesta tietotaidosta. Tätä ei kuitenkaan usein huomioida, sillä nykytermein

Suomeen muuttaneet kotiutuivat niin hyvin, että heitä ei ajateltu muista erillisinä ulkomaalaisina tai maahanmuuttajina. Historiallisesta perspektiivistä tänä päivänä ajankohtaiset maahanmuuton haasteet eivät ole uusia, vaan ainoastaan hieman laajempia. (Leitzinger 2008, 111 & 297–301.)

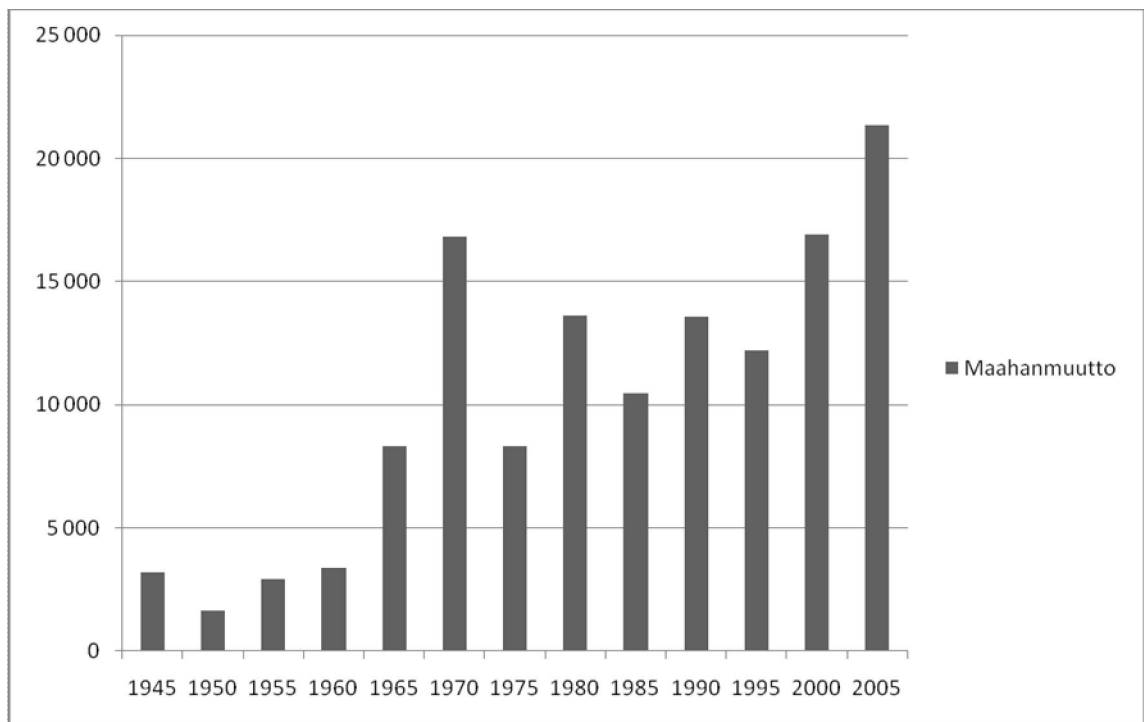
Tarkkojen lukujen saaminen maahanmuutosta ja ulkomaalaisväestön, saati heidän jälkeläistensä, määrästä on nykypäivänä todella vaikeaa. Maahanmuuttajien määrää voidaan tilastoida joko kansallisuuksien, kielen tai syntymämaan perusteella, mutta kaikki tavat sisältävät heikkoutensa. 1900-luvun loppupuolelle asti ulkomaalaisten ja Suomeen muuttaneiden määrän tilastointi on ollut hajanaista, mutta lähinnä kansallisuuksittain tehtyjen otantojen perusteella voi tästä huolimatta jälkikäteen luoda karkeita tilastoja Suomeen kohdistuneesta maahanmuutosta. (Leitzinger 2008, 59).

Autonomian aikana väestöstä ulkomaalaisia oli muutama prosentti, mutta heidän vaikutuksensa eri alojen ammattilaisina oli Suomen verrattain myöhäisessä teollistumisessa todella merkittävä. Itsenäistymisen vuosina ulkomailta syntyneitä oli noin kolme miljoonaisesta kansasta arviolta 25 000. Ulkomaalaisväestön määrä oli 1920-luvun lopulla korkeammalla kuin se pitkään aikaan tulisi olemaan, noin 30 000 henkeä, josta se seuraavina vuosikymmeninä, taloudellisen laman ja II maailmansodan vaikutuksesta, laski huomattavasti. 1950-luvulla Suomi palasi kansainvälisten suhteiden normaalitilaan, mikä vilkastutti matkustajaliikennettä, muttei välittömästi lisännyt maahanmuuttoa. (Leitzinger 2008; 67, 76, 101, 103, 107.) Kuviossa 1 on esitelty Suomeen muuttaneiden lukumäärä viiden vuoden välein vuosina 1945–2005. Tuona aikana maahanmuuttajamäärät kohosivat hiljalleen ja saavuttivat uuden ennätystason 1970-luvun alussa, jolloin Suomeen muutti ulkomailta lähes 20 000 ihmistä. Monet näistä ovat kuitenkin olleet suomalaisia paluumuuttajia, joiden erottaminen muista maahanmuuttajista on sekä tilastoteknisesti että teoreettisesti vaikeaa. Viitteitä paluumuuttajien määrästä antaa se, että vuonna 1980 Suomeen muuttaneista 13 626 henkilöstä 11 702 oli Suomen kansalaisia (Korkiasaari 1993, 25).

Maahanmuuttotilastot ovat 1950- ja 60-lukujen osalta hyvin puutteellisia erityisesti Pohjoismaiden välisen muuton osalta. Vuoden 1954 yhteispohjoismaisen työmarkkinasopimuksen vuoksi Pohjoismaiden väliseen muuttoon ei enää tarvittu

passia tai työlupaa. Tämän takia näiden tilastointi vaikeutui huomattavasti aina vuoteen 1969 asti, jolloin perustettiin yhteispohjoismainen muuttokirjajärjestelmä. Jälkikäteen tietoja on paikattu laatimalla ajanjaksolta laskennalliset tilastot väkiluvun muutosten, luonnollisen väestönlisäyksen ja Ruotsin tilastojen perusteella. (Korkiasaari 1993, 8.) Näitä on käytetty myös Kuviossa 1. Edellä mainitusta syystä tilastoja ulkomaalaisten määrästä Suomessa II maailmansodan jälkeisiltä vuosikymmeniltä ei voida pitää täysin luotettavina. Kun ulkomaalaisista oli pohjoismaalaisia ollut noin 40 prosenttia, näkyi muutos tilastoissa ulkomaalaisten määrän romahtamisena (Leitzinger 2008, 104).

Kuvio 1. Suomeen suuntautunut maahanmuutto vuosina 1945–2005



Lähde: Tilastokeskus 2007

Maahanmuuton määrää ja ulkomaalaisten osuutta väestöstä voidaan tarkastella useilla ulkomaankansalaisten määrän lisäksi useilla muilla mittareilla. Syntymäpaikkaan ja kieleen pohjautuvat tarkastelut ovat yleisesti käytettyjä maahanmuuton määrän indikaattoreita. Lisäksi vastaanottavan maan kansalaisuuden saaneiden määrä kertoo omalta osaltaan maassa pitkään asuneiden maahanmuuttajien määrästä.

Maahanmuuttajien määrä on Suomessa kasvanut 1970-luvulta lähtien ja 1990-luvun alusta alkaen kasvu on ollut jyrkkää. Vasta tuolloin ulkomaalaisia oli Suomessa yhtä paljon kuin itsenäisyyden alkuvuosina. Maahanmuuton osalta Suomen 1990-lukua voi verrata Ruotsin 1940-lukuun, jolloin monia muita Länsi-Euroopan maita kohdanneet väestön muutokset rantautuivat myös Suomeen (Leitzinger 2008, 111). Taulukossa 1 on esitetty ulkomailla syntyneiden määrä ja väestöosuus Suomessa 1950–2005. Tässä tutkimuksessa maahanmuuttajat erotetaan valtaväestöstä juuri syntyperän perusteella ja taulukon 2 lukujen mukaan maahanmuuttajaväestöä on Suomessa ollut useita kymmeniä tuhansia jo 1900-luvun puolivälistä asti. Myös tämä tarkastelu sisältää puutteensa, sillä mukana on myös ulkomailla syntynyt paluumuuttajaväestö. Heitä ei voi kuitenkaan erottaa muusta maahanmuuttajaväestöstä, koska kokemus muutosta voi olla aivan yhtä merkittävä myös suomalaista syntyperää oleville muuttajille ja tilastollisessa tarkastelussa on käytännössä mahdotonta seuloa tarkastelujoukkoa usean sukupolven takaisten taustatekijöiden mukaan.

Taulukko 1. Ulkomailla syntyneiden määrä ja prosenttiosuus Suomen väestöstä 1950–2005

Vuosi	1950	1960	1970 ³	1980	1985	1990	1995	2000	2005
Ulkomailla syntyneitä	35 067	31 934	43 224	39 127	49 740	64 922	106 303	136 203	176 612
Osuus väestöstä	0,87 %	0,72 %	0,94 %	0,82 %	1,01 %	1,30 %	2,08 %	2,63 %	3,36 %

Lähteet: Tilastokeskus 1965, 43 (vuodet 1950 & 1960) ; Väestörekisterin pitkittäisaineisto (vuosi 1970) & Tilastokeskus 2010, 18 (vuodet 1980-2005)

³Ulkomailla syntyneiden osuus vuonna 1970 on saatu tämän tutkimuksen empiirisessä osiossa käytettävästä väestötasolla edustavasta väestörekisterin pitkittäisaineistosta. Ulkomailla syntyneiden määrä on laskettu suhteutettuna väkilukuun.

Ulkomaalaisperäisen väestön määrällinen kasvu on viime vuosituhannen vaihteessa ollut todella huomattavaa. Ulkomailla syntyneiden määrä on Suomessa lähes kolminkertaistunut viidessätoista vuodessa. Räjähdysmäisestä määrällisestä kasvusta huolimatta ulkomaalaisperäisen väestön osuus Suomessa on edelleen selkeästi pienin vanhoista EU-maista ja uusistakin jäsenmaista vain muutamilla ulkomaalaisten osuus väestöstä on Suomea pienempi (Tilastokeskus 2010, 11). Vertailun vuoksi Ruotsissa, joka on yksi eniten maahanmuuttajia vastaanottaneista maista Euroopassa, vuonna 2005 ulkomailla syntyneiden osuus väestöstä oli 12,4 prosenttia (Statistiska centralbyrån).

Taulukossa 2 esitetään vieraskielisten määrä Suomessa vuosina 1950–2000. Kielipohjainen tarkastelu jättää huomioimatta Ruotsista ja myös muista Pohjoismaista muuttaneet. Lisäksi äidinkielen pohjautuva tilastointi on ongelmallista, koska monet maahanmuuttajat ilmoittavat yhteiskuntaan integroiduttuaan äidinkielekseen Suomen tai Ruotsin. Puutteista huolimatta kielipohjainen tarkastelu antaa muiden tapojen lisäksi viitteitä ulkomaalaisperäisen väestön määrällisestä kehityksestä Suomessa ja se tukee muiden mittareiden havaintoja maahanmuuton määrästä ja sen huomattavasta kasvusta 1900-luvun lopulla.

Taulukko 2. Muun kuin suomen-, ruotsin- tai saamenkielisten määrä ja prosenttiosuus Suomen väestöstä 1950–2000

Vuosi	<i>1950</i>	<i>1960</i>	<i>1970</i>	<i>1980</i>	<i>1990</i>	<i>2000</i>
Vieraskielisiä	8 252	6 103	5 795	9 146	24 783	99 227
Osuus väestöstä	0,20 %	0,14 %	0,13 %	0,19 %	0,50 %	1,92 %

Lähde: Tilastokeskus 2007

Taulukko 3 näyttää Suomen kansalaisuuden saaneiden ulkomaalaisten vuosikeskiarvot viisivuotisjaksoilla 1966–2005. 1960-luvun lopulla Suomessa kansalaisuus myönnettiin vuosittain noin 2000 ulkomaalaiselle. Tämä kertoo, että Suomessa on jo 1900-luvun puolessa välissä ollut tilastoitua enemmän ulkomaalaisia, sillä kansalaisuutta hakevia on aina huomattavasti vähemmän kuin niitä maassa asuvia ulkomaalaisia, jotka eivät koskaan vaihda kansalaisuuttaan.

Taulukko 3. Suomen kansalaisuuden saaneita viisivuotiskausittain 1966-2005

Vuodet	<i>1966- 1970</i>	<i>1971- 1975</i>	<i>1976- 1980</i>	<i>1981- 1985</i>	<i>1986- 1990</i>	<i>1991- 1995</i>	<i>1996- 2000</i>	<i>2001- 2005</i>
Kansalaisuuden saaneita	1 775	1 513	2 310	927	1 216	854	2 829	4 572

Lähde: Tilastokeskus 2007

Yhteenvedon eri maahanmuuton mittareiden perusteella voidaan todeta, että Suomessa on ollut maahanmuuttoa ja ulkomaalaisperäistä väestöä koko II-maailmansodan jälkeisen ajan, mutta 1900-luvun lopulla ja vuosikymmenen vaihteessa maahanmuuttajien määrä on vasta lähtenyt jyrkkään kasvuun. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan maahanmuuttajien lapsia, jotka ovat syntyneet Suomessa vuosina 1951–1980. Vaikka näinä vuosina maahanmuuttajien osuus väestöstä ei ole ollut samalla tasolla kuin 2000-luvulla, on tärkeää tarkastella heidän asemaansa suomalaisessa yhteiskunnassa ja maahanmuuttotilanteen vaikutuksia, jotta tulevaisuudessa maahanmuuttajataustaisten määrän kasvaessa osataan ennakoita miten suomalainen yhteiskunta toimii heidän kannaltaan.

Tänä päivänä maahanmuuttajien ikärakenne on hyvin nuori. Ensimmäisen sukupolven maahanmuuttajien enemmistö on työikäisiä ja yli 65-vuotiaita heistä on vain noin kuusi prosenttia, kun taas valtaväestöstä yli 65-vuotiaiden osuus on noin 16 prosenttia. Sukupuolijakaumaltaan maahanmuuttajat eivät juuri eroa valtaväestöstä, kun miehiä ja naisia on lähes yhtä paljon. Kansallisuusryhmien välillä on tosin selviä eroja, esimerkiksi marokkolaisista huomattavan suuri osa on miehiä ja thaimaalaisista naisia. (Tilastokeskus 2010, 14–17.)

Toisen sukupolven maahanmuuttajien määrästä ei Suomessa ole julkaistu tilastoja kuin aivan viime vuosilta. Vuonna 2007 toiseen sukupolveen lukeutui 41 937 henkeä, joista alle 14-vuotiaita oli 64 prosenttia, 15–24-vuotiaita 25 prosenttia, 25–44-vuotiaita kymmenen prosenttia ja tätä vanhempia yksi prosentti (Martikainen & Haikola 2010, 29). Maahanmuuttajien toinen sukupolvi on siis tällä hetkellä todella nuori, mikä tarkoittaa, että heidän merkityksensä suomalaisessa yhteiskunnassa tulee huomattavasti kasvamaan tulevina vuosina ja vuosikymmeninä.

4.3 Suomeen muuttaneiden ja heidän jälkeläistensä yhteiskunnallinen asema

Suomi on muuttoliikkeiden ja niiden yhteiskunnallisten ja ylisukupolvisten vaikutusten tutkimuksen kannalta hyvin mielenkiintoisessa asemassa. Suomessa on muihin Länsi-Euroopan maihin verrattuna erityisen paljon entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneita. Lisäksi Suomessa suurimmilla ryhmillä puolestaan on paluumuutto-, avioliittomuutto- tai turvapaikanhakijatausta, kun taas muissa Euroopan maissa muuttoliikkeiden tausta ovat enimmäkseen työperäisessä muutossa. (Martikainen & Haikola 2010, 10.)

Suomalainen maahanmuuttotutkimus on lähes kokonaan keskittynyt ensimmäistä maahanmuuttajasukupolvea koskeviin kysymyksiin ja monet tutkimukset ovat olleet kulttuurintutkimuksellisesti orientoituneita laadullisia tapaustutkimuksia, eikä määrällisiä tutkimuksia ole juurikaan tehty (Martikainen & Haikola 2010, 20). Aiemmissä tutkimuksissa on nostettu esiin tarve erityisesti pitkätaimaisaineistoilla toteutetuille tilastollisille tutkimuksille, joiden avulla on mahdollista selvittää maahanmuuttajien kotoutumista yli ajan. Tämä edelleen perustelee tämän tutkimuksen tarvetta vankkaan tilastolliseen pitkätaimaisaineistoon perustuvana määrällisenä tutkimuksena, jonka metodologia pohjautuu vakiintuneeseen kansainväliseen sosiaalisen liikkuvuuden tutkimuksen perinteeseen. Tilausta Suomessa on ollut jopa järjestelmälliselle kansainvälisen toisen sukupolven maahanmuuttajien tutkimuksen kartoitukselle, jollaisen olen tehnyt luvussa 5.1. (Väänänen ym. 2009, 94.)

Toisen polven maahanmuuttajia koskevan tutkimuksen vähäisyydestä huolimatta, voidaan ensimmäistä polvea koskevasta tutkimuksesta tehdä joitain toisen sukupolven maahanmuuttajien asemaa koskevia hypoteeseja. Maahanmuuttajataustaisten lasten tilanteeseen heijastuu vahvasti ensimmäisen sukupolven vanhempien sosioekonominen asema, motivaatio integroitua vastaanottavaan yhteiskuntaan sekä yhteiskunnan ilmapiiri ja palvelujärjestelmän toimivuus. Erityisesti pakolaistaustaisten kohdalla vanhempien ja lasten lähtömaassa kokemat traumat voivat vaikeuttaa lasten kasvua ja kehitystä Suomessa (Ekholm, Mikkonen & Martiskainen 2008, 56).

4.3.1 Maahanmuuttajien ensimmäinen sukupolvi Suomessa

Oli etninen tausta mikä tahansa, syrjäytyneet vanhemmat eivät voi välittää yhteiskunnallisessa menestymisessä tarvittavia sosiaalisia, taloudellisia ja kulttuurisia resursseja. Kansainvälisessä tutkimuksessa on havaittu, että maahanmuuttajilla on merkittävästi heikompi psyykinen terveys kuin valtaväestöllä, esimerkiksi traumaperäisten oireiden vuoksi, ja korkeampi riski psyykkiseen oireiluun välittyä myös maahanmuuttajien lapsille. Hoitamattomat elinikäiset traumat välittyvät sukupolvelta toiselle (Daud, Skoglund & Rydenius 2005, 30–31). Heikko sitoutuminen vastaanottavaan yhteiskuntaan ja jatkuva toive paluusta lähtömaahan heijastuu maahanmuuttajien lasten kotoutumiseen. Vanhemmat, jotka eivät pääse tai halua päästä osallisiksi uuteen yhteiskuntaan, eivät usein myöskään kykene ohjaamaan lapsiaan integraatioprosessissa. Perheen hyvä sosioekonominen asema taas tukee nuoren psyykkistä ja sosiokulttuurista yhteiskunnallista sopeutumista. (Väänänen ym. 2009; 42, 47 & 70.)

Työllistyminen on eittämättä yksi tärkeimmistä, ellei tärkein, maahanmuuttajat yhteiskuntaan integroiva ja kotoutumista edistävä tekijä. Valtosen mukaan ”ilman todellisia työllistymismahdollisuuksia kaikki puhe kotoutumisesta on turhaa” (Valtonen, 1999, 57). Työn kautta maahanmuuttajat kokevat tulevansa konkreettisesti yhteisön ja yhteiskunnan jäseniksi ja oikeutetuiksi yhteisestä hyvästä sen lisäksi, että työllä hankitaan toimeentuloa sekä solmitaan ihmissuhteita (Huttunen 2002, 342).

Yli puolet maahanmuuttajista Suomessa on tullut maahan perheenyhdistämisen kautta, joko pakolaistaustaisina, paluumuuttajina tai avioliiton kautta. Valtaväestöön kuuluvien kanssa avioituvilla on se etu, että he kotoutuvat teoriassa paremmin, kun puoliso voi tukea kotoutumisessa sekä auttaa hankkimaan tietoa ja palveluita. Toisaalta myös näissä liitoissa on erityisiä riskejä perheenjäsenten hyvinvoinnille, kuten avioerojen yleisyys, huoltajuuskiistat ja lähisuhdeväkivalta. Nämä ilmiöt ovat herättäneet huomiota erityisesti suomalaisten miesten ja thaimaalaisten naisten avioliitoissa. (Väänänen ym. 2009, 39.)

Kaikista Suomessa asuvista maahanmuuttajista on työkäisiä noin 79 prosenttia, mutta työkäisistä työvoimaan kuuluu 60 prosenttia. Valtaväestössä työkäisiä on 66 prosenttia

työvoimaosuuden ollessa 75 prosenttia. Ulkomaan kansalaisten työttömyysaste on noin kolminkertainen valtaväestöön nähden. Vuonna 2008 se oli 18 prosenttia. Vaikka ulkomaan kansalaisten työttömyysaste on tasaisesti pienentynyt 1990-luvun puolivälistä lähtien, se on pysynyt koko tämän ajan yli kaksinkertaisena valtaväestöön nähden. Ulkomaalaisryhmien välillä on työttömyydessä suuria eroja: korkeimmat työttömyysasteet ovat Irakista, Iranista ja Somaliasta Suomeen tulleilla henkilöillä, joista valtaosa on oletettavasti tullut pakolaisina. (Tilastokeskus 2010, 27.) Maahanmuuttajaryhmistä parhaiten työllistyviä ovat Virosta, Venäjältä ja entisestä Neuvostoliitosta tulleet, jotka monesti jo kielitaitonsa ja verrattain pienen kulttuurieron ansiosta pääsevät muita paremmin kiinni työelämään ja yhteiskuntaan, mikä luo heille parempia mahdollisuuksia solmia suhteita valtaväestöön ja edelleen parantaa kielitaitoaan (Jasinskaja-Lahti, Liebkind & Vesala 2002, 129).

Koko ulkomaalaissyntyistä väestöä tarkasteltaessa maahanmuuttajanaisten työttömyys on kaikkiaan korkeampaa kuin miesten. Sukupuolten väliset erot tasoittuvat maassa asutun ajan myötä, eikä maahanmuuttajanaisten työmarkkina-asema merkittävästi poikkea maahanmuuttajamiesten työmarkkina-asehasta yli kymmenen vuoden Suomessa asumisen jälkeen. Sukupuolten välisten erojen tasoittumisen lisäksi molempien sukupuolten työllisyys parantuu selkeästi Suomessa asuttujen vuosien kertyessä. (Forsander 2007, 320–324.) Hämäläinen, Kangasharju, Pekkala ja Sarvimäki (2005, 98) tutkivat työllisyysasteen muutoksia 1990-luvulla saapuneiden maahanmuuttajien osalta ja totesivat työllisyyden todennäköisyyden kasvavan voimakkaasti Suomessa asutun ajan kuluessa. Samoin Forsander (2007, 328) havaitsi, että kymmenen Suomessa asutun vuoden jälkeen maahanmuuttajien työmarkkina-asemat paranivat selkeästi. Parantuneesta työmarkkina-asemasta huolimatta lähes puolet maahanmuuttajista on epävakaalla pätkätyouralla, jolloin työ- ja työttömyysjaksot vaihtelevat nopeasti.

Maahanmuuttajien alkuperä; eli se ovatko he lähtöisin pakolaisuutta tuottavista maista, entisen Neuvostoliiton maista vai länsimaista; selittää vahvasti maahanmuuttajien työmarkkina-asemaa. Pakolaisina maahan tulleet ovat eri maahanmuuttajaryhmistä kaikista heikoimmassa työmarkkina-asemassa vielä pitkän Suomessa asumisen jälkeenkin. Forsander toteaa että maahanmuuttajien työmarkkina-asema kertoo siitä, että

maahanmuuttajat on suljettu suomalaisen yhteiskunnan laitamille. (Forsander 2002, 229–234; 241.) Näistä kaikista reunimmaisena ovat pakolaisina maahan saapuneet. Myös Valtonen (1999, 18–26.) havaitsi tutkimuksessaan pakolaisten heikon aseman suomalaisilla työmarkkinoilla. Vaikeuksia työsaannissa on jopa niillä nuorilla aikuisilla, joilla on Suomessa hankittu laaja yleissivistävä ja ammatillinen koulutus. Etenkin ammattitaitoisten ja akateemisesti koulutettujen pakolaisten aiemman koulutuksen ja muun inhimillisen pääoman tuhlaaminen on muodostumassa kotoutumisen kannalta merkittäväksi esteeksi. Myös muissa tutkimuksissa on havaittu, että nuorilla maahanmuuttajilla ammatillinen asema laskee Suomessa (esim. Liebkind, Mannila, Jasinskaja-Lahti & Jaakkola 2004, 272–283). Toisaalta moni kehittyvästä maasta muuttanut ja Suomessa uuteen ammattiin sijoittunut pitää uutta ammattiaan aiempaa parempana (Rintala-Rasmus & Giorgiani 2007). Tällä hetkellä ei ole kattavaa tietoa siitä, jäävätkö nämä sisääntuloammateiksi mielletyt suoritustasoiset työt maahanmuuttajataustaisten työntekijöiden omista toiveista poiketen pitkäaikaisiksi, vai toimivatko ne työssä etenemisen ponnahduslautoina (Väänänen ym. 2009, 24).

Heikko työmarkkina-asema on merkittävä syrjäytymisriski niin maahanmuuttajilla kuin valtaväestöllä. Kuuluminen alempiin sosioekonomisiin ryhmiin merkitsee usein myös suhteessa heikompaa terveyttä, korkeampaa sairastuvuutta ja kuolleisuutta niin maahanmuuttajilla kuin valtaväestöllä (Gissler, Malin & Matveinen 2006, 10). Lisäksi erityisesti pakolaisuuteen liittyy monia erityisiä syrjäytymisen riskitekijöitä, kuten muuton aiheuttamat traumaoireet ja niistä seuraavat mielenterveyden häiriöt. Kielitaidolla on merkittävä vaikutus uuteen yhteiskuntaan ja kulttuuriin integroitumisessa ja maahanmuuttajien syrjäytymistä luonnehtii useimmiten juuri kielitaidottomuus ja työttömyys, kun valtaväestön syrjäytymiseen liittyvät yleisemmin monien elämänalueiden ongelmat, kuten sosiaalisten suhteiden niukkuus, päihteet ja arjen rutiineista irtautuminen. Vaikka tietyt maahanmuuttajaryhmät ovat vaarassa jäädä yhteiskunnan ulkopuolelle, maahanmuuttajilla on monenlaisia syrjäytymistä ehkäiseviä vahvuuksia, kuten vankka läheisverkosto. (Väänänen ym. 2009, 37–38.)

Syrjäyttävien tekijöiden ohella, maahanmuuttajaperheille kasautuu monia yleisiä lapsiperheköyhyyden riskitekijöitä, joita ovat, riippumatta etnisestä taustasta, lasten ikä (pieniä lapsia), yksinhuoltajuus ja monilapsisuus. Erityisesti pakolaistaustaisilla

maahanmuuttajilla nämä riskitekijät ovat valtaväestöä yleisempiä. (Väänänen ym. 2009, 38.) Lisäksi pakolaistaustaisten ja osittain lähialueilta, entisen Neuvostoliiton alueilta, muuttaneiden tulot ovat merkittävästi alhaisemmat, 40–60 prosenttia kuin valtaväestöllä ja OECD-maista tulleilla, joilla tulojen keskiarvo on valtaväestön kanssa yhtä suuri (Gissler ym. 2006, 17).

Kuten edellä kansainvälistä tutkimusta käsittelevässä luvussa nousi esiin, asuminen on olennainen osa maahanmuuttajien integroitumista vastaanottavaan yhteiskuntaan. Julkilausutun politiikan mukaan Suomessa on tavoiteltu sosioekonomisesti ja etnisesti heterogeenisiä alueita. Maahanmuuttajien etnisten verkostojen ylläpitämistä pidetään kuitenkin myös tärkeänä kotoutumista tukevana tekijänä asuntopoliittisessa retoriikassa. Virallisena tavoitteena on maahanmuuttajien sijoittuminen kaikkialle Suomeen, mutta erityisesti maan sisäinen muuttoliike vetää eri maahanmuuttajaryhmiä kasvukeskuksiin. Helsingissä ja muualla pääkaupunkiseudulla maahanmuuttajat eivät ole kokonaisuudessaan keskittyneet millekään tietylle alueelle, mutta kun maahanmuuttajaryhmiä tarkastellaan erikseen, keskittymistä on havaittu. Erityisesti pakolaisuutta tuottavista maista lähtöisin olevat maahanmuuttajat ovat keskittyneet matalan statuksen omaaviin lähiöihin, joille on keskittynyt yleistä huono-osaisuutta. Asuntopoliittiset ratkaisut eivät käytännössä tukeneet poliittisessa retoriikan tavoitetta keskittymisen välttämiseksi, vaan päinvastoin ne ovat jopa ruokkineet sitä. Kaupunkien vuokra-asuntojen sijoittamisilla on osaltaan luotu alueita, jonne on keskittynyt heikossa taloudellisessa asemassa olevia maahanmuuttajia sekä samassa asemassa olevia valtaväestön edustajia. (Väänänen ym. 2009, 57-58.) Maahanmuuttajat eivät usein voi itse valita omaa asuinpaikkaansa, koska he joutuvat tukeutumaan julkisesti tuettuihin asuntomarkkinoihin. Maahanmuuttajat pitävät itse keskittymiskehitystä kielteisenä ja haluaisivat asua samoilla alueilla valtaväestön kanssa. (Beqiri 2008, 38.)

Vastaanottavan yhteiskunnan mahdollisilla syrjivillä asenteilla on merkittävä vaikutus erilaisista kulttuuripiireistä muuttavien uuteen yhteiskuntaan integroitumiseen. Ensimmäisen sukupolven kokema syrjintä heikentää heidän mahdollisuuksiaan toimia täysivaltaisina yhteiskunnan jäseninä sekä kokemusta tasavertaisesta jäsenyydestä, mikä välillisesti haittaa myös toisen sukupolven yhteiskuntaan sitoutumista. Vanhempien kokemus ulkopuolisuudesta välittyy heidän lapsilleen, eivätkä he syrjittyinä voi

täysimääräisesti tukea lastensa kasvua ja kehitystä uudessa yhteiskunnassa. Lisäksi maahanmuuttajien lasten suoraan kokema kiusaaminen ja syrjintä vaikuttavat pitkällä aikajänteellä heidän yhteiskunnallisen menestyksen mahdollisuuksiinsa ja niillä voi olla pitkäaikaisia negatiivisia terveys- ja hyvinvointivaikutuksia. Syrjintä- ja rasismikokemukset vaikuttavat tutkimusten mukaan erityisesti psyykkiseen terveyteen ja vaikeuttavat yksilön arjessa selviämistä aiheuttaen stressiä, masennusta ja turvattomuutta. (Väänänen ym. 2009, 46 & 72.)

Asenteet maahanmuuttajia kohtaan ovat Suomessa ajan myötä muuttuneet positiivisemmiksi, tosin suhtautuminen on etnisesti hyvin hierarkkista ja väestöryhmien ja sukupuolten asenne-erot ovat merkittäviä (Jaakkola 2009, 78). Syrjintää on usein vaikea todentaa ja myös tutkia, mutta Suomessa on havaittu, että niin kansalaisten kuin viranomaisten torjuvat asenteet maahanmuuttajia kohtaan määräytyvät hyvin pitkälti yksilöllisesti muuttajien ulkonäön ja ihonvärin perusteella (Jasinskaja-Lahti ym. 2002, 133). Eniten syrjintää työnhaussa, työssä etenemisessä ja asunnon hankinnassa ovat kohdanneet somalialais- ja arabitaustaiset maahanmuuttajat. Syrjintä työ- ja asuntomarkkinoilla aiheuttaa etnistä segregatiota, lisää riippuvuutta yhteiskunnallisesta tuesta ja vahvistaa ulkopuolisuuden tunnetta. Somalialaiset, turkkilaiset ja iranilaiset miehet olivat muita yleisemmin rasististen rikosten uhreja, joskin syrjintärikokset jäävät usein ilmoittamatta poliisille. (Väänänen ym. 2009, 63.)

Maahanmuuttajalasten kokemasta syrjinnästä ei ole Suomessa kattavaa tietoa. Maahanmuuttajaryhmistä somalialaiset kokevat eniten syrjintää eri elämäntilanteilla. Lisäksi somalivanhemmat ilmoittivat muiden etnisten ryhmien lasten vanhempia useammin, että päivähoiton henkilöstö ja opettajat koulussa kohtelevat heidän lapsiaan huonosti (Jasinskaja-Lahti ym. 2002, 135). On siis viitteitä, että ulkonäöltään eniten valtaväestöstä poikkeavat kokevat muita enemmän syrjintää ja kiusaamista myös lapsena ja ovat näin suuremmassa syrjäytymisen riskissä.

Maahanmuuttajavanhemmilla on havaittu olevan keskimääräistä korkeampia odotuksia lastensa yhteiskunnallista menestystä kohtaan. Esimerkiksi venäläistaustaisilla maahanmuuttajilla Suomeen muuton taustalla on usein toive lasten paremmista hyvinvoinnin mahdollisuuksista (Huttunen 2002, 279). Lisäksi on havaittu, että

maahanmuuttajanuoret kokevat vanhempien tuen koulutusurallaan erittäin tärkeäksi. Maahanmuuttajien monesti verrattain heikot taloudelliset resurssit eivät tarkoita, että perheillä ei olisi välineitä lasten ja nuorten tukemiseen, joskin esimerkiksi puutteet kielitaidossa ja järjestelmien tuntemattomuus rajoittavat maahanmuuttajataustaisten vanhempien mahdollisuuksia tukea lastensa koulunkäyntiä. (Peltola 2010, 74–75.)

4.3.2 Maahanmuuttajataustaiset suomalaisessa koulutusjärjestelmässä

Opetushallituksen teettämässä selvityksessä on pitkittäisasetelmassa tutkittu maahanmuuttajataustaisten oppilaiden menestystä perusopetuksessa, asenteita koulua kohtaan, hakeutumista toisen asteen opintoihin sekä sijoittumista työelämään. Suurin osa tarkastelluista maahanmuuttajataustaisista oppilaista oli ulkomailla syntyneitä, kuitenkin mukana oli myös Suomessa syntyneitä toisen polven maahanmuuttajia. Maahanmuuttajataustaiset oppilaat menestyivät alakoulun viimeisillä luokilla tehdyissä arviointikokeissa keskimääräisesti valtaväestöä heikommin. Kokonaisuudessaan maahanmuuttajataustaisten asenteet koulua ja opiskelua kohtaan ovat myönteisempiä kuin suomenkielisten oppilaiden. Tulokset ovat hyvin samankaltaiset, kuin luvussa 4.2. esitellyissä eurooppalaisissa tutkimuksissa. Ero asenteissa korostui entisestään, kun oppilaiden osaamistasoa kontrolloitiin tilastollisesti. Sekä kokeissa hyvin suoriutuneiden suomenkielisten että muunkielisten asenteet ovat keskimäärin myönteisiä, mutta heikosti suoriutuneiden maahanmuuttajaoppilaiden asenteet keskimäärin myönteisempiä kuin samantasoisesti suoriutuneiden suomenkielisten oppilaiden. (Kuusela, Etelälahti, Hagman, Hievanen, Karppinen, Nissilä, Rönneberg, & Siniharju 2008, 133.)

Valtaväestöä korkeampi koulutuksellinen motivaatio näkyy myös maahanmuuttajataustaisten oppilaiden pyrkimyksissä toisen asteen opintoihin. Kaikilla maahanmuuttajaryhmillä, kuin myös valtaväestöllä, lukio on yleisempi toisen asteen koulutusvaihtoehto kuin ammatillinen koulutus, mutta maahanmuuttajataustaiset pyrkivät ja pääsevät lukioon keskimäärin heikommin arvosanoin kuin valtaväestöön kuuluvat (Kuusela ym. 2008, 149–151). Koulutuksella on maahanmuuttajille ja erityisesti pakolaisille työllistymisen lisäksi merkitystä myös perheen ylisukupolvisen

paremman elämän tavoittelun projektin kannalta. Valtosen (1999, 29) tutkimuksessa haastatellut pakolaiset pitivät nuorten koulutusta keskeisenä ja vanhemmat toivoivat lastensa vapautuvan koulutuksen avulla pakolaisuuden painolastista. Peltola (2010, 73) havaitsi haastattelututkimuksessaan, että maahanmuuttajanuoret arvostavat korkeaa koulutusta ja kokevat, että sen kautta heillä on mahdollisuus sosiaaliseen nousuun. Tulevaisuudensuunnitelmissaan nuoret ottivat selkeästi etäisyyttä alhaisen koulutustason ammatteihin.

Huolestuttava havainto on, että maahanmuuttajataustaiset jäävät valtaväestöä useammin toisen asteen opintojen ulkopuolelle tai lopettavat ne alkuvaiheessa. Erityisesti EU-maiden ulkopuolelta tulleilla ensimmäisen polven maahanmuuttajilla pudokkuuden riski on suuri. Koulupudokkuus ennakoii kasautuvia ongelmia, sillä todennäköisyys jatkaa opintoja laskee merkittävästi mitä kauemmin on kulunut peruskoulutuksen päättymisestä. Lisäksi ilman tutkintoa olevat maahanmuuttajataustaiset nuoret työllistyvät valtaväestön tutkinnottomia heikommin, jotka myös ovat hyvin heikossa asemassa työmarkkinoilla. Toisen asteen tutkinnon suorittaminen parantaa olennaisesti maahanmuuttajataustaisten asemaa työmarkkinoilla, käytettiin mittarina sitten työllisyyttä tilastointiajankohtana, työttömyyskuukausia tai ansiotasoa. Valtaväestöön verrattaessa tutkinnon suorittaneet maahanmuuttajanuoret ovat kuitenkin keskimäärin heikommassa asemassa kuin tutkinnon suorittaneet valtaväestöön kuuluvat nuoret. (Kuusela ym. 2008, 170–179.)

Suomessa syntyneet toisen polven maahanmuuttajat ovat Opetushallituksen selvityksen perusteella menestyneet erilaisilla koulutuksellisilla mittareilla huomattavasti paremmin kuin ensimmäisen sukupolven maahanmuuttajaryhmät. Toisen polven maahanmuuttajilla on keskimäärin jopa valtaväestöä paremmat arvosanat peruskoulun päättötodistuksessa. Lisäksi he jatkavat peruskoulun jälkeen lukioon jopa valtaväestöä useammin, mutta kuten yleisesti maahanmuuttajataustaisilla myös toisen polven maahanmuuttajilla koulupudokkuus on merkittävästi valtaväestöä yleisempää. Tämä viittaa polarisaatiokehitykseen, jossa osa toisen polven maahanmuuttajista menestyy erittäin hyvin ja osa verrattain todella heikosti. (Kuusela ym. 2008, 143 & 149–151.)

Kilpi (2010) on ensimmäisenä Suomessa tehnyt kattavat tilastollisen tutkimuksen koskien toisen polven maahanmuuttajia. Tarkastelemalla maahanmuuttajien lasten koulumenestystä ja jatkamista toisen asteen koulutukseen hän tuli hyvin samankaltaisiin lopputuloksiin kuin edellä esitellyssä Opetushallituksen selvityksessä. Ulkomailla syntyneiden vanhempien lapsilla on Suomessa alhaisemmat yhdeksännen luokan keskiarvot kuin valtaväestöllä ja koulupudokkuus on valtaväestöä suurempaa, mutta toisen asteen koulutukseen jatkavista yhtä suuri osa kuin valtaväestöstä jatkaa lukioon. Merkittävä havainto on, että sosioekonomiset taustatekijät; kuten vanhempien koulutus, tulot, työelämään osallistuminen ja perheen koko; selittävät erot toisen polven maahanmuuttajien ja valtaväestön välillä lähes kokonaan. Tosin toisen polven maahanmuuttajien kesken erot vanhempien syntymämaan perusteella ovat merkittävät. Tosin ryhmien sisäinen vaihtelu on suurempaa kuin ryhmien välinen vaihtelu. Valtaväestön sukupuolieroa koulumenestyksessä - tytöt menestyvät paremmin kuin pojat - ei toisen polven maahanmuuttajilla ole. Kaikkiaan tulokset näyttävät Kilven mukaan, että suomalainen koulujärjestelmä on tasa-arvoinen myös etnisesti. Tasa-arvoisuus sekä myöhäinen valikoituminen yleissivistävään ja ammatilliseen koulutukseen tekevät suomalaisesta järjestelmästä hyvän maahanmuuttajien lasten kannalta. (Kilpi 2010, 117–125.)

Kootusti voidaan todeta, että ensimmäisen polven maahanmuuttajien sosioekonomisen aseman indikaattorit, esimerkiksi koulutus, asuminen, työ ja tulot ovat useimmiten heikommalla tasolla kuin valtaväestöllä. Muutamat tutkimukset toisen polven maahanmuuttajista antavat positiivisia viitteitä heidän tilanteestaan Suomessa, joskin näyttää siltä, että muissa Länsi-Euroopan maissa koettu maahanmuuttajien lasten menestyksen polarisoitumisesta on merkkejä myös Suomessa. Monet toisen polven maahanmuuttajista menestyvät hyvin ja saavat samat mahdollisuudet kuin valtaväestön lapset, mutta on myös monia, jotka ovat vakavassa riskissä syrjäytyä.

5 TUTKIMUSASETELMA

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää kuinka suuri on perhetaustan vaikutus toisen sukupolven maahanmuuttajien saavuttamiin yhteiskunnallisiin asemiin Suomessa ja sitä miten tämä eroaa valtaväestön perheisiin syntyneistä. Yhteiskunnallisen aseman mittarina käytän koulutusta. Tutkimuskysymyksiini vastaan tarkastelemalla sisaruskorrelaatiomenetelmällä perhetaustan kokonaisvaikutusta koulutustasoon 1951–1980 Suomessa syntyneillä toisen polven maahanmuuttajilla heidän ollessa 25–37-vuotiaita. Tätä vertaan vastaavan valtaväestön joukon tuloksiin. Analyysini tulosten ja aiemman tutkimuksen pohjalta käsittelen mahdollisuuksien tasa-arvon toteutumista Suomessa.

Tutkimukseni perustuu seuraaville tutkimuskysymyksille:

- Ovatko toisen polven maahanmuuttajat valtaväestöön verrattuna eriarvoisessa asemassa mahdollisuuksien tasa-arvon näkökulmasta?
- Kuinka paljon perhetausta vaikuttaa Suomeen muuttaneiden perheiden lasten koulutustasoon suhteessa valtaväestöön?
- Onko maahanmuuttotauksella itsenäistä vaikutusta koulutustasoon, vai selittykö koulutustason vaihtelu muilla taustatekijöillä?

Hauserin ym. (Hauser & Mossel, 1985; Hauser & Wong, 1989) kehittämällä sisaruskorrelaatiomenetelmällä arvioidaan perhetaustan kokonaisvaikutusta yhteiskunnalliseen menestykseen mittaamalla kuinka paljon saman perheen sisarusten yhteiskunnalliset asemat yhtenevät. Menetelmän tausta-ajatuksena on, että mitä samankaltaisempia sisarusten asemat ovat, sitä suurempi merkitys perhetaustalla on heidän yhteiskunnallisen menestyksen mahdollisuuksiinsa. Sisaruskorrelaatiomenetelmän avulla yhdistetään kaikki perhetaustan vaikutukset yhdeksi tilastollisesti mitattavaksi muuttujaksi. Menetelmän teoreettisen perustan esittelen yksityiskohtaisemmin luvussa 3.3 ja tilastomatemattisen taustan luvussa 5.2.

Tämä tutkimus on ensimmäinen, jossa sisaruskorrelaatiomenetelmää käytetään maahanmuuttajien tutkimiseen. Suomessa toisen polven maahanmuuttajien sosiaalista liikkuvuutta ei ole aiemmin tutkittu muillakaan tavoin ja kokonaisuudessaan

maahanmuuttajien lapsia koskeva tutkimus on ollut toistaiseksi hyvin vähäistä. Maahanmuuttajien asettuminen yhteiskuntaan on hyvin kontekstisidonnaista, koska siihen vaikuttavat useat erilaiset yhteiskunnalliset tekijät ja siksi kansainvälisten tulosten yleistäminen koskemaan myös Suomea on erittäin vaikeaa. Aiheen tieteelliselle tutkimiselle on siis suuri tarve. Lisäksi kaiken yhteiskuntatieteissä tutkittavan inhimillisen toiminnan ”ymmärtämisen välttämätön edellytys on sen liittäminen siihen kulttuuriin ja henkiseen ilmapiiriin, jossa se tapahtuu” (Habermas 1976, 120). Tämä tutkielma liittyy suomalaisen maahanmuuton sukupolvitutkimuksen ensimmäiseen aaltoon, joka perustutkimuksena selvittää tilannetta Suomessa ja näin luoda pohjaa tulevalle tutkimukselle.

Suomalainen maahanmuutto ei ole pohjautunut siinä määrin työvoiman tarpeeseen kuin monissa muissa Euroopan maissa ja Suomessa maahanmuuttajien työllistymisvaikeudet ovat ajaneet maahanmuuttoa koskevaa keskustelua sosiaalipoliittiseen viitekehykseen (Salmenhaara 2008, 228). Maahanmuuttokysymykset ovatkin suomalaisen sosiaalipolitiikan eri osa-alueilla merkittävimpiä jo nyt ja niiden merkitys tulee edelleen kasvamaan. Tällä hetkellä maahanmuuttajataustaisten lasten osuus alle kouluikäisistä on Helsingissä 12 prosenttia ja muuta kuin suomea tai ruotsia äidinkielenään puhuvien lasten osuuden arvioidaan kaksinkertaistuvan vuoteen 2025 mennessä (Ranto 2008, 3).

Suomalaisen maahanmuuttohistorian määrällisestä kapeudesta johtuen ei Suomessa ole ollut suuria määriä myöskään toisen polven maahanmuuttajia. Tässä tutkimuksessa olen joutunut empiiristen analyysien mahdollistamiseksi tekemään kompromissin ja laajentamaan toisen polven maahanmuuttajien määrittelyä väljäksi. Tällöin toiseen sukupolveen lukeutuu myös Rumbaut’n (2008) käsitteistön mukaisesti sukupolvi 2 ½, eli joiden vanhemmista ainoastaan toinen on maahanmuuttaja. Tästä ratkaisusta huolimatta yhdistettynä aiempaan tutkimustietoon, tutkimukseni tulokset antavat tärkeää tietoa siitä kuinka mahdollisuuksien tasa-arvon ihanteet toteutuvat suomalaisessa yhteiskunnassa ja näyttääkö siltä, että myös maahanmuuttajataustaiset suomalaiset pääsevät yhteiskunnan täysivaltaisina jäseninä nauttimaan näiden ihanteiden toteutumisen hedelmistä.

Tulosten perusteella on mahdollista edellä mainitun lisäksi pohtia, minkälaiselle toisen polven maahanmuuttajien tutkimukselle on tulevaisuudessa tarvetta. Toisen polven maahanmuuttajat ovat suomalaisessa yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa jääneet vähälle huomiolle ja erityisesti aiheen tilastollinen tutkimus on ollut hyvin vähäistä. Maahanmuuton ylisukupolvistuminen ja maahanmuuttajien lapset tulevat muuttamaan suomalaista yhteiskuntaa ja on erittäin tärkeä pyrkiä tieteellisellä tutkimuksella ennakoimaan tätä muutosta tai vähintään luomaan vaihtoehtoisia ja realistisia tulevaisuuden näkymiä (Martikainen & Haikola 2010, 35–37). Tilastollisista kompromisseista huolimatta tälle tutkimukselle on olemassa suuri tarve.

Kuten edellä olen esittänyt, kansainvälisen ja kotimaisen tutkimuksen perusteella voidaan varauksellisesti olettaa, että toisen polven maahanmuuttajien ja valtaväestön välillä on eroa perhetaustan vaikutuksissa ja että maahanmuuttotilastustalla on itsenäinen vaikutus yhteiskunnallisen menestyksen mahdollisuuksiin ohi muiden taustatekijöiden. Kuitenkin muutamat kotimaiset tutkimukset antavat viitteitä siitä, ettei Suomessa maahanmuuttotilastustalla ole niinkään merkittävää itsenäistä vaikutusta ja maahanmuuttajien lapset menestyvät yhtä hyvin kuin valtaväestön lapset, kun sosioekonomiset taustatekijät on vakioitu. Lähtökohtaisesti tämä tutkimus ei rakennu vahvoille hypoteeseille, koska aihetta on Suomessa aiemmin tutkittu niin vähän.

Tutkielmani empiiriset analyysit suoritan käyttämällä monitasoista satunnaiskerroinmenetelmää, jonka esittelen tarkemmin luvussa 5.2. Yhteiskunnallisen aseman mittarina käytän koulutustasoa. Monissa kansainvälisissä ja suomalaisissa tutkimuksissa on havaittu, että maahanmuuttajataustaiset kohtaavat syrjintää työmarkkinoilla (esim. Hedberg 2009; Behtoui 2004 & Väänänen ym. 2009, 63). Koulutustaso toimii maahanmuuttajakontekstissa työmarkkinaperustaista yhteiskuntaluokkaa parempana yhteiskunnallisen aseman mittarina muun muassa siksi, että siihen ei työmarkkinoiden mahdollinen syrjintäefekti vaikuta. Lisäksi Suomessa voidaan katsoa vallitsevan ajatusmaailma, jonka mukaan julkisen vallan pääasiallinen vastuu mahdollisuuksien tasa-arvon takaamisesta liittyy koulutustasoon ja asema työmarkkinoilla määräytyy osittain vähemmän mahdollisuuksien tasa-arvon ihanteiden mukaisesti. Näin tasa-arvoiset koulutusmahdollisuudet voidaan ajatella vähimmäistasoksi, joka mahdollisuuksien tasa-arvon kannalta on saavutettava.

Koulutustason käyttämistä yhteiskunnallisen aseman mittarina tukee myös se, että toisen polven maahanmuuttajien ikäjakauma painottuu nuoriin ja koulutustaso vakiintuu ihmisten elämässä keskimäärin huomattavasti aikaisemmin kuin työmarkkina-asema (Martikainen & Haikola 2010, 29).

Jotta pystyn tarkastelemaan maahanmuuttajataustan mahdollista itsenäistä vaikutusta yhteiskunnalliseen asemaan kontrolloin analyyseissa muita mahdollisia selittäviä muuttujia, jotka saattavat vaikuttaa yksilöiden koulutustasoon. Koulutustasoa selittävinä muuttujina käytän sukupuolta, syntymäkohorttia ja vanhempien koulutustasoa. Suomessa naisilla keskimäärin on korkeampi koulutustaso kuin miehillä ja tästä on havaittu viitteitä myös maahanmuuttajataustaisilla (esim. Kilpi 2010). Väestön koulutustaso on yleisesti selkeästi kohonnut 1900-luvun aikana Suomessa ja syntymäajalla voi olettaa olevan vaikutusta yksilöiden saavuttamiin koulutuksellisiin asemiin. Useissa tutkimuksissa on todettu, että vanhempien yhteiskunnallisella asemalla, esimerkiksi koulutustasolla, on vaikutus lasten saavuttamiin asemiin koko väestössä ja myös toisen polven maahanmuuttajilla (esim. Breen & Luijckx 2004; Heath ym. 2008; Kilpi 2010).

Tarkastelujoukkona on Suomessa vuosina 1951–1980 syntyneet henkilöt, joista vanhempien syntyperän mukaan erottelen toisen polven maahanmuuttajat ja valtaväestön edustajat. Sosiaalisen liikkuvuuden ja perhetaustan vaikutusten arviointi edellyttää pitkittäisasetelmaa ja asetelman toteuttamiseksi ja tutkimuskysymyksiin vastaamiseksi en ole voinut rajata tarkastelujoukkoa koskemaan vain viimeisimpiä vuosikymmeniä, jolloin maahanmuuttajaväestön määrä on merkittävästi kasvanut. Vaikka määrällisesti suuret toisen polven maahanmuuttajien sukupolvet ovat Suomessa vasta kasvamassa aikuisiksi, on hyvin perusteltua tarkastella, onko suomalaisessa yhteiskunnassa mekanismeja, jotka asettavat sen jäseniä eriarvoiseen asemaan vanhempien syntyperän perusteella. Näin tulevaisuudessa maahanmuuttajataustaisten henkilöiden määrän kasvaessa osataan ennakoita, miten suomalainen yhteiskunta toimii heidän kannaltaan ja tarvittaessa uudelleensuunnata yhteiskuntapolitiikkaa.

5.1 Väestölaskennat ja väestölaskentojen pitkittäistiedosto

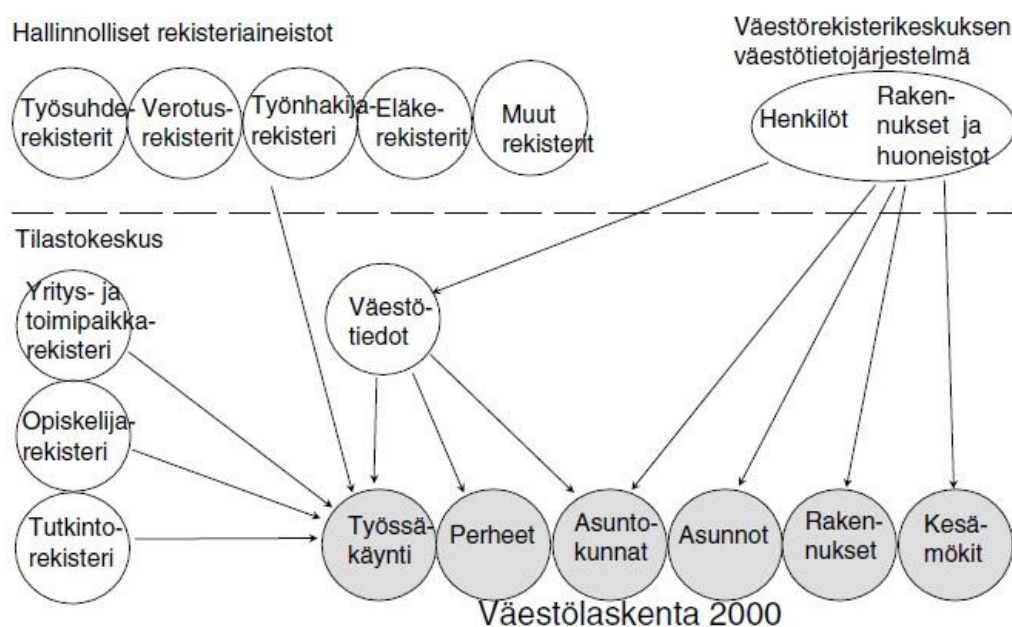
Tutkielmani empiirisessä osiossa käytän aineistona Tilastokeskuksen väestölaskentojen pitkittäistiedostoa vuosilta 1970 – 2007. Väestölaskentatiedot kootaan Suomessa noin 30:stä eri rekisteristä ja hallinnollisesta aineistosta. Tiedosto pitää sisällään muun muassa väestön rakennetta, työssäkäyntiä, perhettä ja asumista kuvaavia perustietoja. Väestölaskennat kattavat koko väestön, joten laskentatietoja voidaan tuottaa hyvin tarkkoilla aluejaoilla sekä yksityiskohtaisilla luokituksilla. (Tilastokeskus, 2008.) Pitkittäistiedosto pitää sisällään tiedot noin 300 000 suomalaisen väestötasolla edustavasta otoksesta, jotka on koottu väestölaskentatiedoista vuosilta 1970, 1975, 1980, 1985 ja 1987–2007. Kyseessä on henkilötason pitkittäisaineisto. Samojen henkilöiden tilannetta kuvataan samoilla tunnusluvuilla aina tarkasteluvuosien lopussa.

Paneeliaineistona väestölaskennan pitkittäistiedosto mahdollistaa parhaalla mahdollisella tavalla sosiaalisen liikkuvuuden tarkastelun. Se pitää sisällään tunnistet, joiden avulla henkilöt voi liittää perheisiinsä ja näin perheen lasten tietoja voi verrata heidän vanhempiansa tai, kuten tässä tutkimuksessa, saman perheen lasten tietoja toisiinsa. Väestölaskennan pitkittäistiedostoa ovat sosiaalisen liikkuvuuden tarkasteluun käyttäneet muun muassa Erola ja Moisio (2002) sekä sisaruskorrelaatiomallilla Erola, Härkönen ja Jäntti (2009).

Väestölaskentalain (154/38) mukaisia väestölaskentoja on Suomessa tehty joka kymmenes vuosi vuodesta 1950 lähtien. Lisäksi vuosina 1975 ja 1985 tehtiin erillislakien nojalla väestölaskentoja vastaavat tutkimukset sekä vuonna 1995 rekisteripohjainen väestölaskenta, joka perustui pelkästään tilastolakiin (62/94). Väestölaskentatietoja käytetään yhteiskunnan rakenteen ja siinä tapahtuvien muutosten kuvaamisessa ja suunnittelussa. Väestölaskentoja tehdään lähes kaikissa maailman maissa. Tietojen vertailtavuuden turvaamiseksi YK ja EU antavat yhtenäisiä suosituksia väestölaskentojen suorittamiseen ja muun muassa käytettäviin luokituksiin. 1990 väestölaskenta siirtyi kokonaan rekisteripohjaiseksi, eikä sitä enää tehty miltään osin ”manuaalisesti”, kuten aiempina vuosina. Väestörekisterin lähdeaineisto esitellään kuviossa 2.

Tilastotietoa väestölaskennassa tuotetaan henkilöistä, perheistä, asutokunnista, asunnoista ja rakennuksista. Nämä yksiköt kytkeytyvät toisiinsa henkilötunnusten ja kotipaikkatunnusten avulla, jolloin esimerkiksi yhden perheen jäsenet kytkeytyvät aineistossa toisiinsa, samaan asutokuntaan ja samaan asuntoon. Perusaineistona on väestörekisterikeskuksen tietoihin pohjautuva Suomessa vakituisesti asuva väestö. Asutokuntia muodostetaan vain vakinaisesti asunnoissa asuvista ja vain heille määritellään perhetyyppi. Laitoksissa vakituisesti asuvista ei muodosteta asutokuntia eivätkä he kuulu perheisiin. (Tilastokeskus 2001, 8-9.)

Kuvio 2. Väestölaskennan lähdeaineisto



Lähde: Tilastokeskus 2001

Tässä tutkimuksessa aineistona käytettävää väestölaskentojen pitkittäistiedosto koottiin aikanaan 1980-luvulla, jotta eri vuosien väestölaskentojen vertaileminen helpottuisi. Tiedosto sisältää tietoja laskennan kaikilta ilmiöalueilta. Asutokunta ja perhekoodit mahdollistavat sen, että asutokuntien henkilörakennetta ja muutoksia voidaan seurata. Lisäksi ne antavat mahdollisuuden tarkastella, kuten tässä tutkimuksessa, perheen jäsenten toimintaa pitkittäisellä aikavälillä. (Tilastokeskus 2001, 10.)

Rekisteripohjaisena aineistona pitkittäistiedosto kärsii vähemmän tilastolliselle aineistolle tyypillisistä ongelmista, kuten puuttuvista tiedoista ja mittausvirheistä. Aineistossa on ensin alettu seuraamaan ruokakuntia vuoden 1950 väestölaskennasta. Pitkittäistiedostoon on kerätty tietoja näiden ruokakuntien jäsenten elämästä seuraavissa väestölaskennoissa ja täydennetty tietoja heidän muodostamiensa uusien ruokakuntien jäsenillä.

Tutkimuksessa käytettävät keskeisimmät muuttujat aineistossa ovat synnyinvuosi, sukupuoli, korkein suoritettu tutkinto, synnyinvaltio sekä perheasema, perhenumero ja asuntokuntakoodi, joilla henkilö yhdistetään perheeseen. Korkeimman suoritettun tutkinnon perusteella jokaiselle aineiston henkilölle on laskettu lisäksi koulutuksen pituus vuosina.

Pitkittäistiedoston koulutustiedot on kerätty Tilastokeskuksen tutkintorekisteristä. Koulutukseksi luetaan kaikki sellainen perusasteen jälkeinen loppuun suoritettu koulutus, jonka kesto on vähintään 400 tuntia. Jokaiselta henkilöltä on otettu huomioon vain korkein suoritettu tutkinto tai samanasteisista tutkinnoista viimeksi suoritettu tutkinto. Poikkeuksena ovat ne henkilöt, jotka ovat suorittaneet ylioppilastutkinnon ja jonkin ammatillisen tutkinnon. Tällöin koulutus määräytyy ammatillisen tutkinnon mukaan. Tiedot ovat laskentavuoden viimeisen päivän mukaisia. (Tilastokeskus 2001, 17.)

Toisen polven maahanmuuttajien erottamisen pitkittäistiedostosta mahdollistaa synnyinvaltion kertova muuttuja. Tällöin toisen polven maahanmuuttajiksi valikoituvat tutkimuksessani ne henkilöt, joiden toinen tai molemmat vanhemmista ovat syntyneet muualla kuin Suomessa.

5.2 Sisaruskorrelaatio monitasoisena sosiaalisen ympäristön vaikutusten tilastollisena mittarina

Kun tutkitaan sosiaalisten ympäristötekijöiden vaikutusta yksilöihin, on tärkeää huomioida sosiaalisten systeemien hierarkkinen rakenne. Yksilöt ovat osa mikrotason ryhmiä, kuten perheitä sekä makrotason ryhmiä, kuten kansallisuuksia ja nämä yksilöiden sosiaalisen ympäristön eri osa-alueet vaikuttavat ihmisten toimintaan.

Käytännössä tämä riippuvuussuhde tulee esiin muun muassa ryhmien yhdenmukaistavana vaikutuksena - samaan ryhmään kuuluvat yksilöt ”altistuvat” samalle ryhmävaikutukselle, jonka seurauksena ryhmän jäsenet muistuttavat tietyiltä osin enemmän toisiaan kuin muiden ryhmien jäseniä. Esimerkiksi saman perheen lapset tai saman kulttuuripiirin asukkaat muistuttavat käytökseltään keskimäärin enemmän toisiaan kuin kahden eri ryhmän jäsenet, koska he muun muassa altistuvat samoille sosiaalistaville ryhmävaikutuksille.

Perinteisillä tilastollisilla analyysimenetelmillä on hyvin vaikea tutkia sosiaalisen ympäristön todellisia vaikutuksia, koska ne perustuvat olettamukseen, että havainnot ovat toisistaan riippumattomia, eikä niihin voi sisällyttää samanaikaisesti muuttujia eri tasoilta. Esimerkiksi yksitasoiset regressiomallit antavat arvokasta tietoa yksilöllisten ilmiöiden välisistä suhteista, mutta eivät usein sovellu sosiaalisen ympäristön vaikutusten tutkimiseen. (Ellonen 2006, 128.)

Yksitasoisissa malleissa sosiaalisen systeemin eri tasoilta otettujen muuttujien analyysiongelma pyritään ratkaisemaan usein joko disaggregoimalla ylemmän tason muuttujat alemmalle tai aggregoimalla alemman tason muuttujat ylemmällä tasolla, mutta molemmat ratkaisutavat ovat ongelmallisia. Ryhmätason muuttujien monistaminen jokaista ryhmän jäsentä kuvaavaksi yksilötason muuttujaksi (disaggregointi) rikkoo perinteisessä regressioanalyysissa tarvittavaa havaintoyksiköiden riippumattomuusoletusta ja aiheuttaa tuloksiin harhaa. Toisaalta, kun lasketaan tietystä muuttujasta ryhmäkeskiarvo ryhmämuuttujaksi summaamalla ja kokoamalla yksilötason muuttujia ryhmätason muuttujiksi (aggregointi) jätetään ryhmien sisäinen vaihtelu huomiotta. (Malin 2005, 490-491.)

Monitasoisten tilastollisten analyysimallien lähtökohtana on perusjoukon luonnollinen eri tasoista muodostuva rakenne ja sen vaikutuksen huomioiminen tilastollisessa mallissa. Tämä mahdollistaa perinteisiä yksitasoisia analyysimenetelmiä huomattavasti hienostuneemman sosiaalisen ympäristön tutkimuksen. Monitasomalli tarkastelee havaintoaineistoa sen monitasoisen ja hierarkkisen rakenteen kautta ja mallien avulla saadaan tietoa aineiston rakenteen yhteyksistä ja vaikutuksista tutkittavaan ilmiöön. Monitasomallit soveltuvat sellaisten tutkimusaineistojen analyysivälineeksi, joilla on

luonnollinen monitasoinen ja hierarkkinen rakenne, yksilö- ja ryhmätason muuttujia sekä joissa havaintoyksiköiden riippumattomuusoletus ei täyty. (Malin 2005, 490.)

Hierarkkisessa aineistossa havainnot korreloivat keskenään ainakin joidenkin ilmiöiden osalta, mikä on seurausta ryhmän yhdenmukaistavasta vaikutuksesta. Yksilöiden jakautumisesta osajoukkoihin seuraa yhdenmukaistumista ryhmän sisällä, jolloin ryhmän jäsenten välille muodostuu riippuvuussuhteita. Korrelaatio ryhmän sisällä syntyy näin ollen sen kaikille jäsenille yhteisistä tekijöistä, jotka vaihtelevat ryhmittäin. (Ellonen 2006, 130.) Tässä tutkimuksessa käytettävä pitkittäisaineisto jakautuu luonnollisesti perheisiin ja perheenjäseniin sekä ajallisiin havaintopisteisiin. Eli samaan perheeseen kuulumisen ryhmittelee tutkittavat henkilöt osajoukoiksi, jotka tietyssä määrin oletettavasti yhdenmukaistavat jäseniään. Kuinka suuri on samassa perheessä kasvamisen yhdenmukaistava vaikutus? Juuri se on tämän tutkimuksen keskeisin kysymys.

Monitasoanalyysissä oletetaan, että samaan ryhmään kuuluvat havainnot, tässä tutkimuksessa saman perheen lapset, muistuttavat jossain määrin toisiaan enemmän kuin muiden perheiden lapsia. Käytännössä ryhmien välinen korrelaatio kuvaa havaintojen tilastollista riippuvuutta tietyn ryhmän sisällä tietyn ilmiön suhteen (Ellonen 2006, 130). Havaintoyksiköiden keskinäistä riippuvuutta mitataan monitasomenetelmillä sisäkorrelaatioksi kutsutulla, arvojen 0 ja 1 välillä vaihtelevalla, suureella. Sisäkorrelaatio on kahden samaan ylemmän tason ryhmään kuuluvan alemman tason havaintoyksikön välinen korrelaatio. Se kertoo ensinnäkin alemman tason havaintoyksiköiden yhdenmukaisuudesta ylemmän tason havaintoyksiköiden sisällä. Toiseksi sisäkorrelaatio näyttää kuinka suurta osuutta muuttujan kokonaisvarianssista voidaan pitää seurauksena ryhmäkeskiarvojen välisestä vaihtelusta. Jälkimmäinen on olennaista tässä tutkimuksessa käytettävän sisäkorrelaatiomallin kannalta. Sisäkorrelaatio ei siis kuvaa kahden muuttujan välistä riippuvuutta, kuten perinteinen korrelaatio, vaan se on yhtä muuttujaa kuvaava tunnusluku, joka kertoo havaintoyksiköiden samankaltaisuudesta kyseisen muuttujan suhteen. (Malin 2005, 491–492.)

Sisaruskorrelaatiomallissa mitataan sitä kuinka suurta osuutta tietyn yhteiskunnallista asemaa mittaavan muuttujan, tässä tutkimuksessa koulutustason, vaihtelusta voidaan pitää seurauksena perheiden välisestä keskiarvojen vaihtelusta (Björklund ym. 2010, 4). Jos aineistossa sisaruskorrelaatio on esimerkiksi 0.50, niin 50 % mitattavan muuttujan kokonaisvarianssista johtuu perheiden välisistä keskiarvoeroista eli ryhmäkeskiarvojen vaihtelusta perheiden välillä. Voidaan ajatella, että kaikki mitä sisarukset jakavat tiivistyy ns. perhetaustan kokonaisvaikutukseen, jota sisaruskorrelaatio mittaa. Sisaruskorrelaatiomallin teoreettista perustaa ja sen käyttöä aiemmissä tutkimuksissa käsitellin luvussa 3.1.2.

Tutkimuksessani käytän yhteiskunnallisen aseman mittarina koulutustasoa, tarkemmin koulutuksen pituutta vuosina, joka on jatkuva muuttuja. Menetelmän matemaattiseksi mallintamiseksi oletetaan, että on olemassa yhteiskunnallisen aseman saavuttamista mittaava muuttuja y_{ij} , kuten tässä tutkimuksessa koulutuksen pituus, sisarukselle j perheessä i .

$$(1) \quad y_{ij} = \mu + \varepsilon_{ij}$$

Yllä olevassa populaatiomallissa μ on populaation keskiarvo ja ε_{ij} yksilötason komponentti, joka kertoo yksilön henkilökohtaisen sosiaalisen liikkuvuuden tason. Yksilöllinen osatekijä voidaan jakaa edelleen kaikille saman perheen i lapsille yhteiseen osatekijään a_i ja perheen i lapselle j yksilölliseen osatekijään b_{ij} .

$$(2) \quad \varepsilon_{ij} = a_i + b_{ij}$$

Koulutuksen pituuden sisaruskorrelaatio lasketaan kaksitasoisesta mallista:

$$(3) \quad y_{ijt} = \mu_t + a_i + b_{ij} + v_{ijt}$$

Mallissa y_{ijt} on koulutuksen pituus perheen i sisarukselle j hetkellä t , μ_t on koulutuksen pituuden keskiarvo populaatiossa hetkellä t , a_i on perhetason vaikutus koulutuksen pituuteen ja b_{ij} yksilötason vaikutus koulutuksen pituuteen ja v_{ijt} ajan

suhteen vaihteleva virhetermi. Tässä tutkimuksessa mallin analyysin toteutin käyttämällä Stata-tilastoanalyysiohjelman Gllam-lisäosan satunnaiskerroinmenetelmää (ks. Rabe-Hesketh, Skrondal & Pickles 2005.)

Perhetason osatekijä kertoo perhekohtaisen poikkeaman väestön keskiarvosta, kun taas yksilötason osatekijä kertoo yksilön poikkeaman perhetason osatekijän keskiarvosta. Nämä osatekijät ovat itsenäisiä ja populaatiomallin yksilötason komponentin varianssi σ_ε^2 on perheiden välisen varianssin σ_a^2 ja perheen sisäisen varianssin σ_b^2 summa.

$$(4) \quad \sigma_\varepsilon^2 = \sigma_a^2 + \sigma_b^2$$

Sisaruskorrelaatio lasketaan jakamalla perheelle yhteisten osatekijöiden varianssi muuttujan kokonaisvariانسsilla, eli perheiden välisen varianssin ja perheiden sisäisen varianssin summalla.

$$(5) \quad \rho = \frac{\sigma_a^2}{\sigma_a^2 + \sigma_b^2}$$

Tämä on yhtä kuin korrelaatio kahden sattumanvaraisesti valitun sisaruksen välillä. Mitä suurempi ρ on, sitä vahvempi on sisaruksille yhteisten perhetaustan tekijöiden (esim. perheen sosiaalistavat vaikutukset, asuinalue ja geeniperimä) vaikutus yhteiskunnallisten asemien saavuttamisessa. (Erola ym. 2009, 4-6.)

6 PERHETAUSTAN JA VANHEMPIEN SYNTYPERÄN VAIKUTUKSET KOULUTUSTASOON

Tässä luvussa raportoin empiiristen analyysien tulokset⁴. Perusteellisemmin tulosten merkitystä pohdin luvussa 7, jossa vertaan niitä aiemmissa tutkimuksissa saatuihin tuloksiin sekä tarkastelen saamiani tuloksia tutkielman teoreettisen viitekehyksen valossa. Tulosten ja aiemman tutkimuksen perusteella esitän joitakin johtopäätöksiä tutkielman viimeisessä luvussa.

Ensimmäiseksi käsittelen koulutustason jakautumista eri syntymäkohorteissa sekä valtaväestön, että toisen polven maahanmuuttajien osalta tarkastellakseni koulutusjakaumien eroja vanhempien syntyperän mukaan sekä näiden ajallista muutosta. Ensimmäisen kohortin jäsenet ovat syntyneet vuosina 1951–1960, toisen vuosina 1961–1970 ja kolmannen vuosina 1971–1980. Jokaisesta kohortista koulutustasoa on tarkasteltu kolmella eri mittaushetkellä ja jokaiselta henkilöltä on otettu huomioon näistä korkein. Ensimmäisen kohortin koulutustaso on mitattu vuosina 1985, 1987 ja 1988⁵ toisen kohortin vuosina 1995, 1996 ja 1997 sekä kolmannen vuosina 2005, 2006 ja 2007.

Mittaushetkellä tarkasteltavat henkilöt olivat 25–37 -vuotiaita. Osalla heistä koulutustaso on vielä myöhemmässä elämänvaiheessa saattanut nousta, mutta siitä huolimatta suurella osalla väestöstä koulutustaso on määrittynyt 25-vuotiaana, eivätkä he enää myöhemmin jatka kouluttautumista. Yli 37-vuotiaana taas enää harvat lisäkouluttautuvat, joten voidaan katsoa, että tarkasteluhaarukka antaa realistisen kuvan koulutuksen jakautumisesta. Tarkasteltavat vuodet on lisäksi valittu niin, että analyysissä pystytään hyödyntämään tuoretta aineistoa kokonaisuudessaan

⁴Aineiston käyttöoikeudellisista syistä, lopullisen empiirisen analyysin suoritti FT Jani Erola tutkielman tekijän yksityiskohtaisten ohjeistusten mukaisesti.

⁵ Aineisto ei kata tietoa vuodelta 1986, jonka vuoksi ensimmäisessä kohortissa on mukaan lisätty vuoden 1988 tiedot, eikä kolmea peräkkäistä vuotta, kuten muissa kohorteissa.

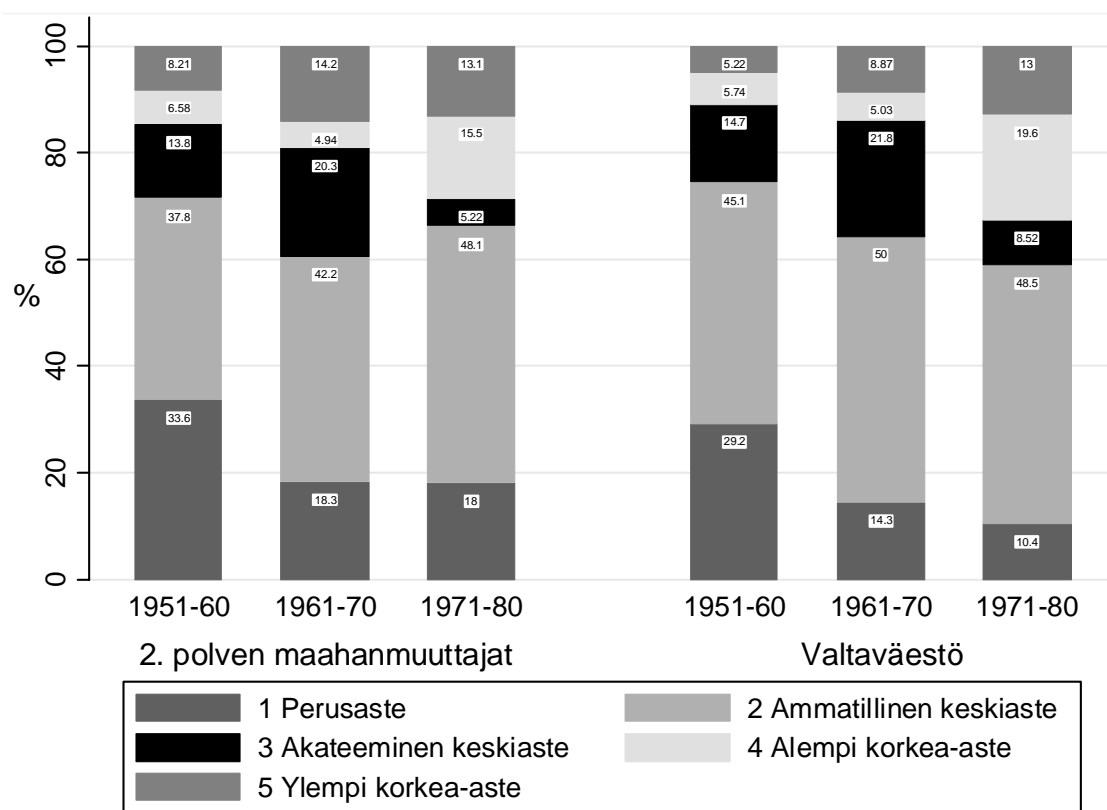
viimeisimmät mittaushetket mukaan lukien. Koulutustaso on jaoteltu viisiluokkaiselle Casmin-asteikolle (ks. Shavit & Müller 1998).

Kuviossa 3 esitetään otoksen koulutusjakaumat syntymäkohorteittain ja vanhempien syntyperän mukaan jaoteltuna. Kun verrataan eri ikäryhmien koulutusjakaumia, koulutustaso on ajan myötä selkeästi kohonnut niin valtaväestöllä, kuin toisen polven maahanmuuttajilla. Yleisessä koulutustason nousussa näkyy erityisesti 1970-luvulla toteutetun peruskoulu-uudistuksen vaikutus. Vuosina 1951–1960 syntyneistä kouluttautuminen oli 25–37 -vuotiaana jäänyt perusasteelle noin kolmanneksella, kun vuosina 1961–1970 ja 1971–1980 syntyneillä vain perusasteella kouluttautuneita oli huomattavasti vähemmän.

Verrattaessa toisen polven maahanmuuttajien koulutusjakaumaa valtaväestön vastaavaan syntymäkohorteittain, havaitaan että Suomessa asuvien toisen polven maahanmuuttajien koulutustaso on painottunut valtaväestöä enemmän koulutusjakauman ääripäihin. Toisen polven maahanmuuttajista useammilla kuin valtaväestöllä koulutustaso on joko jäänyt perusasteelle tai he ovat saavuttaneet ylemmän korkeakoulututkinnon. Vuosina 1951–1960 syntyneistä toisen polven maahanmuuttajista noin 8 prosenttia oli suorittanut 27–38 -vuotiaana ylemmän korkeakoulututkinnon, kun taas heidän osuutensa valtaväestöstä oli noin 5 prosenttia. Kuitenkin viimeisimpään, vuosina 1971–1980 syntyneeseen kohorttiin mennessä koulutustaso on noussut valtaväestöllä maahanmuuttajataustaisia nopeammin ja tästä kohortista ylemmän korkeakoulututkinnon on suorittanut vanhempien syntyperästä huolimatta hieman yli 12 prosenttia. Ero valtaväestön ja toisen polven maahanmuuttajien välillä on silti säilynyt ja jopa kasvanut, kun tarkastellaan henkilöitä joiden koulutustaso on jäänyt perusasteelle. Viimeisimmässä kohortissa heitä on valtaväestöstä noin 12 prosenttia ja toisen polven maahanmuuttajista noin 17 prosenttia. Koulutusjakaumien perusteella voi kokonaisuudessaan todeta, että Suomessa toisen polven maahanmuuttajilla on valtaväestöä todennäköisemmin joko alhainen tai korkea koulutus, kun taas valtaväestöllä kouluttautuminen on maahanmuuttajataustaisia todennäköisemmin jäänyt keskiasteelle.

Koulutusjakaumien vertailu näyttää, että toisen polven siirtolaiset ovat Suomessa yhteiskunnalliselta asemaltaan hyvin heterogeeninen joukko ja he ovat olleet sitä jo yli ajan. Tähän vaikuttaa muun muassa se että Suomeen muuttaneiden taustat ovat olleet vaihtelevat, eikä Suomeen ole kohdistunut suuria, esimerkiksi työperäisiä, muuttoaaltoja. Muuttajien heterogeenisyys vaikuttaa myös heidän jälkeläistensä moninaisuuteen, koska, kuten tutkielman teoriaosuudessa olen esitellyt, vanhempien piirteet vaikuttavat merkittävästi lasten saavuttamiin yhteiskunnallisiin asemiin. Seuraavaksi tarkastelen, sisaruskorrelaatiomallia käyttäen, onko perhetaustan vaikutuksessa eroja valtaväestöllä ja toisen polven maahanmuuttajilla.

Kuvio 3. Toisen polven maahanmuuttajien ja valtaväestön koulutusjakaumat syntymäkohorteittain



Aineisto: Väestölaskentojen pitkittäistiedosto 1970 – 2007

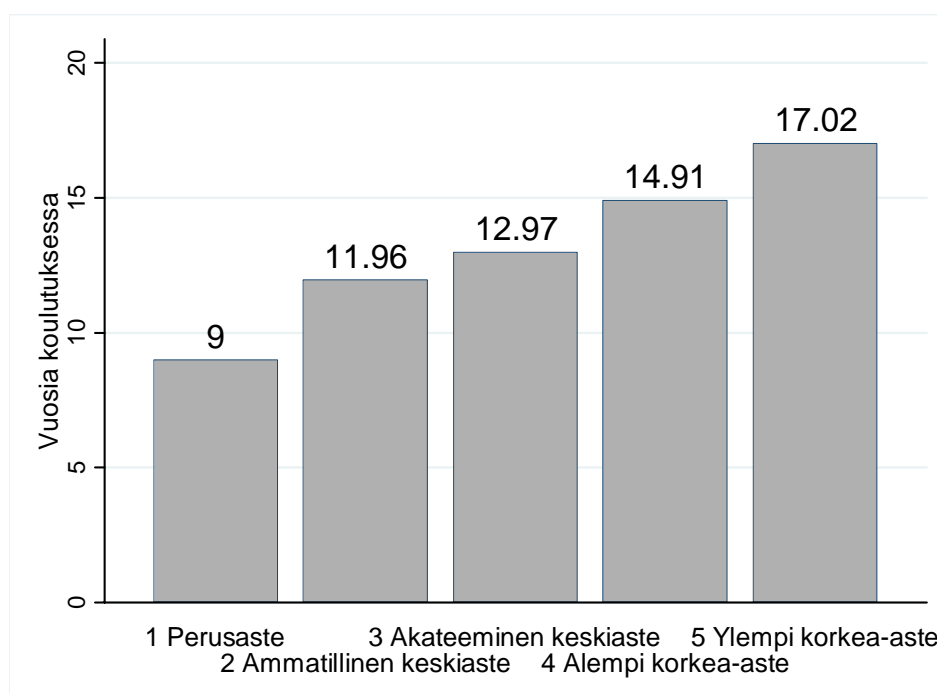
Sisaruskorrelaatiomenetelmää on aiemmin sovellettu sekä jatkuviin, että järjestysasteikollisiin selitettäviin muuttujiin (ks. esim. Erola ym. 2009 & Björklund ym. 2010). Käyttämässäni tarkastelussa käytettävien havaintojen, eli toisen polven maahanmuuttajien, osuus on pieni. Tämä heikentää mallinnuksen tilastollista tehoa. Tällöin, kun selittävänä muuttuja on järjestysasteikollinen, kuten koulutusluokka, tulosten luotettavuus kyseenalaistuisi ja olen lopullisessa analyysissäni käyttänyt koulutusluokkien sijaan koulutustason mittaamisessa tilastollisesti luotettavampaa jatkuvaa muuttujaa - koulutusta vuosina. Kuten luvussa 5.3. olen esitellyt, sisaruskorrelaatiomallissa käytetään kaksitasoista satunnaisten muuttujien regressiomallia.

Sekä arki ajattelussa että tieteellisissä tutkimuksissa, kouluttautuminen ajatellaan useimmiten siirtyminä eri tasojen välillä, eikä niinkään lineaarisena ajallisesti mitattavana kehityskäyränä. Henkilön koulutustaso määräytyy erilaisten tasojen suorittamisella, eikä sillä kuinka pitkään hän on käyttänyt aikaa näiden läpäisemiseen. Tästä huolimatta koulutustason mittaaminen koulutukseen käytettyinä vuosina on jatkuvana muuttujana hyvin käyttökelpoinen tapa ja se vastaa jakaumaltaan paljolti järjestysasteikollista koulutusmuuttujaa. Käytetäänhän korkeampaan koulutukseen useimmiten myös enemmän vuosia. Merkittävin ongelma koulutuksen mittaamisessa ajallisena jatkuvana muuttujana on, että se yhdistää muutokset marginaalisessa jakaumassa, eli yleisessä koulutuksen leviämässä, niiden muutosten kanssa, jotka liittyvät yhteyteen koulutustason ja lähtöaseman välillä (Breen & Jonsson 2005, 224). Tässä asetelmassa ongelma ei ole merkittävä, koska kyse ei ole niinkään ajallisesta vertailusta vaan erilaisten ryhmien välisestä vertailusta yli ajan.

Teoreettisista puutteista huolimatta koulutustason mittaaminen koulutustasoilla ja koulutukseen käytettyinä vuosina tuottaa hyvin samankaltaisen tuloksen. Koulutukseen käytetty aika kasvaa lineaarisesti koulutustason kasvaessa. Kuviossa 4 esitetään koulutukseen käytetyn ajan keskiarvo eri koulutusluokissa. Kuvio osoittaa, että koulutusajat jakautuvat selkeästi koulutusluokittain niin, että mitä korkeampi koulutustaso on, sitä pidempi on myös koulutukseen käytetty aika. Keskiasteen koulutuksilla ei ole kuin vuoden ero, mutta myös teoreettisesti keskiasteen koulutukset ovat pikemmin yhden tason kaksi eri luokkaa, kuin kaksi hierarkkista tasoa. Perusaste,

keskiaste ja korkea-aste erottuvat selkeästi toisistaan ja myös niiden sisällä on riittäviä eroja, jotta koulutusaika voidaan todeta käyttökelpoiseksi mittariksi. Koulutuksen pituus on aineiston jokaiselle syntymäkohortille laskettu heidän ollessaan 25–37 -vuotiaita. Kuten koulutusluokan kohdalla totesin, keskimäärin koulutukseen käytetty aika ei enää tämän jälkeen kasva.

Kuvio 4. Koulutusajan keskiarvo vuosina koulutusluokittain koko väestöllä



Aineisto: Väestölaskentojen pitkittäistiedosto 1970 – 2007

Jotta voin mahdollista tarkastella syntymäajan tilastollista vaikutusta sisaruskorrelaatioon, olen yhdistänyt edellä esitellyt kohortit lopuissa tilastollisissa analyyseissä yhdeksi kokonaisuudeksi. Edellisessä tarkastelussa käytetyissä kohorteissa toisen polven maahanmuuttajia on 1951–1960 syntyneissä 600 henkilöä, 1961–1970 syntyneissä 281 henkilöä ja 1971–1980 syntyneissä 286 henkilöä. Tapausten muita suurempi määrä ensimmäisessä kohortissa johtuu pitkittäisaineiton keruutavasta. Seuraavissa empiirisissä analyyseissa tarkasteltava joukko on vuosina 1951–1980 Suomessa syntyneet toisen polven maahanmuuttajat (N=1167), joiden vanhemmista vähintään tinen on maahanmuuttaja, sekä valtaväestö (N=130 877), joiden molemmat

vanhemmat ovat syntyneet Suomessa. Toisen polven maahanmuuttajien osuus otoksesta on noin yksi prosentti. Ajallista muutosta tarkastelen käyttämällä syntymäkohorttia yhtenä selittävästä muuttujasta.

Taulukoissa 4 ja 5 raportoidaan sisaruskorrelaatiot sekä perhe- ja yksilövarianssit, eli vaihtelu perheiden ja yksilöiden välillä, erikseen toisen polven maahanmuuttajille (taulukko 4) ja valtaväestölle (taulukko 5). Ensimmäisenä taulukoissa on esitelty perhevarianssit keskivirheineen tyhjässä mallissa, jossa ei ole kontrollimuuttujia. Seuraavissa malleissa analyysiin on lisätty kontrollimuuttujiksi ensin sukupuoli⁶, sitten lisättyä syntymäkohortti ja neljännessä edellisiin lisättyä vanhempien koulutus⁷. Lisäksi taulukot sisältävät vastaaville malleille yksilötason varianssin ja keskivirheen sekä sisaruskorrelaation, joka lasketaan perhe- ja yksilövarianssien pohjalta kappaleessa 5.3 esiteltyjen matemaattisten mallien mukaisesti.

Sisaruskorrelaatioanalyysin tulokset näyttävät, että perhetaustan vaikutus koulutustasoon on lähes yhtä suuri niin valtaväestöllä kuin toisen polven maahanmuuttajilla. Yhtäläisyys ei juuri muutu, kun taustatekijöistä kontrolloidaan sukupuoli, syntymäkohortti ja vanhempien koulutus. Sukupuolella ei ole merkitystä perhetaustan vaikutuksessa valtaväestöllä, eikä toisen polven maahanmuuttajilla. Kuten kuvio 3 osoitti, on koulutustaso kohonnut valtaväestöllä 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla maahanmuuttajataustaisia enemmän ja tämä näkyy myös siinä, että syntymäkohortilla ei ole juuri lainkaan vaikutusta toisen polven maahanmuuttajien sisaruskorrelaatioihin, kun taas valtaväestöllä muutosta tapahtuu, joskin myös heillä syntymäajan vaikutus on melko pieni. Vanhempien koulutus, jota on yleisesti kansainvälisessä ja kotimaisessa tutkimuksessa käytetty sosioekonomisen taustan

⁶ Sukupuolen mittaamiseen on käytetty dummy-muuttujaa, jossa referenssikategoriana on mies.

⁷ Vanhempien koulutusta on mitattu kolmiluokkaisella koulutustason mittarilla, jossa viisiluokkainen Casmin koulutusmuuttuja on edelleen yhdistetty luokkiin perusaste, keskiaste ja korkea-aste. Kolmiluokkaista muuttujaa on käytetty, jotta kaikkiin luokkiin on tullut riittävästi havaintoja myös toisen polven maahanmuuttajilla.

mittarina, selittää noin 8 prosenttia perhetaustan vaikutuksesta valtaväestöllä ja noin 9 prosenttia toisen polven maahanmuuttajilla. Molemmilla tämä on hieman alle yhden kolmasosan perhetaustan kokonaisvaikutuksesta ilman kontrollimuuttajia.

Taulukko 4. Toisen polven maahanmuuttajien sisaruskorrelaatiot

2. polven maahanmuuttajat	Tyhjä malli	Sukupuolella vakioitu	Sukupuolella ja kohortilla vakioitu	Sukupuolella, kohortilla ja vanhempien koulutuksella vakioitu
N=1167				
Perhevarianssi	2,00	2,01	1,88	1,29
<i>Keskivirhe</i>	<i>0,32</i>	<i>0,32</i>	<i>0,32</i>	<i>0,29</i>
Yksilövarianssi	4,02	4,01	4,03	4,06
<i>Keskivirhe</i>	<i>0,29</i>	<i>0,29</i>	<i>0,29</i>	<i>0,29</i>
Sisaruskorrelaatio	0,33	0,33	0,32	0,24

Aineisto: Väestölaskentojen pitkittäistiedosto 1970 – 2007

Taulukko 5. Valtaväestön sisaruskorrelaatiot

Valtaväestö	Tyhjä malli	Sukupuolella vakioitu	Sukupuolella ja kohortilla vakioitu	Sukupuolella, kohortilla ja vanhempien koulutuksella vakioitu
N=130 877				
Perhevarianssi	1,89	1,87	1,66	1,28
<i>Keskivirhe</i>	<i>0,03</i>	<i>0,03</i>	<i>0,03</i>	<i>0,02</i>
Yksilövarianssi	3,34	3,29	3,31	3,34
<i>Keskivirhe</i>	<i>0,02</i>	<i>0,02</i>	<i>0,02</i>	<i>0,02</i>
Sisaruskorrelaatio	0,36	0,36	0,33	0,28

Aineisto: Väestölaskentojen pitkittäistiedosto 1970 – 2007

Kun sukupuolen, syntymäajan ja sosioekonomisen taustan vaikutus on poistettu selittää perhetausta valtaväestöllä 28 prosenttia koulutustasosta ja toisen polven maahanmuuttajilla 24 prosenttia. Empiiristen analyysien tulokset näyttävät, että

Suomessa perhetaustan vaikutuksella ei ole suurta eroa maahanmuuttajataustaisten ja valtaväestön välillä. Kun sosioekonomisten taustatekijöiden vaikutus on kontrolloitu pois, on toisen polven maahanmuuttajilla taustalla jopa hieman vähemmän merkitystä koulutustasoon kuin valtaväestöllä. Kuitenkin toisen polven maahanmuuttajilla yksilövarianssi on valtaväestöä suurempi, eli erot koulutustaso vaihtelee valtaväestöä enemmän toisen polven maahanmuuttajien kesken. Kuten luvussa 4 olen esitellyt, Suomeen muuttaneiden ihmisten taustat ovat hyvin heterogeeniset, eikä Suomeen, kuten moniin muihin Länsi-Euroopan maihin, ole kohdistunut suurta yhtenäistä muuttoaaltoa.

Satunnaiskerroinmenetelmän parametriestimaattien perusteella kyetään selvittämään, mikä on maahanmuuttotaustan tarkka vaikutus koulutuksen pituuteen. Tähän tarkasteluun aineiston kaikki havainnot on analysoitu yhdessä neljässä erilaisessa mallissa. Mallien selittävät muuttajat ovat seuraavat:

- Malli 1: Sukupuoli, vanhempien syntyperä, syntymäkohortti sekä äidin ja isän koulutustaso kolmiluokkaisella asteikolla
- Malli 2: Malli 1 + maahanmuuttotaustan ja sukupuolen interaktio
- Malli 3: Malli 1 + maahanmuuttotaustan ja syntymäkohortin interaktio
- Malli 4: Malli 1 + maahanmuuttotaustan ja vanhempien koulutustason interaktiot

Taulukko 6 sisältää kiinteiden vaikutusten parametriestimaatit keskivirheineen, satunnaisvaikutusten parametriestimaatit, mallien sisäkorrelaation eli sisaruskorrelaation sekä log-todennäköisyys arvot neljälle koulutuksen pituuden satunnaismuuttaja-analyysille, joissa on käytetty eri selittäviä muuttujia. Mallin 4 tuloksia ei ole liitetty taulukkoon 6, koska vanhempien koulutuksen ja maahanmuuttotaustan interaktiovaikutuksen lisääminen malliin ei tuottanut millään vanhempien koulutustasolla tilastollisesti merkitseviä vaikutuksia.

Taulukko 6. Koulutuksen keston satunnaiskerroinanalyysin tulokset eri selittäville muuttujilla

Kiinteät vaikutukset	Malli 1		Malli 2		Malli 3	
	<i>Estimaatti</i>	<i>Keskivirhe</i>	<i>Estimaatti</i>	<i>Keskivirhe</i>	<i>Estimaatti</i>	<i>Keskivirhe</i>
Vakiotermi	11.48***	0.02	11.48***	0.02	11.48***	0.02
Mies	Ref.		Ref.		Ref.	
Nainen	0.47***	0.01	0.47***	0.01	0.47***	0.01
Valtaväestötausta	Ref.		Ref.		Ref.	
Maahanmuuttotausta	-0.30***	0.08	-0.17	0.10	-0.17	0.12
Syntynyt 1951-60	Ref.		Ref.		Ref.	
Syntynyt 1961-70	0.34***	0.02	0.34***	0.02	0.34***	0.02
Syntynyt 1971-80	0.47***	0.02	0.47***	0.02	0.47***	0.02
Isällä perusasteen koulutus	Ref.		Ref.		Ref.	
Isällä keskiasteen koulutus	0.48***	0.02	0.48***	0.02	0.48***	0.02
Isällä korkea-asteen koulutus	1.27***	0.03	1.27***	0.03	1.27***	0.03
Äidillä perusasteen koulutus	Ref.		Ref.		Ref.	
Äidillä keskiasteen koulutus	0.55***	0.02	0.55***	0.02	0.55***	0.02
Äidillä korkea-asteen koulutus	1.14***	0.04	1.14***	0.04	1.14***	0.04
Maahanmuuttaja & mies-interaktio			Ref.			
Maahanmuuttaja & nainen-interaktio			-0.27*	0.14		
Maahanmuuttaja & syntynyt 1951-60-interaktio					Ref.	
Maahanmuuttaja & syntynyt 1961-70-interaktio					0.13	0.20
Maahanmuuttaja & syntynyt 1971-80-interaktio					-0.57**	0.19
Satunnaisvaikutukset						
Taso 2		3,35		3,35		3,35
Taso 3		1,28		1,28		1,28
Sisäkorrelaatio (ρ)		0,28		0,28		0,28
Log-todennäköisyys		-451396,53		-451394,6		-451390,29

Aineisto: Väestölaskentojen pitkittäistiedosto 1970 – 2007

Mallin 1 tulokset näyttävät, että maahanmuuttotaustalla on tilastollisesti erittäin merkitsevä vaikutus koulutuksen pituuteen, kuten myös sukupuolella, syntymäkohortilla ja molempien vanhempien koulutustasolla. Maahanmuuttajataustaisten koulutusaika on kuitenkin vain noin 0,30 vuotta eli noin neljä kuukautta lyhyempi kuin valtaväestöllä. Tätä eroa ei voi pitää erityisen huomattavana, sillä eri koulutustasojen välillä on vähintään noin vuoden ero koulutuksen pituudessa (ks. Kuvio 2).

Taulukon 6 parametriestimaatit näyttävät, että naisten koulutuksen pituus on tilastollisesti erittäin merkittävästi keskimäärin puoli vuotta pidempi kuin miesten, ja viimeisimmällä 1971–1980 -syntyneellä kohortilla on noin 0,47 vuotta eli noin puoli vuotta pidempi koulutus kuin ensimmäisellä 1951–1960 -syntyneellä. Myös vanhempien koulutuksella on tilastollisesti erittäin merkittävä vaikutus koulutuksen pituuteen. Isän koulutustasolla on suurempi merkitys lasten kouluttautumisen pituuteen kuin äidin. Korkeakoulutettujen isien lapsilla on noin 1,27 vuotta eli noin viisitoista kuukautta pidempi koulutus kuin vain perusasteella koulutettujen isien lapsilla. Korkeakoulutettujen äitien lapset taas kouluttautuvat 1,14 vuotta eli noin neljätoista kuukautta pidempään kuin perusasteella koulutettujen äitien lapset.

Malleista 2-4 olen tarkastellut maahanmuuttotaustan ja muiden selittävien muuttujien interaktiovaikutuksia. Interaktiomuuttujien lisääminen analyysiin haihduttaa maahanmuuttotaustan itsenäisen tilastollisesti merkittävän vaikutuksen. Muiden selittävien muuttujien efektiin niiden lisäämisellä ei ole vaikutusta.

Interaktiomuuttujien parametriestimaateista voidaan päätellä, että ensinnäkin maahanmuuttajien tyttärillä on hieman alhaisempi koulutus kuin pojilla, tosin merkittävyyssaste on pieni. Toiseksi syntymäkohortti vaikuttaa siten, että toisen polven maahanmuuttajat, jotka ovat syntyneet 1961–70, eivät koulutuksen pituudeltaan eroa ensimmäisestä kohortista. Taas 1971–1980 syntyneillä toisen polven maahanmuuttajilla koulutuksen pituus on tilastollisesti merkittävästi noin puoli vuotta lyhyempi kuin vuosina 1951–1960 syntyneillä. Kolmanneksi vanhempien koulutusasteella ei ole tilastollisesti merkittävää yhteisvaikutusta maahanmuuttajataustan kanssa olivat vanhemmat sitten korkeasti tai alhaisesti kouluttautuneita. Maahanmuuttotaustalla on siis merkitystä riippumatta toisen sukupolven maahanmuuttajan vanhempien koulutustasosta. Tosin maahanmuuttotaustan merkitys toisen sukupolven maahanmuuttajien koulutustasoon on melko pieni. Kaikissa malleissa sisäkorrelaatiot, eli sisäkorrelaatiot, ovat samat, koska interaktiomuuttujien lisäämisellä ei ole siihen vaikutusta muuttujien ollessa malleissa jo valmiiksi kontrolloituina.

Yhteenvedon parametriestimaatit näyttävät, että maahanmuuttotaustalla on koulutusta lyhentävä vaikutus. Se selittyy ensinnäkin sillä, että tyttärien koulutustaso hieman

alhaisempi kuin pojilla. Toiseksi vaikutusta selittää se, että maahanmuuttajataustaisten koulutuksen pituus on lyhentynyt merkittävästi verrattaessa 1951–1960 syntyneitä ja 1971–1980 syntyneisiin.

Niin kansainvälisissä kuin suomalaisissa toisen sukupolven maahanmuuttajien tutkimuksissa on havaittu, että vanhempien lähtömaalla on suuri vaikutus lasten yhteiskunnalliseen menestykseen. Vanhempien synnyinmaan perusteella tehty tarkastelu näytti, ettei sillä ovatko toisen polven maahanmuuttajan vanhemmat syntyneet OECD-alueella vai sen ulkopuolella ole tilastollisesti merkitsevää vaikutusta koulutustasoon. Vaikutusta ei ole myöskään sillä, ovatko he syntyneet Pohjoismaissa vai Pohjoismaiden ulkopuolella. Nämä tulokset ovat edellä mainitusta syystä jossain määrin epäluotettavia, eikä niiden perusteella voi tehdä luotettavia johtopäätöksiä vanhempien lähtömaan vaikutuksista. Väestölaskennan pitkittäistiedosto mahdollistaa erottelun synnyinvaltion perusteella, mutta aineistossa on syntymävaltion osalta hyvin paljon tuntemattomia havaintoja.

7 MAHDOLLISUUKSIEN TASA-ARVON TOTEUTUMINEN TOISEN POLVEN MAAHANMUUTTAJILLA SUOMESSA

Tässä pro gradu-tutkielmassa olen tutkinut perhetaustan vaikutusta toisen sukupolven maahanmuuttajien koulutustasoon valtaväestöön verrattuna sekä maahanmuuttotaustan vaikutusta yhteiskunnalliseen menestykseen Suomessa. Tutkimushavaintojeni avulla olen selvittänyt, toteutuuko niin kutsuttu mahdollisuuksien tasa-arvo Suomessa samalla tavoin kaikille yhteiskunnan jäsenille riippumatta vanhempien syntyperästä. Tutkimuskysymyksiin olen etsinyt vastauksia ennen kaikkea satunnaiskerroinmenetelmän avulla lasketuilla sisaruskorrelaatioilla. Empiirisenä aineistona olen käyttänyt väestölaskentojen pitkittäistiedostoa 1970–2007.

7.1 Tutkimuksen tulokset teoreettisen viitekehysten kautta

Tutkielmani on osa suomalaisen ylisukupolvisten muuttoliikkeiden tutkimuksen ensimmäistä aaltoa ja sen tulokset ovat samassa linjassa muiden viimeaikaisten toisen

polven maahanmuuttajia tarkastelleiden suomalaisten tutkimusten kanssa. Suomessa syntyneet maahanmuuttajien lapset ovat menestyneet peruskoulussa selkeästi ensimmäisen sukupolven maahanmuuttajia paremmin. Heidän arvosanansa ovat olleet keskimäärin jopa valtaväestöä korkeampia (Kuusela ym. 2008, 143). Kun sosioekonomiset taustatekijät – esimerkiksi vanhempien koulutus, tulot, työelämään osallistuminen ja perheen koko – on vakioitu, eivät toisen polven maahanmuuttajien koulumenestys ja opintojen jatkaminen toiselle asteelle juuri eroa valtaväestöstä. Tämä on antanut syyn olettaa, että suomalainen koulutusjärjestelmä ei rakenteellisesti aseta yksilöitä epätasa-arvoiseen asemaan maahanmuuttotaustan perusteella. Erityisesti myöhäinen valikoituminen yleissivistävään ja ammatilliseen koulutukseen tekee suomalaisesta koulujärjestelmästä toimivan maahanmuuttajien lasten kannalta (Kilpi 2010, 117–125).

Empiiristen analyysieni tulokset osoittavat, että Suomessa perhetaustan vaikutuksessa koulutustasoon ei ole suurta eroa maahanmuuttajien ja valtaväestön lasten välillä. Sukupuoli, syntymäaika ja vanhempien koulutustaso selittävät lähes yhtä suuren osuuden sekä toisen polven maahanmuuttajien että valtaväestön koulutustasosta. Kun sosioekonomiset taustatekijät on kontrolloitu, perhetaustan vaikutus koulutustasoon on hieman pienempi toisen polven maahanmuuttajilla kuin valtaväestöllä. Toisen polven maahanmuuttajista valtaväestöä suuremmalla osuudella on vain perusasteen koulutus ja heidän kouluttautumisaikansa on hieman valtaväestöä lyhyempi. Maahanmuuttotaustalla on koulutuksen pituutta lievästi lyhentävä vaikutus ja maahanmuuttotaustalla on merkitystä riippumatta toisen polven maahanmuuttajien vanhempien koulutustasosta. Maahanmuuttajien tyttärien koulutustaso on vähän huonompi kuin poikien. Vuosina 1971–1981 syntyneet toisen polven maahanmuuttajat ovat käyttäneet koulutukseen noin puoli vuotta vähemmän kuin vuosina 1951–1960 syntyneet. Lisäksi koulutustasossa on selkeästi enemmän vaihtelua toisen polven maahanmuuttajien kesken kuin heidän ja valtaväestön välillä. Toisen polven maahanmuuttajat näyttävät jakaantuvan hyvin ja huonosti menestyviin.

Tämän tutkimuksen tulokset vahvistavat myös aiemmissä tutkimuksissa havaitun polarisaatiokehityksen, jossa toisen polven maahanmuuttajista suurin osa pärjää hyvin, mutta osalle syrjäytymisen riskitekijät kasautuvat jo varhaislapsuudessa ja muun muassa

heidän koulumenestyksensä on selkeästi muita heikompaa. On esimerkiksi havaittu, että peruskoulun jälkeinen koulupudokkuus on toisen polven maahanmuuttajilla merkittävästi valtaväestöä yleisempää (Kuusela ym. 2008, 149–151). Tutkimukseni tulokset osoittavat, että toisen polven maahanmuuttajilla koulutustaso painottuu valtaväestöä enemmän koulutusjakauman ääripäihin. Keskimäärin merkittävä osa toisen polven maahanmuuttajista kouluttautuu korkeasti ja osalla koulutus jää peruskouluasteelle, kun valtaväestöstä suuremman osan koulutustaso on keskiasteella. Lisäksi tulokset osoittavat, että vaihtelu koulutuksen pituudessa on toisen polven maahanmuuttajilla selkeästi valtaväestöä suurempaa.

Kahtiajako toisen polven maahanmuuttajien yhteiskunnallisessa menestyksessä on havaittu myös muissa Länsi-Euroopan maissa. Yleisesti on tultu tulokseen, että vanhempien lähtömaa on merkittävä toisen polven maahanmuuttajien menestyksen erojen selittäjänä. Useissa maissa erityisesti ei-eurooppalaista syntyperää olevien maahanmuuttajien jälkeläiset menestyvät muita ryhmiä ja valtaväestöä heikommin. Näyttää siltä, että vanhempien lähtömaalla on muista selitystekijöistä riippumaton vaikutus heidän mahdollisuuksissaan koulutuksessa ja työmarkkinoilla (Hammarstedt ja Palme 2006; Rangvid 2007; Hvistendahl & Roe 2004; Rothon 2007; de Valk & Crul 2008; Heering & ter Bekke 2008). Tässä tutkimuksessa käytetyllä aineistolla ei ollut mahdollista toteuttaa täysin luotettavasti analyysiä niin, että toisen polven maahanmuuttajien vanhempien lähtömaita olisi voitu eritellä. Aiempi toisen polven maahanmuuttajien tutkimus on osoittanut, että lähtömaiden välillä on eroja koulumenestyksessä Suomessa, vaikkakin maaryhmien sisäinen vaihtelu on suurempaa kuin ryhmien välinen vaihtelu (Kilpi 2010, 124). Lisäksi on havaittu, että erityisesti pakolaistaustaisille kasautuu useita syrjäytymisen riskitekijöitä huonoista työmarkkina-aseamista avoimeen syrjintään (esim. Ekholm ym. 2008; Gissler ym. 2006; Forsander 2002 & 2007; Jasinskaja-Lahti ym. 2002). On merkittävä uhka, että nämä syrjäyttävät mekanismit välittyvät sukupolvelta toiselle.

Ennen tätä tutkimusta ei sisaruskorrelaatiomenetelmää ole käytetty maahanmuuttajien ylisukupolviseen tarkasteluun. Analyysini perusteella perhetaustalla on hieman vähemmän merkitystä toisen polven maahanmuuttajilla kuin valtaväestöllä. Tämän tuloksen kanssa mielenkiintoinen yhtymäkohta aiemmasta tutkimuksesta on havainto,

että Yhdysvalloissa alhaisen sosioekonomisen aseman perheissä sisaruskorrelaatio on pienempi kuin korkean aseman perheissä (Conley 2004; Conley & Glauber 2007 & 2008). Hypoteettisena syynä tälle ilmiölle on esitetty, että alhaisen aseman perheissä vanhemmat joutuvat käyttämään resurssinsa mahdollisimman tehokkaasti, eivätkä he voi panostaa yhtäläisesti kaikkiin perheen lapsiin, jolloin myös perhetason vaikutus on saman perheen lapsille erilainen ja sisaruskorrelaatio laskee (Conley 2008, 601–602). On siis mahdollista, että analyysini tulokset viittaavat siihen, että toisen polven maahanmuuttajat ovat Suomessa lähtöisin verrattain alhaisista yhteiskunnallisista asemista ja yllä mainitun ilmiön vuoksi perhetaustalla ei ole heidän kohdallaan yhtä suurta vaikutusta kuin muulla väestöllä. Lisäksi tulokseni osoittavat, että maahanmuuttajien tyttärillä on alhaisempi koulutustaso kuin pojilla. Karkeimmillaan näiden havaintojen pohjalta voi tulla johtopäätökseen, että alhaisen yhteiskunnallisen statuksen maahanmuuttajaperheissä panostetaan enemmän poikien kuin tyttärien koulutukseen. Ero perhetaustan vaikutuksessa toisen polven maahanmuuttajilla ja valtaväestöllä on kuitenkin pieni ja tyttärien koulutusaika eroaa pojista erittäin vähän, eikänäistä tuloksista voi tehdä jyrkkiä johtopäätöksiä. Tämän tutkimuksen tulosten perusteella perhetaustan vaikutuksessa ei juuri ole eroja toisen polven maahanmuuttajien ja valtaväestön välillä ja tämän ilmiön yksityiskohtaisempi tarkastelu on jätettävä seuraaville tutkimuksille.

Tutkimukseni tulokset näyttävät sen sijaan selkeästi, että viime vuosisadan loppupuolella syntyneiden toisen polven maahanmuuttajien koulutuksen pituus on noin puoli vuotta lyhyempi kuin vuosisadan puolessa välissä syntyneillä. Tämänkään havainnon takana olevista tekijöistä ei yksiselitteisesti voi sanoa mitään, mutta on syytä nostaa esiin kysymys, että onko tämä viite siitä että toisen polven maahanmuuttajien asema suomalaisessa yhteiskunnassa on heikentymässä? Toisaalta kuitenkin koulutustason ajallisen vaihtelun tarkastelu näyttää, että koko väestön yleinen koulutustason nousu koskettaa myös toisen polven maahanmuuttajia. Mahdollinen selitys myöhisimmän syntymäkohortin edellisiä heikommalle koulutustasolle on, että maahanmuuttajataustaiset eivät ole samassa määrin hyötynet yleisestä koulutustason noususta kuin muu väestö.

Kaiken kaikkiaan saamieni empiiristen tulosten perusteella voin esittää, että toisen polven maahanmuuttajat eivät Suomessa ole mahdollisuuksien tasa-arvon kannalta valtaväestöä heikommassa asemassa kun mittapuuna käytetään koulutusta. Näyttää siltä, että suomalaisessa yhteiskunnassa kaikilla jäsenillä on vanhempien syntyperästä huolimatta mahdollisuus tavoitella hyvinvointia samoista edellytyksistä lähtien (vrt. Sen 1985). Tämä ei tarkoita, että mahdollisuuksien tasa-arvo toteutuisi Suomessa läheskään absoluuttisesti vaan, että maahanmuuttotausta itsessään ei näytä asettavan ihmisiä epätasa-arvoiseen asemaan Suomessa. Samat epätasa-arvoistavat mekanismit pätevät niin valtaväestöllä kuin maahanmuuttajien jälkeläisillä. Tosin maahanmuuttotaustaiset ovat hyvin heterogeeninen joukko ja kansainvälisen tutkimuksen perusteella voidaan esittää, että ilman oikeanlaisia yhteiskuntapoliittisia toimia on myös Suomessa riskinä erityisesti pakolaistaustaisten toisen polven maahanmuuttajien yhteiskunnallinen eriytyminen ja mahdollinen syrjäytyminen. Vaikka maahanmuuttotausta ei itsessään aseta ihmisiä eriarvoiseen asemaan, voivat yleiset eriarvoistavat mekanismit kasautua maahanmuuttajaperheille.

7.2 Maahanmuuttajien ylisukupolvisen integraation haasteet tulevaisuudessa

Tutkielmani tulokset ja aiempi kotimainen tutkimus antavat melko positiivisen kuvan toisen polven maahanmuuttajien asemasta Suomessa. Näyttääkö siltä, että Suomi olisi välttämässä monien muiden länsieurooppalaisten maiden kohtaamat karikat maahanmuuttajien ylisukupolvisessa integroitumisessa? Siitä huolimatta, että näkymät ovat tällä hetkellä positiiviset, ei ole syytä tuudittautua tyytyväisyyteen. Toisen polven maahanmuuttajien ”suuret ikäluokat” ovat Suomessa vasta kasvamassa aikuisiksi ja näiden kasvavien ikäluokkien tasavertaiset mahdollisuudet ovat integraation onnistumisen kannalta keskeisiä. Toisen polven maahanmuuttajien asema yhteiskunnassa vasta todella kertoo, onko kotouttamispolitiikka ollut onnistunutta. Aiemman kotimaisen tutkimuksen havainnot, erityisesti pakolaistaustaisten maahanmuuttajien syrjäytymisriskistä antavat syyn pelätä, että nämä syrjäyttävät tekijät välittyvät myös heidän lapsilleen (esim. Ekholm ym. 2008; Gissler ym. 2006; Forsander 2002 & 2007; Jasinskaja-Lahti ym. 2002). Uhkakuvan tulevaisuudelle luo lisäksi tämän

tutkimuksen tulosten viitteet toisen polven maahanmuuttajien jakautumisesta hyvin ja huonosti menestyviin. Tutkimukseni viimeisimmän syntymäkohortin toisen polven maahanmuuttajilla oli aiempia heikompi koulutustaso, mikä muun ohella antaa aihetta epäillä positiivisia näkymiä toisen polven maahanmuuttajien asemasta suomalaisessa yhteiskunnassa.

Toisen polven maahanmuuttajat ovat Suomessa keskimäärin vielä hyvin nuoria (Martikainen & Haikola 2010, 29). Siksi on oikeanlaisella yhteiskuntapolitiikalla edelleen hyvät mahdollisuudet onnistua maahanmuuttajataustaisten ylisukupolvisessa integraatiossa suomalaiseen yhteiskuntaan. Sosiaalisen liikkuvuuden mekanismit ovat kuitenkin monimutkaisia ja erityisesti maahanmuuttajien ylisukupolvisen aseman periytyvyyteen vaikuttavat hyvin moninaiset tekijät. Esimerkiksi valtaväestön asenteilla on erittäin suuri vaikutus siihen, saavuttavatko erilaisista kulttuuriympäristöistä muuttaneet täysivaltaisen yhteiskunnan jäsenyyden. Tämä heijastuu merkittävästi myös heidän jälkeläistensä yhteiskunnalliseen asemaan ja mahdollisuuksiin tavoitella hyvinvointia. Onnistunutta maahanmuutto- ja integraatiopolitiikkaa ei toteuteta yksittäisin toimin, vaan yhteiskunnan eri osa-alueille vaikuttamalla.

Tutkimuksessani olen osoittanut, että maahanmuuttotaustaiset ovat samankaltaisten perhetaustan vaikutuksia välittävien mekanismien piirissä kuin valtaväestö. Tällöin maahanmuuttajien ylisukupolvisen integraation kannalta keskeistä on puuttua näihin yleisiin mekanismeihin muun muassa sosiaali- ja koulutuspolitiikan avulla. Esimerkiksi Kilven (2010) tutkimus on näyttänyt, että suomalainen koulutusjärjestelmä on tasa-arvoinen myös maahanmuuttajien jälkeläisille ja toimet, jotka parantavat koulutusjärjestelmän tasa-arvoisuutta parantavat myös maahanmuuttajataustaisten asemaa yhteiskunnassa. Huolta aiheuttaa kuitenkin se, että viime vuosina koulutusjärjestelmään on tehty uudistuksia, jotka mahdollisesti lisäävät eriarvoisuutta sosioekonomisen taustan perusteella, kun koulut ovat esimerkiksi alkaneet eriytyä oppilaiden sosiaalisen taustan mukaan (ks. esim. Seppänen 2006). Tällaiset muutokset saattavat kärjistyä toisen polven maahanmuuttajien kohdalla, koska sosioekonomisen taustan vaikutuksia häivyttävät mahdollisuuksia tasa-arvoistavat järjestelmät ovat heidän menestykselleen elinehto. Sosiaalipolitiikka, joka kaventaa tuloeroja ja tasoittaa eri sosioekonomisten ryhmien välisiä eroja edesauttaa samalla tavalla merkittävästi

myös maahanmuuttajataustaisten mahdollisuuksien tasa-arvoa. Kapeat sosioekonomiset erot ovat onnistuneen maahanmuuttajien ylisukupolvisen integraation perusta. Kuten suomalainen tasa-arvoinen koulutusjärjestelmä on hyvä myös toisen polven maahanmuuttajien kannalta, niin samoin tasa-arvoinen yhteiskunta kokonaisuudessaan on maahanmuuttajataustaisten kannalta paras mahdollinen.

Toisen polven maahanmuuttajilla on hyvin suuri potentiaali menestyä vastaanottavassa yhteiskunnassa. Niin kotimaisissa kuin kansainvälissä tutkimuksissa on havaittu, että maahanmuuttotautaisilla on keskimäärin muuta väestöä korkeampi motivaatio menestyä koulutuksessa ja yhteiskunnassa ylipäätään (esim. Vallet & Caille 1999; Kristen ym. 2008; Fekjaer & Birkelund 2008; Kuusela ym. 2008; Kilpi 2010). Korkean motivaation on katsottu liittyvän maahanmuuttajien ja heidän perheidensä ylisukupolvisen paremman elämän tavoittelun projektiin. Mahdollisuuksien tasa-arvon ihanteiden mukaisesti on tärkeää, että yhteiskunnan jokaisella jäsenellä on yhtäläinen mahdollisuus menestyä kykyjensä ja motivaationsa mukaisesti. Merkittävää on, että toisen polven maahanmuuttajat pystyvät myös hyödyntämään motivaationsa ja että heillä on samanlaiset menestymisen mahdollisuudet kuin valtaväestöön kuuluvilla vertaisillaan. Tutkimukseni tulokset näyttävät, että suomalaisessa yhteiskunnassa ei ole ollut rakenteellisia mekanismeja, jotka asettaisivat maahanmuuttotautaiset eriarvoiseen asemaan valtaväestöön nähden. Tulevaisuudessa, kun Suomessa on yhä enemmän toisen polven maahanmuuttajia, on tärkeää, ettei tämänkaltaisia rakenteita myöskään pääse syntymään.

Tutkimukseni ja aiemmat kotimaiset toisen polven maahanmuuttajia koskevat tutkimukset näyttävät, että koulutusjärjestelmän osalta Suomessa toisen polven maahanmuuttajat ovat valtaväestön kanssa yhtäläisessä asemassa. Roemeria (1998) mukaillen suomalainen yhteiskunta ”tasoittaa pelikentän” koulutuksessa, jossa yksilöt hankkivat sellaisia ominaisuuksia, joita he tarvitsevat kilpailtaessa varsinaisista yhteiskunnallisista asemista. Maahanmuuttajien ylisukupolvisen integraation kannalta on äärimmäisen tärkeää, että asemista varsinaisesti työmarkkinoilla kilpailtaessa, toinen mahdollisuuksien tasa-arvon elementti – syrjimättömyysperiaate - toteutuu. Työllistyminen on ratkaisevan tärkeää yksilön aidolle ja pysyvälle yhteiskuntaan integroitumiselle (esim. Valtonen 1999). Yleisten tasa-arvoisuutta lisäävien toimien

lisäksi, on erityisesti kohdennettava toimenpiteitä työmarkkinoiden mahdollisiin syrjiviin mekanismeihin ja niiden purkamiseen. Jos toisen polven maahanmuuttajat kokevat, että heitä syrjitään juuri maahanmuuttotaustan perusteella eivätkä he saa esimerkiksi koulutustaan vastaavaa työtä, on vaarana että myös Suomessa syntyy Ruotsin ja Ranskan kaltaista yhteiskunnallista kuohuntaa.

7.3 Aiheita tulevalle toisen polven maahanmuuttajien tutkimukselle

Toisen polven maahanmuuttajia on Suomessa tutkittu kauttaaltaan vähän ja on selkeä tarve monipuoliselle jatkotutkimukselle. Viimeisimpien tutkimusten mukaan näyttää siltä, että yleistä koulutustasoa parantamalla on mahdollisuuksien tasa-arvoa Suomessa vaikea enää olennaisesti parantaa ja keskeisimmät tulevaisuuden haasteet ovat työmarkkinoille pääsyssä ja nuorisotyöttömyyteen puuttumisessa (Erola 2010a, 322–323). Koulutuksesta työmarkkinoille siirtyminen on olennaista myös toisen polven maahanmuuttajien mahdollisuuksien tasa-arvon toteutumisen kannalta. Muun muassa Ruotsissa on havaittu, että työmarkkinoiden portinvartijoiden syrjivät asenteet asettavat maahanmuuttajataustaiset valtaväestöä heikompaan työmarkkina-asemaan (esim. Hedberg 2009 & Behtoui 2004). Tulevaisuudessa, kun Suomen määrällisesti suuremmat toisen polven maahanmuuttajien ryhmät siirtyvät työmarkkinoille, on tasa-arvoisten mahdollisuuksien näkökulmasta erittäin tärkeää, että heillä on siellä yhtäläiset mahdollisuudet kuin valtaväestöllä. Tämä on jatkossa myös merkittävä tieteellisen tutkimuksen kohde.

Tässä tutkimuksessa ei ole ryhmitelty toisen polven maahanmuuttajia vanhempien lähtömaan perusteella. Mahdollisuuksien tasa-arvon toteutumisen kannalta olisi tulevaisuuden tutkimuksissa syytä tarkastella, tuottaako vanhempien lähtömaa eroja toisen polven maahanmuuttajien yhteiskunnallisessa menestyksessä. Tutkimukseni tulokset osoittavat, että toisen polven maahanmuuttajien keskuudessa on koulutustasossa suurempaa vaihtelua kuin kantaväestöllä ja yksi hypoteettinen vaihtelua selittävä tekijä on juuri vanhempien lähtömaa. Erityisen mielenkiintoista olisi tarkastella sitä, miten pakolaistaustaiset maahanmuuttajat menestyvät Suomessa ylisukupolvisesti ja missä määrin ensimmäisellä sukupolvella havaitut syrjäytymisen riskitekijät siirtyvät

sukupolvelta toiselle. Kaiken kaikkiaan tarve jatkotutkimukselle on suuri, jotta pystytään selvittämään kasvavan toisen polven maahanmuuttajien joukon tilannetta ja asemaa Suomessa ja siten oikealla yhteiskuntapolitiikalla välttämään muissa Länsi-Euroopan maissa syntyneet ongelmat.

LÄHTEET

- Alitolppa-Niitamo A. 2010. Perheen akkulturaatio ja sukupolvien väliset suhteet. Teoksessa: Maahanmuutto ja sukupolvet. Toim. Martikainen T. & Haikola L. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 106. SKS. s. 45-65.
- Arneson R. 1989. Equality and Equal Opportunity for Welfare. *Philosophical Studies* 56 (1989), s. 77-93.
- Arneson R. 2002a. Egalitarianism. Stanford Encyclopedia of Philosophy. <URL: <http://plato.stanford.edu/entries/egalitarianism>> Luettu: 19.11.2009
- Arneson R. 2002b. Equality of Opportunity. Stanford Encyclopedia of Philosophy. <URL: <http://plato.stanford.edu/entries/equal-opportunity>> Luettu: 28.4.2009
- Behtoui A. 2004. Unequal Opportunities for Young People with Immigrant Backgrounds in the Swedish Labour Market. *Labour*, 18 (2004), no. 4, s. 633-660.
- Beller E. 2009. Bringing Intergenerational Social Mobility Research into the Twenty-first Century: Why Mothers Matter? *American Sociological Review*, 74 (2009), s. 507-528.
- Bentham J. 2000. An Introduction to the Principles of Morals and Legislation. Batoche Books. Kitchener. <URL: <http://www.efm.bris.ac.uk/het/bentham/morals.pdf>> Luettu: 14.3.2011
- Beqiri N. 2008. Toiveena monipuolinen asukasrakenne. Sisäasiainministeriön julkaisuja 30/2008.
- Björklund A., Eriksson T., Jäntti M., Raaum O., Österbacka E. 2000. Brother Correlations in Earnings in Denmark, Finland, Norway and Sweden Compared to the United States. IZA Discussion Paper no. 158.
- Björklund A., Lindahl L. & Lindquist M. J. 2010. What More Than Parental Income, Education and Occupation? An Exploration of What Swedish Siblings Get from

- Their Parents. *The B.E. Journal of Economic Analysis & Policy*, 10 (2010), Issue 1, Article 2, 102.
- Blau P. M. & Duncan O. D. 1967 *The American Occupational Structure*. New York: Wiley.
- Boado H. C. 2007. Immigrant Concentration in Schools: Peer Pressures in Place? *European Sociological Review*, 23 (2007), no.3, s. 341-356.
- Borjas G. J. 1993. The Intergenerational Mobility of Immigrants. *Journal of Labor Economics*, 11 (1993) no. 1, s. 113-135.
- Borjas G. J. 2003. The Economic Integration of Immigrants in the United States. WIDER Discussion Paper.
- Borjas G. J. 2006. Making It in America: Social Mobility in the Immigrant Population. *The Future of Children*, 16 (2006), no. 2, s. 55-71.
- Boudon R. 1974. *Education, Opportunity, and Social Inequality*. Wiley.
- Breen R. & Goldthorpe J. H. 1997. Explaining the Educational Differentials: Towards a Formal Rational Action Theory. *Rationality and Society*, 9 (1997), no. 3, s. 275-305.
- Breen R. & Jonsson J. O. 2005. Inequality of Opportunity in Comparative Perspective: Recent Research on Educational Attainment and Social Mobility. *Annual Review of Sociology*, 31 (2005), no. 1, s. 223-243.
- Breen R. & Luijkx R. 2004 *Conclusions. Teoksessa: Social Mobility in Europe*. Toim. Breen R. Oxford University Press. s. 37-76.
- Breen R. 2004. *Social Mobility in Europe*. Oxford University Press.
- Campbell K. E., Marsden P. V. & Hurlbert J. S. 1986. Social Resources and Socioeconomic Status. *Social Networks*, 8 (1986), no. 1, s. 97-117.
- Carliner G. 1980. Wages, Earnings, and Hours of First, Second and Third Generation American Males. *Economic Inquiry* 18 (1980), no. 1, s. 87-102.
- Carter I. 2007. Positive and Negative Liberty. Stanford Encyclopedia of Philosophy. <URL:<http://plato.stanford.edu/entries/liberty-positive-negative>> Luettu: 19.10.2009

- Chiswick B.R. & Miller P.W. 1995. The Endogeneity between Language and Earnings: International Analyses. *Journal of Labor Economics*, 13 (1995), no.2, s. 246-288
- Chiswick B.R. 1977. Sons of Immigrants: Are They at an Earnings Disadvantage? *American Economic Review*, 67 (1977), no.1, s. 376–380.
- Chiswick, B. R. 1991. Speaking, Reading and Earnings of Among Low Skilled Immigrants *Journal of Labor Economics*, 9 (1991), s. 149-170.
- Conley D. & Glauber R. 2007. Family Background, Race, and Labor Market Inequality. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 609 (2007), s. 134–152.
- Conley D. & Glauber R. 2008. All in the Family? Family Composition, Resources and Sibling Similarity in Socioeconomic Status. *Research in Social Stratification and Mobility*, 24 (2008), Issue 4, 297-306
- Conley D. 2004. *The Pecking Order: Which Siblings Succeed and Why*. New York: Pantheon.
- Conley D. 2008. What Do Low (or High) Sibling Correlations Tell us About Social Ascription. Teoksessa: *Social Stratification. Class, Race and Gender in Sociological Perspective (Third Edition)*. Toim. Grusky D.B. Westview Press. s. 596-609.
- Daud A., Skoglund E. & Rydenius P-A. 2005. Children in families of torture victims: transgenerational transmission of parents' traumatic experiences to their children. *International Journal of Social Welfare*, 14 (2005), no. 1, s. 23-32.
- De Vlak H. & Crul M. 2008. Education. Teoksessa: *The Position of the Turkish and Moroccan Second Generation in Amsterdam and Rotterdam: The TIES study in the Netherlands*. Toim. Crul M. & Heering L. IMISCOE Research. s. 63-86.
- Drever A. I. 2004. Separate Spaces, Separate Outcomes? Neighbourhood Impacts on Minorities in Germany. *Urban Studies* 41 (2004), no.8, s. 1423-1439.
- Dustman C. & Fabbri F. 2003. Language Proficiency and Labor Market Performance of Immigrants in the UK. *The Economic Journal*, 113 (2003), s. 695-717.

- Dustman C. & van Soest A. 2002. Language and Earnings of Immigrants. *Industrial Labor Relations Review*, 55 (2002), no. 3, s. 473-492.
- Dworkin R. 1981. What is Equality? Part 2: Equality of Resources. *Philosophy and Public Affairs*, 10 (1981), no. 4, s. 283-345.
- Ekholm E., Mikkonen A. G. & Martiskainen T. 2008. Access to quality education for asylum-seeking and refugee children in Europe. Finland Country Report. UNCHR.
- Ellonen N. 2006. Monitasoanalyysit ja niiden soveltaminen sosiaalitieteissä. *Janus*, 14 (2008), no. 2, s. 127-138.
- Erikson R. & Jonsson J. O. 1996. Can education be equalized? Boulder, CO: Westview.
- Erikson R., Goldthorpe J. H. 1992. The Constant Flux. A Study of Class Mobility in Industrial Societies. Clarendon Press. Oxford.
- Erola J. & Moisio P. 2002. Jähmettyikö Suomi? Sosiaalinen liikkuvuus ja pitkäaikaistyöttömyys Suomessa 1970–1995. *Sosiologia*, 39 (2002), no.3, s. 185–199.
- Erola J. & Moisio P. 2004. Rakennemuutos ja sosiaalinen liikkuvuus Suomessa. Teoksessa: Sosiologisia karttalehtiä (3. painos). Toim. Kantola I., Koskinen K. & Räsänen P. Vastapaino. s. 117-136.
- Erola J. & Moisio P. 2005. The Impact of the 1990s Economic Crisis on Social Mobility in Finland. Teoksessa: Lifestyles and social change – Essays in Economic Sociology. Toim. Wilska T-A. & Haanpää L. Turun kauppakorkeakoulu. Keskustelua ja raportteja 11:2005. s. 11-28.
- Erola J. 2009. Social Mobility and Education of Finnish Cohorts Born 1936–75. Succeeding While Failing in Equality of Opportunity? *Acta Sociologica*, 52 (2009), no. 4, s. 307-327.
- Erola J. 2010a. Kohorttien väliset liikkuvuuserot. Haaste suomalaisen yhteiskunnan avoimuudelle. *Yhteiskuntapolitiikka*, 75 (2010), no. 3, s. 318-323.

- Erola J. 2010b. Yhteenveto: Yhteiskuntaluokat 2000-luvun alun Suomessa. Teoksessa: Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa. Toim. Erola J. Gaudeamus. s. 237-241.
- Erola J. Härkönen J. & Jäntti M. 2009. Trends in brother correlation in class and incomes in Finland. A comparison of cohorts born in 1932-1962. Presented: ISA RC28 Spring Meeting, Florence, 20. 5.2008
- Fekjaer S. N., Birkelund G. E. 2007. Does the Ethnic Composition of Upper Secondary Schools Influence Educational Achievement and Attainment? A Multilevel Analysis of the Norwegian Case. *European Sociological Review* 23 (2007), no.3, s. 309-323.
- Forsander A. 2002. Luottamuksen ehdot – Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla. Väestöliitto.
- Forsander A. 2007. Kotoutuminen sukupuolittuneille työmarkkinoille? Maahanmuuttajien työmarkkina-asema yli vuosikymmen Suomen muuton jälkeen. Teoksessa: Maahanmuuttajanaiset: kotoutuminen, perhe ja työ. Toim. Martikainen T. & Tiilikainen M. Väestöntutkimuslaitos. s. 312-334.
- Ganzeboom H. B. G., Treiman D. J. & Ultee W. 1991. Comparative Intergenerational Stratification Research: Three Generations and Beyond. *Annual Review of Sociology*, Vol 17 (1991), s. 277-302.
- Gissler M., Malin M. & Matveinen P. 2006. Maahanmuuttajat ja julkiset palvelut - Terveystuhoon palvelut ja sosiaalihuohon laitospalvelut. Työpoliittinen tutkimus 296. Työministeriö.
- Granovetter M. 1995. Getting a Job: A Study of Contacts and Careers. University of Chicago Press.
- Grönqvist H. 2006. Ethnic Enclaves and the Attainments of Immigrant Children. *European Sociological Review*, 22 (2006), no.4, s. 369-382.
- Habermas J. 1976. Tieto ja intressi. Teoksessa Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet: Osa I. Toim. Tuomela R. & Patoluoto I. Gaudeamus. s. 118–141.

- Hammarstedt M. & Palme M. 2006. Intergenerational Mobility, Human Capital Transmission and the Earnings of Second-Generation Immigrants in Sweden. IZA Discussion Paper no. 1943.
- Hauser R. M., Mossel P. A. 1985. Fraternal Resemblance in Educational Attainment and Occupational Status. *American Journal of Sociology*, 91 (1985), no. 3, s. 650-673.
- Hauser R. M., Wong R. S-K. 1989. Sibling Resemblance and Intersibling Effects in Educational Attainment. *Sociology of Education*, 63 (1989), no. 3, s. 149-171.
- Heath A., Rethon C. & Kilpi E. 2008. The Second Generation in Western Europe: Education, Unemployment and Occupational Attainment. *Annual Review of Sociology*, 34 (2008), s. 211-235.
- Hedberg C. 2009. Etrance, Exit and Exclusion: Labour Market Flows of Foreign-born Adults in Swedish "Divided Cities". *Urban Studies*, 46 (2009), no. 11, s. 2423-2446.
- Heering L. & ter Bekke S. 2008. Labour and Income. Teoksessa: The Position of the Turkish and Moroccan Second Generation in Amsterdam and Rotterdam: The TIES study in the Netherlands. Toim. Crul M. & Heering L. IMISCOE Research.
- Heflin C. & Pattillo M. 2006. Poverty in the Family: Race, Siblings and Socioeconomic Heterogeneity. *Social Science Research*, 35 (2006), no. 4, s. 804-822.
- Heikkinen K. 2004. Missä on etnisemme. *Elora*, 11 (2004), no. 1.
- Hout M. 1983. *Mobility Tables*. Sage.
- Huttunen L. 2002. Kotona, maanpaossa, matkalla: kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hvistendahl R. & Roe A. 2004. The Literacy Achievement of Norwegian Minority Students. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 48 (2004), no.3, s. 307-324.
- Hämäläinen K., Kangasharju A., Pekkala S., Sarvimäki M. 2005. 1990-luvun maahanmuuttajien työllisyys, tuloverot ja tulonsiirrot. Työpoliittinen tutkimus 265. Työministeriö.

- Härkönen J. 2010. Sosiaalinen periytyvyys ja sosiaalinen liikkuvuus. Teoksessa: Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa. Toim. Erola J. Gaudeamus. s. 51-66.
- Jaakkola M. 2009. Maahanmuuttajat suomalaisten näkökulmasta: asennemuutokset 1987-2007. Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Jasinskaja-Lahti I., Liebkind K. & Vesala T. 2002. Rasismi ja syrjintä Suomessa. Maahanmuuttajien kokemuksia. Gaudeamus.
- Jonsson J.O. 1993. Persisting inequalities in Sweden. Teoksessa: Persistent inequality : changing educational attainment in thirteen countries. toim. Shavit Y & Blossfeld H-P. Westview Press. s. 101-132.
- Karisto A. Takala P. Haapola I. 1999. Matkalla nykyaikaan - Elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa. WSOY.
- Kasinitz P. 2008. Becoming American, Becoming Minority, Getting Ahead: The Role of Racial and Ethnic Status in the Upward Mobility of the Children of Immigrants. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 620 (2008), s. 253-268.
- Kilpi E. 2010. Toinen sukupolvi peruskoulun päättyessä ja toisen asteen koulutuksessa. Teoksessa: Maahanmuutto ja sukupolvet. Toim. Martikainen T. & Haikola L. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 106. SKS. s. 110-132.
- Knuutila S. 1998. Poliitiikan filosofia ja hyvän valtion tulevaisuus. Teoksessa: Aristoteles, Rawls ja sosiaalipolitiikka. toim. Kemppainen E. & Mäntysaari M. Stakes Raportteja 223. s. 3-8.
- Korkiasaari J. 1993. Siirtolaisuus ja ulkomaalaistilastot. Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta.
- Kristen C., Reimer D. & Kogan I. 2008. Higher education entry of Turkish young adults in Germany. *International Journal of Comparative Sociology*, 49 (2008), s. 127-151.
- Kuo H-H.D. & Hauser R.M. 1995. Trends in family effects on the education of black and white brothers. *Sociology of Education*, 68 (1995), s. 136-160.

- Kuusela J., Etelälahti A., Hagman Å., Hievanen R., Karppinen K., Nissilä L., Rönnerberg U. & Siniharju M. 2008. Maahanmuuttajaoppilaat ja koulutus - tutkimus oppimistuloksista, koulutusvalinnoista ja työllistämisestä. Opetushallitus.
- Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 9.4.1999/493
- Lavikainen E. & Nokso-Koivisto A. 2009. ”Pitää vain yrittää pärjätä”. Selvitys Helsingin yliopiston opiskelijoiden taloudellisesta tilanteesta ja hyvinvoinnista keväällä 2009. Helsingin yliopiston ylioppilaskunta HYY.
- Leitzinger A. 2008. Ulkomaalaiset Suomessa 1812-1972. Juvenes.
- Levels M. & Dronkers J. 2008. Educational Performance of Native and Immigrant Children From Various Countries of Origin. *Ethnic and Racial Studies*, 32 (2008), no. 8, s. 1404-1425.
- Liebkind K., Mannila S., Jasinskaja-Lahti I., Jaakkola M., Kyntäjä E., Reuter A. 2004. Venäläinen, virolainen, suomalainen. Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen. Gaudeamus.
- Lindbeck T. 1998. The education backlash hypothesis: the Norwegian experience 1960–92. *Acta Sociologica*, 41 (1998), no. 2-3, s. 151-162.
- Lipset S. M. & Bendix R. 1959. *Social Mobility in Industrial Society*. Berkeley: University of California Press.
- Loury G. C. 2002. *The Anatomy of Racial Inequality*. Harvard University Press.
- Malin A. 2005. Tutkimusaineiston rakenne ja kvantitatiiviset analyysimenetelmät. *Psykologia*, 40 (2005), no.5-6, s. 489-501.
- Markkanen S. 2010. Toisen sukupolven koulumenestyksen ymmärtäminen ja tutkiminen Suomessa. Teoksessa: *Maahanmuutto ja sukupolvet*. Toim. Martikainen T. & Haikola L. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 106. SKS. s. 133-150.
- Martikainen T. & Haikola L. 2010. Sukupolvet maahanmuuttajatutkimuksessa. Teoksessa: *Maahanmuutto ja sukupolvet*. Toim. Martikainen T. & Haikola L. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 106. SKS. s. 9-44.

- Mazumder B. & Levine D. I. 2003. The Growing Importance of Family and Community: An Analysis of Changes in the Sibling Correlation in Earnings. Federal Reserve Bank of Chicago. Working Paper 2003–24.
- Moisio P. 2006. Sosiaalinen liikkuvuus ja mahdollisuuksien tasa-arvo 2000-luvun Suomessa. Teoksessa: Suomalaisten hyvinvointi 2006. toim. M. Kautto. Gummerus. s. 264-284.
- Naumanen P. 2010. Eriarvoistuuko koulutus? luentokalvot. Suomalainen yhteiskunta-luentosarja 22.2.2010. Turun yliopisto. Sosiaalitieteiden laitos. <URL: www.soc.utu.fi/laitokset/sosiologia/opiskelu/eriarvoistuuko_koulutus.ppt> Luettu: 21.4.2011.
- Nekby L., Vilhelmsson R., Özcan G. 2008. Do Host Country Education Even Out the Playing Field? Immigrant-Native Labor Market Gaps in Sweden. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 6 (2008), no. 2, s. 168-196.
- Nieminen M. 2008. Kasvava maahanmuutto lisää kohtaamisia ja kotoutumistarpeita. Teoksessa: Poliisi ja maahanmuuttajat. Toim. Tanner A. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 67/2008. s. 25-43.
- Peltola M. 2010. Ulossuljettu keskiluokka? Maahanmuuttajataustaiset nuoret, perhe ja yhteiskunnallinen asema. Teoksessa: Maahanmuutto ja sukupolvet. Toim. Martikainen T. & Haikola L. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 106. SKS. s. 66-84
- Perhoniemi R., Jasinskaja-Lahti I. 2006. Maahanmuuttajien kotoutuminen pääkaupunkiseudulla – Seurantatutkimus vuosilta 1997-2004. Helsingin kaupungin tietokeskus. punaisen ristin perheenyhdistämiseminaarista. Suomen Punainen Risti.
- Pöntinen S. 1991. Sukupolvien välinen liikkuvuus ja luokkien integroituminen. Työväen taloudellinen tutkimuslaitos. Katsaus 19:4.
- Rabe-Hesketh S., Skrondal A. & Pickles A. 2005. Maximum likelihood estimation of limited and discrete dependent variable models with nested random effects. *Journal of Econometrics* 128 (2005), no.2, s. 301-323.

- Ranto S. 2008. Maahanmuuttajataustaiset koulutustilastoissa. Helsingin kaupungin tietokeskus. Tilastoja 2008:1.
- Ranvig B. S. 2007. Sources of Immigrants' underachievement from PISA-Copenhagen. *Education Economics* 15 (2007), no.3, s. 293-326.
- Rawls J. 1973. A Theory of Justice. Oxford Paperbacks 301. Oxford University Press.
- Rintala-Rasmus A. & Giorgiani T. 2007. Kulttuurit kohtaavat työhönotossa. Teoksessa: Monikulttuurisuus työn arjessa. Toim. Vartia M., Bergbom B., Giorgiani T., Rintala-Rasmus A., Riala R. & Salminen S. Työterveyslaitos. s. 37-63.
- Roemer J. E. 1998. Equality of Opportunity. Harvard University Press.
- Rothon C. 2007. Can Achievement Differentials be Explained by Social Class Alone? An Examination of Minority Ethnic Educational Performance in England and Wales at the end of Compulsory Schooling. *Ethnicities*, 7 (2007), no. 3, s. 306-322.
- Rumbaut R. 2008. The Coming of the Second Generation: Immigration and Ethnic Mobility in Southern California. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 620 (2008), s. 196-236.
- Rydgren J. 2004. Mechanisms of exclusion: ethnic discrimination in the Swedish labour market. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30 (2004), no. 4, s. 697-716.
- Salmenhaara P. 2008. Henkistä pääomaa ja luottamusta kotoutumiseen. Hallituksen maahanmuuttopoliittinen ohjelma, 2006. Teoksessa: Going Global. Ay-liikkeen menestysresepti globaalissa ajassa. toim. Helander M. Minerva. s. 223-248.
- Sen A. 1985. Well-Being, Agency and Freedom. *Journal of Philosophy*, 82 (1985), no. 4, s. 169-221.
- Seppänen P. 2006. Kouluvalintapolitiikka perusopetuksessa. Suomalaiskaupunkien koulumarkkinat kansainvälisessä valossa. Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Shavit Y. & Blossfeld H-P. 1993. Persistent Inequality: Changing Educational Attainment in Thirteen Countries. Boulder. Westview Press.
- Shavit Y. & Müller W. 1998. From School to Work. A Comparative Study of Educational Qualifications and Occupational Destinations. Oxford University Press.

- Shavit Y. & Westerbeek K. 1998. Educational stratification in Italy: reforms, expansion, and equality of opportunity. *European sociological review*, 14 (1998), no. 1, s. 33–47.
- Sieben I, Huinink J, De Graaf P. M. 2001a. Family Background and Sibling Resemblance in Educational Attainment. Trends in the Former FRG, the Former GDR, and the Netherlands. *European Sociological Review*, 17 (2001), no. 4, s. 401-430.
- Sieben I. & De Graaf P. M. 2001b. Testing the modernization hypothesis and the socialist ideology hypothesis: a comparative sibling analysis of educational attainment and occupational status. *The British Journal of Sociology*, 52 (2001), no. 3, s. 441-467.
- Solon G., Corcoran M., Gordon R. & Laren D. 1991. A Longitudinal Analysis of Sibling Correlation in Economic Status. *Journal of Human Resources*, 26 (1991), no. 3, s. 509-534.
- Statistiska centralbyrån. Summary of Population Statistics 1960 – 2010. <URL: http://www.scb.se/Pages/TableAndChart_26041.aspx> Luettu: 20.4.2011
- Teräs M., Laasonen J. & Sannio A. 2010. Maahanmuuttajien lasten siirtymät koulutukseen ja työelämään. Teoksessa: Maahanmuutto ja sukupolvet. Toim. Martikainen T. & Haikola L. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 106. SKS.
- Tilastokeskus. 1965. Suomen tilastollinen vuosikirja 1965.
- Tilastokeskus. 2001. Väestölaskenta 2000 – Käsikirja. Käsikirjoja 35.
- Tilastokeskus. 2007. Suomen tilastollinen vuosikirja 2007.
- Tilastokeskus. 2008. Väestölaskennat. <URL:<http://www.stat.fi/meta/til/vaelaskp.html>> Luettu: 23.3.2009
- Tilastokeskus. 2010. Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 2007.
- Treiman D. J. & Ganzeboom H. B. G. 2000 The Fourth Generation of Comparative Stratification Research. Teoksessa: International Handbook of Sociology. Toim. Quah S. R. & Sales A. Sage London. s. 123-150.
- Ulkomaalaislaki. 30.4.2004/301

- Walhbeck Ö. 2003. Local integration and the globalization of migration – immigrants in Finland in the 1990's. Teoksessa: Cultural diversity and integration in the Nordic welfare states. Toim. Forsander A. & Similä M. Helsinki University Press. s. 45-50.
- Vallet L. A. & Caille J-P. 1999. Migration and integration in France: academic careers of immigrants' children in lower and upper secondary school. Presented at ESF Conference - European Societies or European Society? Migrations and Inter-Ethnic Relations in Europe. Obernai, 23-28.9.1999.
- Vallet L. A. 2004. Change in intergenerational class mobility in France from the 1970's to the 1990's and its explanation: an analysis following the CASMIN approach. Teoksessa: Social Mobility in Europe. Toim. Breen R. Oxford Press. s. 115-148.
- Valtioneuvoston Kanslia. 2007. Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma.
- Valtonen K. 1999. Pakolaisten kotoutuminen Suomeen 1990-luvulla. Työministeriö.
- Väänänen A., Toivanen M., Aalto A-M., Bergbom B., Härkäpää K., Jaakkola M., Koponen P., Koskinen S., Kuusio H., Lindström K., Malin M., Markkula H., Mertaniemi R., Peltola U., Seppälä U., Tiitinen E., Vartia-Väänänen M., Vuorenmaa M., Vuorento M. & Wahlbeck K. 2009. Maahanmuuttajien integroituminen suomalaiseen yhteiskuntaan elämän eri osa-alueilla. Esiselvitysraportti. Sektoritutkimuksen neuvottelukunta.
- Åslund, O. and Rooth, D. O. 2005. Shifts in attitudes and labor market discrimination: Swedish experiences after 9-11. *Journal of Population Economics*, 18 (2005), no. 4, s. 603–629.